

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΛΑΪΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ¹⁾

Ι. ΓΕΝΙΚΑ

Α'. Γλῶσσα τῆς λατρείας.

Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν λατρείαν καὶ τὰς τελετὰς αὐτῆς. Σημασία καὶ ἐρμηνεῖα αὐτῶν. Ὄνόματα δημῶδη μερῶν τοῦ ναοῦ, ἀμφίων, σκευῶν κτλ. Π. χ. *λειτουργία*, *συλλείτουργο*, *σαρανταλείουργο*, *ἐφταπάπαδο*· *λιτή*· *ἀγρουπνία*, *όλονυχτιά* (Ἑπειρ.), *καλονυχτιά* (Θεσσ.), *παράσταση* (Ἑπειρ.) κτλ. Ὁ παπᾶς *σπερνιάζει* (=ψάλλει τὸν Ἑσπερινόν, Κρήτη), *ἀπολουτρονᾶ* (=τελειώνει τὴν λειτουργίαν, Κρήτη), *ἐδκολογάει* (=περιέχεται εὐλογῶν τὴν νέαν ἐσοδείαν τοῦ οἴνου, Κυλάβρυτα), *ξαορεύει* (=ἐξομολογεῖ, Κρήτη) κτλ.

Ἀνάβω τὸ Χριστό, *τὴν Παναγία*, (τ. ἔ. τὴν κανδήλαν πρὸ τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας). *Κοιμίζω τὴν κανδήλα* (=βυθίζω τὴν θρυαλλίδα, σβήνω τὴν κανδήλαν) κτλ.

Ἀντιδείχγει (ἢ εἰκόνα), τ. ἔ. δίδει σημεῖον μετὰ παράκλησιν, *τριζει*, *ιδρώνει* κττ.

Μετάδοση, *μεταλάβωση* (Κρήτη), *μεταλαβιά* (Ἑπ.), *κοινώνισμαν* (Πόντος).

Ὑψωμα, *προσφορά*, *βλογιά*, *πανν'σία*, *π'τάρια*, *Κυριακάδα* (ἄρτος προσφερόμενος τὰς Κυριακὰς εἰς τοὺς ἱερεῖς) κτλ.

Ἀγιοδῆμα, *αἰουδῆμα*, *δημόθυρα*, *κοντοχώνερας* (ὁ ἄλλως σωλέας), *ἀέρας* (=τὸ ἱερὸν τραπεζομάνδηλον, ἐφ' οὗ τελεῖται ἡ ἀναίμακτος θυσία) κτλ.

Ἀνάμα ἢ *νάμα* (=ὁ διὰ τὴν θεῖαν μυσταγωγίαν χρησιμεύων οἶνος), τὸ *ζέο* (=τὸ θερμὸν ὕδωρ καὶ αὐτὸ τὸ ἀγγεῖον, διὰ τοῦ ὁποίου τοῦτο θερμαίνεται), τὸ *καπι* ἢ *κασι* (Τήλος) (=τὸ καθιστὸν θυμιατήριον, μὲ τὸ ὁποῖον θυμιάζουσι κατὰ

¹⁾ Συνέχεια ἐκ τοῦ Β' ἐτ. τῆς Ἑπετηρίδος ταύτης, σ. 205.

τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Νυμφίου), *θυγιατό* (Κεφαλληνία). Ἁγιστήρα ἢ ἀγιστούρα, *βρεχιτούρα* (Μάδυτος), *φωιστήρα* (Αἴνος), *ραυιστέριν* (Πόντος) (= ἡ δέσμη ἀνθέων, ἰδίᾳ βασιλικῶν, δι' ἧς ραίνουν οἱ ἱερεῖς κατὰ τοὺς ἀγιασμούς).

Σφραῖδα, *σουφραγίδα*, *σφραγιστήρι*, *σφραῖστηρό*, *τυπάρι* (Σύμη), *μαργαρίτα* (*Ηπ.), *παναγιάρι* (Μάνη), *βλόυρους* (Αἰτωλ.), (= ἡ ξυλίνη σφραγὶς τῶν προσφορῶν).

Ὄνομασῖαι ἐορτασίμων ἡμερῶν: *χροριάρα μέρα*, *ἀλαφρόσκολη*, *συνόρατα τοῦ χρόνου*, *Νικολοβάραβα*, *Χστοπάσκαλο*, Ἀσπροβδόμαδο καὶ εἴ τις ἄλλη.

Β'. Θεός.

Δημῶδεις δοξασίαι περὶ Θεοῦ καὶ περὶ τῆς ἐπενεργείας αὐτοῦ εἰς τ' ἀνθρώπινα.

Λέξεις, φράσεις, παραδόσεις, παροιμίαι καὶ παραμύθια, δίστιχα, εὐχαὶ καὶ κατάραι ἐμφαίνουσαι τὴν παντοδυναμίαν, τὴν πανσοφίαν, τὴν πρόνοιαν καὶ τὰς ἄλλας ιδιότητας τοῦ Θεοῦ. Παραδείγματα:

Ἀφέντης οὗ Θεός (Αἰτωλία). «*Καλὸν ξημέρωμαν, ἀφέντη μου, Θεέ μου*» λέγουν οἱ Κύπριοι ἀνοίγοντες τὸ πρῶτὴ τὴν ἐξώπορταν καὶ ἐξερχόμενοι τῆς οἰκίας τῶν συγχρόνως κάμνουν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Ὁ Μεγαλοδύναμος. Ἡ ὄργη τοῦ Θεοῦ! Ὁ Θεός νὰ βάλῃ τὸ χέρι του! Σήκωσ' ὁ Θεός τὸ χέρι. του. Ἐκεῖνος ἀπὸν συννεφιᾶ κι ἀπὸν βροντᾶ καὶ βρέχει (Κρήτη). Φύλλο δὲν πέφτει ἀπὸ δεντρὸ χωρὶς τὸ θέλημά σου! (Κρήτη). Ὁ Θεός σκάλας χιτίζ', ἀλλ' ἀνεβαίν' νε κι ἀλλ' κατεβαίν' νε (Τραπεζοῦς). Δὲν κρυνώνει ὁ γδυνμός, ἅμα τὸν σκεπάζει ὁ Θεός (Μανιάκι). Πού' χει τὰ θάρρη του στὸ Θεὸ ἀδείπνητος δὲ θέτει κι ἂ θέση καὶ καμὰ φορά, ὁ ἕπνος τότε θρέφει (Κρήτη). Ὅσο κι ἂν γεράση ὁ Θεός δέκα Ἁγίους καταπονεῖ. Κεφάλι πὸν φυλάγ' ὁ Θεός, ὁ κόσμος δὲν τὸ βλάφτει.— Ὁ Θεός μοιράζει τὰ ρούχα κατὰ τὴν κρυνάδα.— Βλέπει ὁ Θεός! κ.τ.λ.

Θεϊκό, ἐπὶ ἀνεξηγήτων καὶ ἀσυνήθων φυσικῶν φαινομένων, οἷον πλημμύρας, σεισμοῦ κ.τ.τ. *θεοτικὴ φωτιά* (Κρήτη), *θεογέφυρο* (βράχος διατρυπηθεὶς εἰς τὴν βάσιν του ἀπὸ τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ Καλαμᾶ παρὰ τὴν Ζίτσαν) κλπ.

Γ'. Ἁγιοί.

α) *Δημῶδεις δοξασίαι περὶ τῆς Παναγίας καὶ τῶν ἁγίων καὶ περὶ τῆς ἐπενεργείας αὐτῶν εἰς τ' ἀνθρώπινα.*

1. Ποῖα ἰδιότητες ἀποδίδονται εἰς τοὺς Ἁγίους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ παρετυμολογίας τοῦ ὀνόματός των ἢ ἐξ ἄλλων λόγων; Π.χ. ὁ ἅγιος Ἐλευθέριος «*ξελευτερών' τις ἔγκνες*», τὸν ἤη *Στάση* (ἅγ. Εὐστάθιον) «*τὸν τάζουν*

αί αίμορροῦσαι γυναῖκες, νὰ σταθῇ ἡ ἀρρώστεια των» (Κάρπαθ.), ὁ ἄγιος Ρούφνης (Ὁνούφριος) ρουφᾷ τὰ στάχυα τῶν θερίζόντων ἢ ἀλωνιζόντων κατὰ τὴν ἑορτὴν του (12 Ἰουνίου) (Σύμη), ὁ ἅγιος Ἄκουφος (Ἰάκωβος) θεραπεύει τοὺς κωφοὺς (Κύπρος), ὁ ἅγιος Μηνᾶς καὶ ὁ ἅγιος Φανούριος φανερόνουν τὴν τύχην ἢ τὸ χαμένο ζῶο ἢ πρᾶγμα, ὁ ἅγιος Ἐρμογένης (Ἐρμογένης) θεραπεύει τοὺς πάσχον-
τας τὰς ἀρθρώσεις (τοὺς ἀρμούς), ὁ ἅγιος Κλαυῖνος (ἅγιος Κλήμης) θεραπεύει τὴν κλάψα (Λήμν.), ὁ ἅγιος Προκόπιος μνημονεύεται ἰδιαιτέρως εἰς τὰ προικοσύμφωνα, γιὰ νὰ προκόψῃ τ' ἀντρώγυνο κτλ.

2. Τίνων ἀσθενειῶν καὶ παθῶν θεωροῦνται ἰατῆρες ἢ φύλακες καὶ προστάται ὁ ἅγιος Ἀνδρέας, ἡ ἅγια Βαρβάρα, ὁ ἅγιος Σπυρίδων, ὁ ἅγιος Μόδεστος, ἡ ἅγια Πελαγία, ὁ ἅγιος Παντελεήμων, ἡ ἅγια Ἀναστασία, ὁ ἅγιος Χαράλαμπος, ὁ ἅγιος Γεράσιμος καὶ οἱ λοιποὶ ἅγιοι; — Ποιοὶ οἱ προστάται ἅγιοι τῶν ναυτικῶν, τῶν ἀμπελοφυῶν, τῶν ποιμένων κλπ. καὶ ποῖαι παραδόσεις ἀναφέρονται εἰς τὴν ἰδιότητά των αὐτῶν; Π. χ. ἡ Παναγία θεωρεῖται ἐν Λέρῳ προστάτις τῶν ναυτιλλομένων καὶ κάθε πλοῖον πὺ καταπλέει ἀπὸ μακρὸν πλοῦν ἀγιαῖται μὲ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τοῦ Κάστρου. Ποῖος ὁ ἔφορος τῆς βροχῆς καὶ τῶν ἀνέμων, τῶν βροντῶν καὶ τῶν ἀστραπῶν;

Παράστασις τῶν προστατῶν Ἀγίων τυπικὴ εἰς εἰκόνας: π. χ. ὁ ἅγιος Στυλιανὸς μὲ βρέφος ἐσπαργανωμένον εἰς τὴν ἀγκάλην, ὁ Ἄρχάγγελος Μιχαὴλ μὲ μίαν ψυχὴν ἢ μὲ τὴν ρομφαίαν εἰς τὴν χεῖρα, ὁ ἅγιος Φανούριος μ' ἓνα κερὶ εἰς τὸ χέρι. Διηγήσεις περὶ ἐπεμβάσεως τῶν Ἀγίων εἰς τὰ ἀνθρώπινα.

3. Πολιοῦχοι καὶ ἄλλοι τοπικοὶ («μικροὶ ἢ φτωχοὶ») Ἄγιοι. Διηγήσεις περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων αὐτῶν. Ἡμέραι καὶ τρόπος ἑορτασμοῦ αὐτῶν.

β) **Ἐπικλήσεις Ἀγίων** (ἀφέντη μ' Ἀηγιώρη, Παπποῦ Νικόλα κτλ.) καὶ **ἐπίθετα αὐτῶν** προσερχόμενα:

1. ἀπὸ τὸν τόπον τῆς λατρείας ἢ ἀπὸ ἰδιάζοντα γνωρίσματα τοῦ ναοῦ (π. χ. Παναγία ἢ Τηνιακιά, ἢ Καστριανή, ἢ Βλαχερνιώτισσα, ἢ Χρυσοσπηλιώτισσα, ἢ Κακοπέραντη, ἢ Σαραντασκαλιώτισσα, ἢ ἅγια Καταπουλιανή, ἢ Κρασοπωλήτισσα ἐν Κερκύρα, ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία της εἶναι εἰς τὴν ἑνορίαν τῶν οἰνοπωλῶν τῆς ἀγορᾶς, ὁ Ἀηλίας ὁ Ψηλορείτης) ἢ ἀπὸ ἰδιάζουσάν τινα παράστασιν τοῦ Ἀγίου ἐν εἰκόνι (π. χ. Παναγία ἢ Γαλατοῦσα ἢ Γλυκοφιλοῦσα, (ἢ θηλάζουσα ἢ φιλοῦσα τὸ Βρέφος), ἢ Γουρλομάτα (διὰ τὸ βλοσυρὸν τῶν ὀφθαλμῶν τῆς εἰκόνας, Λέρως), ἢ Μεγαλομάτα (Κατιρλί Βίθυν., Σκόπελος), Ἀηγιάννης ὁ Ἀποκεφαλιστής, Ἀηγιώρης Καβαλλάρης κτλ.

2. ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορος τῆς ἐκκλησίας. Π.χ. Παναγία ἡ Καλιγοῦ, ἡ Περλιγκοῦ, ἡ Στεφάνα, ἡ Μπεναρδοῦ, ἅγιος Νικόλαος ὁ Ραγκαβᾶς.

3. ἀπὸ τὸν χρόνον τοῦ ἑορτασμοῦ ἢ τὴν ἐποχὴν τῶν ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, μὲ τὰς ὁποίας συμπίπτει ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου. Π.χ. Παναγία ἡ Μεσοσπορίτισσα, ἐπειδὴ ἡ ἑορτὴ της συμπίπτει μὲ τὰ μέσα τῆς σπορᾶς τῶν ἀγρῶν, Παναγία τῆς ἀποσοδειᾶς (τὸ Γενέθλιον τῆς Παναγίας), ὡς ἑορτάζουσα τὴν 8ην Σεπτεμβρίου, τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Τριανταφυλλᾶ ἢ τοῦ Βλασταρᾶ (8 Μαΐου), διότι τότε βλαστολογοῦν τ' ἀμπέλια, τοῦ Πετμεζᾶ, διότι τότε βράζουν τὰ πετιμέζια, Παναγία ἡ Ἀκαθὴ (Παρασκευὴ Ε' ἐβδ. Νηστειῶν) ἐκ τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου.

4. ἀπὸ ιδιότητα ἀποδιδομένην εἰς τὸν Ἅγιον. Π.χ. Καϊλιώτης λέγεται ὁ ταξιάρχης Μιχαήλ, «διότι καίει τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἀφαρπάζει τὰ φίλτατα» (Σύμη), ἢ Κουρκοκυνιάτης, διότι «κουρκοκυνᾶ» (=κρούει τὴν θύραν) καὶ ζητεῖ τὴν ψυχὴν, Παναγία ἡ Ὁδηγήτρα, ἡ Γληγοροπάκη, ἡ Ξεσκληβώτρια, ἡ Φανερωμένη (ποῦ φανερώνει τοὺς ξενιτεμένους), ἡ Ποκολύτρια, ἡ Ἐλεοῦσα ἢ Δεχοῦσα.

5. ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς τιμωρίας, ποῦ ἐπιβάλλει ὁ Ἅγιος εἰς τοὺς μὴ σεβομένους τὴν μνήμην του. Π.χ. Ἀηγιάννης ὁ θερμολόγος ἢ ριγολόγος, ἐπειδὴ τιμωρεῖται μὲ ρῖγος ἢ πυρετὸν ὁ μὴ νηστεύων τὴν ἡμέραν τῆς ἀποτομῆς τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου (29 Αὐγούστου), Ἀηγιάννης ὁ σπασσοκάδης ἢ σπασσοκαρούτης, Παναγία ἡ Καφοδεματοῦσα (28 Ἰουλίου), ἢ Ἀνδρέας ὁ τρυποτηγανίτης, διότι τρυπᾷ τὸ τηγάνι, ἂν δὲν κάμουν τηγανίτες κλπ.

γ) Ἐπιφάνειαι Ἁγίων. Θαυμάσιαι βοήθειαι καὶ θεραπείαι ἢ τιμωρίαι ἐπιβαλλόμεναι ὑπ' αὐτῶν. Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

Ἐν παραδείγμα: «Ὁ Ἅγιος Σπυρίδωνας πολλὰς φορὰς βγαίνει ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ στήν Κέρκυρα, ποῦ εἶναι τὸ λειψανό του, καὶ γυρίζει τὴ θάλασσα καὶ τὴ στεριά, γὰρ νὰ κάμη καλὰ καὶ νὰ βοηθήσῃ κείνους ποῦ τὸν ἐπικαλοῦνται. Γι' αὐτὸ χαλαεῖ τὰ ὑποδήματά του καὶ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ τοῦ τ' ἀλλάξουν κάθε τόσο» (Πολίτου, Παραδόσεις Α', ἀρ. 200, σελ. 112).

δ) Διηγήσεις περὶ ποινῶν ἐπιβληθεισῶν εἰς ἁγίους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ παράβασιν καθήκοντος, π.χ. νὰ διανύσουν ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ὑπηρεταὶ ἀνθρώπων κτλ.

ε) Ἅγιοι ἐκ παρανοήσεως: ἡ ἁγία Σωτήρα, ἐκ τῆς ἑορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, ἡ ἁγία Τετράδη, ἡ Ἀκάθιστος (Πόντ.), ὁ Ξορκὸς ἅγιος (Κύπρ.), ἡ ἁγία Βλαχέραινα ἐν Σωζουπόλει, Ἄρτη κ. ἄ. ἐκ τοῦ ὅτι τὴν 2αν Ἰουλίου ἑορτάζεται ἡ κατάθεσις τῆς τιμίας ἐσθῆτος τῆς Θεοτόκου εἰς τὸν ἐν Βλαχέραις ναὸν κτλ.

Δ'. Ἐκκλησίαι, εἰκόνες, σταυρός, λείψανα ἁγίων.

α) Παραδόσεις περὶ τῆς ἰδρύσεως ἐκκλησιῶν ἢ περὶ εὐρέσεως εἰκόνων, λειψάνων Ἁγίων ἢ ἐκκλησιῶν δι' ἐνυπνίων κλπ. Ἔσται διηγήσεις περὶ θαυμασίας ἐγκαταστάσεως λατρείας.

Παράδειγμα: «Ὁ ἅγιος Ἀντώνιος παρουσιάστηκε κάποτε καὶ εἶπε, ὅπου θὰ πάη καὶ θὰ μείνη καὶ θὰ ψοφήσουν δύο μοσχάρια, ἐκεῖ νὰ τοῦ φτιάσουν ἐκκλησία. Αὐτὸ καὶ ἔγινε κ' ἔτσι χτίστηκε στὴ Βέροια ὁ Ἁγιοαντώνης, ὅπου πᾶνε τοὺς τρελλοὺς καὶ γιατρεύονται» (Βλάστη Μακεδονίας).

Διηγήσεις περὶ λειψάνων Ἁγίων καὶ εἰκόνων ἐπιπλευσῶν καὶ προσορμιζομένων εἰς τὸν ὑπ' αὐτῶν ἐκλεγόμενον τόπον, περὶ ματαιώσεως τῆς οἰκοδομῆς ἐκκλησίας εἰς τόπον μὴ ἀρεστὸν εἰς τὸν Ἅγιον. Ἔσται θαύματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν κτίσιν ἐκκλησίας. Μῦθοι σχετικοὶ μὲ τὴν ὀνομασίαν τῆς ἐκκλησίας. (Π.χ. τῆς Καπνικαρέας, τῆς Χρυσοκελλαριᾶς κλπ.).

β) Εἴδη ἐκκλησιῶν: Π.χ. *ξωκλήσι* καὶ *ξωμονάστηρο*, ἐκκλησία *νοικοκυρησιμιά* (ἀνήκουσα εἰς ὄρισμένους *νοικοκύρηδες* ἢ *μερδικάρηδες*, οἱ ὅποιοι ἔχουν τ' ἀνδρικά στασίδια (τὰ *μερδικά*) ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ γυναικεῖα στασίδια εἰς τὸν νάρθηκα, Κάρπαθος), ἐκκλησία κοινὴ κτλ. Ἐκκλησίαι ἀνήκουσαι εἰς ἴδια γένη, διοικήσεις καὶ συντήρησις αὐτῶν.

γ) Παραδόσεις περὶ χαλασμάτων ἐκκλησιῶν, περὶ τιμωρίας τῶν ἀποπειρωμένων νὰ κατεδαφίσουν ἐκκλησίαν ἢ νὰ οἰκοδομήσουν εἰς τόπον ὅπου προὔπηρχε ἐκκλησία κτλ.

δ) Πίστις, ὅτι ὁ ναὸς εἶναι κατοικία τοῦ Ἁγίου. Π.χ. διὰ τὸν ἄγιον Γιώργη, ἠρειπωμένην ἐκκλησίαν εἰς τὰ Περιβόλια Κρήτης, λέγουν: «Ὁ Ἅγιος εἶναι ζωντανός. Μιὰ βραδεῖά, περασμένα μεσάνυχτα, ἀποσπερίζαμε ὄξω στὸ σοκάκι. Ἄξαφνα ἀκούσαμε μοσκομυρωδιά. ... Σίμωσα καὶ στὸ χάλασμα. Προσκυνῶ τὴ χάρη του: ἔβγαψε ἀπὸ κεῖ ἡ μυρωδιά. Θά'ταν ἡ ὄρα πὸν ὁ Ἅγιος γύριζε πίσω στὴν ἐκκλησία του» (Ἐπ. Κρητικῶν σπουδῶν, Γ' 324).

ε) Ἐγκαίνια ἐκκλησιῶν (ἢ καὶ ὀλοκλήρου χωρίου). Τρόποι ἀποπομπῆς τοῦ διαβόλου (ἢ κακῶν πνευμάτων) ἀπὸ τοῦ χώρου, ὁ ὁποῖος μέλλει νὰ καθοσιωθῇ εἰς τὴν λατρείαν. Τελεταὶ καθατηρίοι καὶ ἀποτροπιαστικαὶ (π.χ. περιφερικὴ ἀρότριασις διὰ διδύμων μόσχων καὶ ταφῆ αὐτῶν ζώντων ἢ ἐκπνεόντων κτλ.). Βλ. παραδείγματα ἐν Λαογραφίᾳ τ. Ζ, σελ. 474, 476 καὶ 513 κ.έ.

ς) Εἰκόνες θαυματουργοί. (Εἰκόνες. δακρύουσαι, φωνοῦσαι, ἀντιφωνηταί, κινούμεναι, θαυματουργοῦσαι. Εἰκόνες μὴ δεικνύμεναι (Σακελλαρίου Κυπριακὰ Ἀ' 218). Π.χ. αἱ «ἀχειροποίητοι», αἱ ὡς ἐκ θαύματος σωθεῖσαι, ἐκ πυρός ἢ ἐξ

ἄλλης αἰτίας μελανωθεῖσαι κλπ. Δηγήσεις περὶ θαυμάτων. Π. χ. «*Δάκρυ ἢ ἴδρω, ἅμα σταλάξῃ ἀπὸ τὴν εἰκόνα Ἁγίου, εἶναι κακὸ σημεῖο καὶ δείχνει πείσμα καὶ ὀργὴ τοῦ Ἁγίου ἢ λύπη*» (Ἱππειρος).

ζ) Καθαγιασμός τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως ἁγίας εἰκόνας καὶ χοῆσις αὐτοῦ πρὸς ἱαματικούς σκοποὺς (χῶμα ἀπὸ τὴν εὐρεση κτλ.).

η) Μὲ ποίους τρόπους καθαγιάζεται μία καινουργῆς εἰκὼν ἢ ἕνας σταυρός; Δοκιμασία Τιμίου Ξύλου ἢ ἁγίων λειψάνων. Φυλακτὰ ἀπὸ Τίμιον Ξύλον, τρόπος κατασκευῆς αὐτῶν ἢ ἀφομοίωσης τοῦ Τιμίου Ξύλου μὲ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου. Π. χ. εἰς τὸ Γρίζι τῆς Πυλίας, «ἕνας σταυρὸς γιὰ νὰ γίνῃ φυλαχτό, πρέπει νὰ τὸν πᾶν στὴν ἐκκλησία, νὰ τὸν λειτουργήσουν τρεῖς φορὲς καὶ νὰ τὸν περάσουν ἀπὸ σαράντα κύματα». Εἰς τὴν Κύπρον μερικοὶ χαράσσουν τὸ δέρμα των, διὰ νὰ θέσουν ἐντὸς ἐλάχιστα μόρια Τιμίου Ξύλου καὶ ὕστερα ράπτουν τὸ δέρμα· ἄλλοι διανοίγουν φλέβα τινὰ καὶ προσπαθοῦν νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὸ σῶμα διὰ τοῦ κυκλοφορικοῦ συστήματος μόριον τι τοῦ Τιμίου Ξύλου.

Κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται ἡ δοκιμασία τοῦ Τιμίου Ξύλου ἢ τῆς ἁγίας εἰκόνας ἢ τῶν λειψάνων Ἁγίων; — Δύναμις τοῦ Σταυροῦ πρὸς ἀποδιοπόμνησιν τοῦ διαβόλου καὶ πονηρῶν πνευμάτων. *Σταυρώματα*: π. χ. *σταυρώνουνε τ' ἀλών· ὁ Σταυρὸς εἶναι δύναμη τοῦ Θεοῦ, ὅπλο δίχως τὸ σταυρὸ μὴν περπατῆς* (Μανιάκι). Αἱ σχετικαὶ διηγήσεις καὶ συνήθειαι.

θ) Θέσις τοῦ εἰκονοστασίου ἐν τῇ οἰκίᾳ: εἰς τὸν κοιτῶνα ἢ εἰς τὸν προθάλαμον ἢ εἰς τὴν σάλαν; Πῶς μοιράζονται αἱ ἅγιοι εἰκόνες μεταξὺ τῶν τέκνων μιᾶς οἰκογενείας; Περιλαμβάνεται εἰς τὰ προικιὰ τῆς νύφης καὶ εἰκόνισμα καὶ πῶς τοῦτο συνοδεύεται; Ποῦ συνηθίζου ἐἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τῆς εἰκόνας νὰ ἀναγράφουν χρονικὰ τῆς οἰκογενείας (π. χ. τὴν ἡμέραν γεννήσεως ἢ βαπτίσεως τέκνου, τὴν ἡμέραν γάμου κλπ.) ἢ ἄλλα σημειώματα (σεισμόν, σιτοδείαν κλπ.);

ι) Καθαρὸς καὶ προσκύνησις εἰκόνων. Γίνεται πλῆσις τῶν εἰκόνων τοῦ εἰκονοστασίου κατὰ τὰ Θεοφάνεια καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π. χ. εἰς τὴν Ἱμβρον μεταφέρουν τὰς εἰκόνας εἰς τὴν παραλίαν καί, ἅμα ἁγιαστοῦν τὰ νερά, τίς βουτοῦν στὸ νερὸ ἢ παίρνουν μ' ἕνα βαμβάκι νερὸ ἀπὸ σαράντα κύματα καὶ τίς πλύνουν. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο; Εἰς τὸν Κατάλακκον Λήμνον κατὰ τὴν ἑορτὴν Ἁγίου τινὸς «*φέρουν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου ἀπὸ τὸ σπῆσι τὴν ἐκκλησία καὶ τὴν θέτουν στὸ προσκυνητᾶρι τὴν φέρουν στὴν ἐκκλησία νὰ δοξαστῇ, νὰ προσκυνηθῇ. Ἀμα περάσῃ ἢ γιορτῇ τὴν παίρνουν πάλι*».

ια) Σήμαντρα καὶ καμπάνες. Εἶδη καὶ σχήματα σημάντρων, τρόποι

κρούσεως αὐτῶν. Πότε «*χηρεύουν*» οἱ καμπάνες ; Πότε χτυποῦν τὸν «*Ἀδάμ*», δηλ. τὸ ξύλινον ἢ σιδηροῦν σήμαντρον (σίδηρο, κόπανο κτλ.);

Ε'. Ἀγιάσματα, άνεμονέρια.

α) Πηγαὶ ὕδατος καθηγιασμένοι (ἀγιάσματα). Τόπος, ἔξ οὗ ἀναβλύζει τὸ ὕδωρ, καὶ Ἅγιος, παρὰ τοῦ ὁποίου λαμβάνει τοῦτο τὴν ἱαματικὴν του δύναμιν. Ποία ἢ θεραπευτικὴ του ἰδιότης καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἐλέγχεται ἡ ἀγιότης του; Π.χ. ΒΔ τῆς Σινώπης «*στὸν ἅη Παντελέο ἔβγαυε ἀπὸ μέσα ἀπὸ τοὺς βράχους νερὸ, ἀγίασμα. Ὅσοι ἔπασχαν ἀπὸ πῦθο, λούζονταν ἐκεῖ καὶ γίνονταν καλά*». Εἰς τὸν Ἀσώματον Ρεθύμνου «*οἱ γυναῖκες παίρνουν νερὸ ἀπὸ τὸ ἀγίασμα τοῦ ἀγίου Νικολάου τοῦ Κουρταλιώτη καὶ ἀνεπὶζουν καὶ βγαίνει τὸ προζύμι ἢ παίρνουν ἕνα χαλικάκι ἀπὸ τὴν πηγὴ, τὸ βάζουν ἐπάνω στὰ ψωμιὰ καὶ χωρὶς νὰ τοὺς βάλουν προζύμι ἀνεβαίνουν*». Ἀγίασμα τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ ἐν Κύπρῳ ἐντὸς φιαλιδίου τοποθετεῖται ἄνωθεν τῆς εἰσόδου τῆς οἰκίας ὡς προφυλακτικὸν κατὰ τῆς μαγείας. Ποῖαι αἱ ἄλλαι χρήσεις ἀγιασμάτων;

Πανηγύρεις παρὰ τὰ ἀγιάσματα. Συνηθίζουν οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸ ἀγίασμα νὰ θυσιάζουν ἐκεῖ ἕνα πετεινὸν ἢ ἕνα πρόβατον, πρὶν πίνουν ἢ λουσοῦν εἰς τὸ ἀγίασμα; Ἀφίνουν οἱ λουόμενοι εἰς τὸ ἀγίασμα «*κάτι ἀπὸ πάνω τους*» (τριχας τῆς κεφαλῆς των, μία φουρκέτα, ἕνα κομμάτι πανί, μία κλωστήσσα) καὶ διατί;

β) Ἀγιασμός, ὕδωρ ἡγιασμένον, χρησιμεύει ὡς μέσον καθαροῦ ἢ ἀποτροπιασμοῦ δαιμόνων. Ἀγιασμός τῶν Φώτων ἢ ἄλλων ἑορτῶν. Χρήσις αὐτοῦ π.χ. πορτοκάλια βαπτισμένα εἰς τὸν ἀγιασμόν τῶν Φώτων ἔχουν κατὰ τὰ πιστευόμενα ἐν Κύπρῳ τὴν δύναμιν νὰ καταπαύουν τὴν τρίκυμίαν τῆς θαλάσσης (ὅπως τὰ πορτοκάλια κυλίσονται εὐκόλα, ἔτσι καὶ τὰ μεγάλα κύματα κυλίσονται γρήγορα πρὸς τὴν ξηρὰν καὶ καταπαύει ἡ τρίκυμία). Ἄλλοι τρόποι ἀγιασμοῦ τοῦ ὕδατος. Π.χ. φιάλη βουλωμένη μὲ βαμβάκι κρεμάται πρὸ τῶν εἰκόνων τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ 40 ἡμέρας καὶ μεταβάλλεται εἰς ἀγιασμόν (Λέσβος). Ὁ ἀγιασμός ἡμερώνει τὰ νερὰ τῆς θαλάσσης, ἰδίως μετὰ τὰ Φῶτα. Πλύσεις, ραντισμοὶ κτλ. «*Νερὸν τῶν 12 Ἐυαγγελίων*» θεραπεύει τὴν ἡμικρανίαν (Κύπρ.).

γ) Ἀπόμυρα, ἤτοι ὑπολείμματα μύρων, ὕδωρ ἢ ἔλαιον κανδήλας καὶ ἀπόκαυμα αὐτῆς. Ἀπομύρισμα ἢ συνάλειμμα (βαμβάκι μὲ τὸ ὁποῖον ἀποπογγίζουν ἱερὰν εἰκόνα), ἀπονιψίδια (νερὸν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἱερέως, νιπτομένου μετὰ τὴν τέλεσιν ἱερουργίας), ὡς φάρμακα πόνων.

δ) Ἀνεμονέρια ἢ βρωμονέρια. Ποῦ εὐρίσκονται ταῦτα; Ὑπάρχει πηλοσίον τοιαύτης πηγῆς κανένα ἐξωκλήσι; Ποία δοξασία σχετίζεται μὲ τὸ ἀνεμονέρι;

(Κατοικία νεράιδας ἢ τόπος συχναζόμενος ἀπὸ δαίμονας;) Μὲ ποίας προφυλάξεις πηγαίνουν εἰς τὸ ἀνεμονέρι καὶ κατὰ ποίους τρόπους κάνουν χρῆσιν αὐτοῦ; Ρίπτουν νομίσματα, γλυκύσματα ἢ ἄλλα πράγματα εἰς τὴν πηγὴν; Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὸ Γουρνάκι τῶν Βεντζίων «ἄμα κανεῖς ἀρρωστήση, ξεκινάει ἀπὸ τὸ σπῖτι του, πρὶν φέξη, καὶ χωρὶς νὰ κρῖνη (δμιλήση) καθόλου, πηγαίνει εἰς τὸ ἀνεμονέρι (εἰς μίαν ὄχθην τοῦ Ἀλιάκμονος ἀπέναντι τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγ. Κυριακῆς), παίρνει νερό, βρέχει τὸ μέρος ὅπου πονεῖ καὶ πίνει λιγάκι. Ἐντὸς τῆς πηγῆς ρίπτει νομίσματα, ἀλλὰ καὶ κουτάλι». Μὲ ποίας προφυλάξεις παίρνουν ἀνεμονέρι, ὅταν ὁ ἀσθενὴς δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ μεταβῆ ὁ ἴδιος εἰς τὴν πηγὴν;

Γ'. Νηστεία.

α) Τετάρτη καὶ Παρασκευή. Ἐξήγησις τῆς κατ' αὐτὰς νηστείας. Π.χ. «Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ νηστεύουμε, γιατί τὴ Μεγ. Τετάρτη κρῖθηκε ὁ Χριστὸς καὶ τὴ Μεγ. Παρασκευὴ σταυρώθηκε» (Τῆνος). Καταλύουν τὴν νηστείαν, ἂν συμπέσῃ Τετάρτην ἢ Παρασκευὴν μεγάλη τις ἑορτή, ὡς τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἢ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου; Τί φοβοῦνται ἐκ τῆς παραβάσεως;

β) Ἄλλαι ἡμέραι καὶ περίοδοι νηστειῶν. Σημασία καὶ ἐξήγησις αὐτῶν. Πρβλ. δευτεριάζω=νηστεύω τὴν Δευτέραν (Πόντος). Ποῦ νηστεύουν κάθε Σάββατον καὶ ἐκ τίνος λόγου;—Ποῦ τηρεῖται νηστεία πρὸ τῆς ἑορτῆς τῶν Ταξιαρχῶν; Πῶς ἐξηγεῖται αὕτη; Ἄλλαι νηστεῖαι πλὴν τῶν κοινῶς ἀνεγνωρισμένων.

γ) Νηστεῖαι ἐπιβαλλόμεναι εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις ἢ πρὸς ποινὴν. Π.χ. εἰς περιπτώσιν λοιμοῦ «ὁ δεσπότης ἔβγαζε πανταχοῦσα νὰ νηστεύουν ὅλοι οἱ χριστιανοὶ καὶ ἀπὸ λάδι μὰ βδομάδα καὶ ὕστερα νὰ πλυνθοῦν καὶ νὰ καθαριστοῦν καὶ νὰ κάνουν λιτανεία». Ποῦ καὶ πότε συνέβη τοῦτο; Νηστεύουν ὅσοι πρόκειται νὰ στεφανωθοῦν;

δ) Μορφαὶ τῆς νηστείας: φαγητὰ νηστήσιμα, ἀποχὴ ἀπὸ ὠρισμένα φαγητὰ, ἀπὸ διασκεδάσεις καὶ ἄλλας τέψεις.

ε) Εἶδη νηστείας καὶ ἔθιμα νηστευτῶν. Πρβλ. μονάζω=τηρῶ νηστείαν ἐπὶ 36 ὥρας (μίαν νύκτα καὶ δύο ἡμέρας), ἐβδομαδιάζω=νηστεύω ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα. Μονοφαγία ἢ μονοσιτεία=τὸ λαμβάνειν τροφὴν μίαν μόνον φορὰν τὴν ἡμέραν κατὰ τὸ Τετραδοπαράσκευο ἢ καὶ τὰς Σαρακοστάς. Τριήμερο (τριήμερο, τριπλῆ, Θεδώρισμαν κτλ.). Δεκαπεντισμός, π.χ. εἰς τὴν Θῆραν πολλαὶ οἰκογένειαι ἐκστρατεύουν τὴν 1ῃν Αὐγούστου εἰς τὴν Ἁγία Μονή, εἰς τὴν Ἁγία Ἐλέσσα, εἰς τὰ Μεριτῖδια καὶ μένουσιν ἐκεῖ γιὰ τὴ χάρη τῆς ὡς τις 15 «ἐν νηστεία καὶ προσευχῇ» (δεκαπεντίζου). Ποῦ ἄλλου γίνεται τοῦτο;

Ζ'. Καθαρμοί.

α) Ποιοι θεωρούνται ἀκάθαρτοι; Π. χ. οἱ λεγῶνες, οἱ ἐλθόντες εἰς ἑπαφήν μὲ νεκρόν, οἱ ἐπιστρέφοντες ἐκ κηδείας. Τίνες ἄλλοι;

β) Μέσα καθαροῦ: νερὸ θαλασσινὸ (40 κύματα), νερὸ τῆς χούρχουλης τοῦ μύλου, φωτιά, καινούργια φωτιά ἢ ξυλοφωτιά, ἀναποδοφωτιά, ἁγιασμός, σαρανταλείτουργο κτ. Παραδείγματα: εἰς τὰς Καλάμας συνηθίζουν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἀναλήψεως νὰ πέφτουν στὴ θάλασσα, νὰ περνοῦν σαράντα κύματα. Εἰς τὴν Σάμον μὲ τὸ νερὸ ποὺ παίρνουν τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἀπὸ τὴν θάλασσαν ραντίζουν τὸ σπίτι ὁλόκληρο. (Βλ. ἔθιμα Ἀναλήψεως, 5). Εἰς τὴν Ἄνδρον «πρὸς σωφρονισμὸν ἀπίστου συζύγου εὔχονται ἕνα σαραντάρι κατὰ τοῦτο τὰ ἐνδύματα τοῦ ἀπίστου κατατίθενται ὑπὸ τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν, ἵνα ἀγνισθῶσιν ἐπὶ σαράντα ἡμέρας, καθ' ἃς ὁ ἱερεὺς θὰ λειτουργῇ». Τέλεισις ἁγιασμοῦ πρὸς καθαρὸν οἰκίας, στάνης κλ. καὶ πρὸς ἀποδιοπόμπησιν μιάσματος ἢ ἄλλου κακοῦ.

γ) Καθαρὸς διὰ τὴν θεῖαν μετάληψιν (Βλ. κατωτέρω).

Η'. Ἡθεῖα μετάληψις.

α) Πότε μεταλαμβάνουν τὰ βρέφη, τὰ παιδιά καὶ οἱ ἠλικιωμένοι; τὰ κορίτσια, οἱ χῆρες κλ., ὑπὸ ὁμαλὰς συνθήκας; Π. χ. τὰ βρέφη, ἅμα βαπτισθοῦν, πρέπει νὰ μεταλάβουν τρεῖς φορὰς κατὰ τρεῖς διαδοχικὰς Κυριακάς. Ποῖος φέρει τὸ βρέφος εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ποῖος κρατεῖ τὴν λαμπάδα τῆς βαπτίσεως; Μεταλαμβάνουν οἱ μελλόνυμφοι, οἱ μέλλοντες νὰ ταξιδεύσουν ἢ ν' ἀναλάβουν ἐπικίνδυνον ἐπιχείρησιν; Μεταλαμβάνει ὁμαδικῶς τὸ πλήρωμα πλοίου πρὸ τοῦ ἀπόπλου διὰ μακρινὸν ταξίδιον ἢ μετὰ θαυμαστὴν διάσωσιν ἀπὸ θαλασσοῦ κινδύνου;

Εἰς τὴν Κορώνην τ' ἀνύπαντρα κορίτσια καὶ οἱ χῆρες δὲν μεταλαμβάνουν τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας, ἀλλὰ μίαν Κυριακὴν τοῦ Δεκαπενταύγουστου ἢ ἕνα ἀπὸ τὰ Σάββατα τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς. Τὰ βρέφη καὶ τὰ παιδιά μεταλαμβάνουν τὸ Μέγα Σάββατον τὸ προῖ, οἱ δὲ ἠλικιωμένοι τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως, ἀφοῦ παρακολουθήσουν ὁλόκληρον τὴν λειτουργίαν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα.

β) Προπαρασκευὴ διὰ τὴν θεῖαν μετάληψιν. Νηστεία, καθαρὸς σωματικὸς, ἔξομολόγησις, συγχώρησις παρὰ οἰκείων καὶ γειτόνων. Ἐν παραδείγμα. Εἰς τὴν Κορώνην «τὴν παραμονὴν ποὺ θὰ πάη κανεὶς νὰ μεταλάβῃ πρέπει νὰ λουστῇ, νὰ κόψῃ τὰ νύχια χειρῶν καὶ ποδαριῶν, ν' ἀλλάξῃ ἀπὸ πονκαμισοῦ καὶ νὰ ντυθῇ μὲ τὰ καλά του. Πρὶν ξεκινήσῃ γιὰ τὴν ἐκκλησίαν, βγαίνει στὴν ἐξώπορτα καὶ καλεῖ τοὺς γείτονες ὀνομαστικῶς: «Γειτόνισσες, σχωρᾶτε με, πάω νὰ κοινωνήσω!» Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας τὰ παλαιότερα χρόνια, ὅσοι ἐπρόκειτο νὰ κοινωνήσουν

ἐστέκονταν εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐφώναζαν εἰς τὸ ἐκκλησίασμα: «*Σχωρᾶτε με, χριστιανοί, καὶ Θεὸς συχωρέσει σας!*» οἱ δὲ ἄλλοι ἀπαντοῦσαν: «*Συχωρέμένος νὰ εἶσαι! Ὁ Θεὸς νὰ σὲ συχωρέσῃ!*».

γ) Τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν θείαν μετάληψιν καὶ μετ' αὐτήν. Ὑπάρχει συνήθεια ὁ μεταλαμβάνων νὰ κρατῇ λαμπάδα εἰς τὴν χεῖρα; Τί συμβολίζει αὕτη;

δ) Εἰς ποίους καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις ἀπαγορεύεται ἡ θεία μετάληψις κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν; Π.χ. εἰς τὰς ἐγκύους πού ἀπέβαλον, τοὺς παρανόμως συμβιοῦντας (τοὺς ἀστεφάνωτους), τὰς κοινὰς γυναῖκας κτλ. Ἐπιτρέπεται ἡ θεία κοινωνία εἰς τοὺς πενθοῦντας, πρὶν παρέλθουν 40 ἡμέραι ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ οἰκείου τῶν; Διὰ ποῖον λόγον;

ε) Μεταφορὰ τῶν ἀχράντων μυστηρίων πρὸς κοινωνίαν ἐτοιμοθανάτου. Τὰ κατ' αὐτὴν ἐθιζόμενα. Διὰ τί, ὅταν πρόκειται νὰ μεταφερθοῦν τὰ ἅγια μυστήρια εἰς μακρινὴν ἀπόστασιν, προτιμᾶται ὁ ὄνος παρὰ ὁ ἵππος;

ς) Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι. Τί κάνουν, ἐὰν τυχὸν χυθῇ ἡ ἅγια κοινωνία εἰς τὰ φορέματα τοῦ μεταλαμβάνοντος ἢ κατὰ γῆς; Π.χ. εἰς τὴν Κεφαλληνίαν γέροντες ἱερεῖς, φέρων τὰ ἅγια μυστήρια, ἐπαράπατησε καὶ ἐχύθη τὸ δισκοπότηρον. Τότε διέταξε τὸ ἐκκλησίασμα νὰ γονατίσῃ, ἐγονυπέτησε καὶ ὁ ἴδιος καὶ ἐμάζευσε τὴν χυθεῖσαν ἅγιαν κοινωνίαν μετὰ τὴν γλῶσσαν τοῦ.

Θ'. Ἀργία.

α) Ποίας ἡμέρας ἢ ἑορτᾶς τηρεῖται ἀργία γενικὴ ἢ ὑπὸ μόνων τῶν γυναικῶν ἢ τῶν γεωργῶν ἢ τῶν μελῶν ὠρισμένης συντεχνίας; Αἱ ἐπικρατοῦσαι ἑκασταχοῦ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «*ἅμα ἔδωκε ὁ παπᾶς διαταγή, ὅτι ἡ γιορτὴ εἶν' ἀλαφροὴ γιὰ τὰ ζιβγάρια, πᾶμε ἂν ὁ παπᾶς πῆ, πὼς ἡ γιορτὴ ἔχει σταυρό, δηλ. εἶναι βαρεῖά, δὲν πᾶμε γιὰ χωράφι*». Ἐπίσης εἰς τὴν Αἰτωλίαν οἱ γεωργοὶ «*τ' Ἀσπροβδόμαδο*» (ἔβδ. Διακαινησίμου) δὲ δουλεύουν γιὰ τὸ χαλάζι, οἱ γυναῖκες κατὰ τὰ Δωδεκάημερα δὲν κάνουν καμὰ ἐργασία». Διὰ τί;

β) Ἀργία δι' εἰδικοὺς λόγους. Π.χ. ἐὰν κανεὶς κατὰ τὴν ἑορτὴν Ἁγίου τινὸς διαφύγῃ σοβαρὸν κίνδυνον, τάξει νὰ μὴ δουλεύῃ τὴν ἡμέραν αὐτὴν «*κι ἂς εἶναι ἀλαφρογοιορτάδα*». — Τ^ο Ἀγιαντωνιοῦ φυλάμε γιὰ τὸ χαλάζι κτλ.

γ) Συνήθειαι τῆς παραμονῆς. Διακοπὴ πάσης ἐργασίας ὑπὸ τῶν γυναικῶν, μόλις σημάνῃ ἡ καμπάνα τοῦ Ἑσπερινοῦ. Πρὸβλ. τὰς παροιμίας: Ἀπὸ βρα-

δουῦ φύλα με καὶ τὸ πρῶτ' ὅ,τι θέλεις κάμε. Πότε πρόκοψ' ἢ καημένη;—Τὸ Σαββάτο ποὺ σημαίνει (Κορώνη).

δ') Τιμωραὶ διὰ τοὺς παραβάτας τῆς ἀργίας. Αἱ σχετικαὶ διηγήσεις.

Γ'. Ἐκκλησιαστικαὶ ποιναί.

Κάνοντας, ἀφορισμός, ἀνάθεμα κτλ.

Εἰς ποίας περιπτώσεις ἐπιβάλλονται αἱ ποιναὶ αὗται καὶ εἰς τί συνίστανται;

Ποία ἢ συμμετοχὴ τοῦ ἐκκλησιάσματος ἢ τοῦ κοινουῦ εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας; Πῶς γίνεται ἡ λύσις τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ ἡ συγχώρησις;

ΙΑ'. Στοιχειολατρεία.

α') Πῦρ.

1. Δοξασταὶ περὶ πυρός: ἄγγελος τῆς φωτιᾶς. Π.χ. «*Ἡ φωτιὰ εἶναι ἄγγελος γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ τὴν παραδίνουμε* (τ. ἔ. νὰ τὴ βλασφημοῦμε). *Ἡ φωτιὰ καίει ὅλα τὰ πράματα κ' ἔχει πρῶτο ὄχιτὸ τὸ νερὸ*» (Αἰτωλία). *Ἡ φωτιὰ εἶναι ἡ δύναμη τοῦ σπιτιοῦ* (Μανιάκι). Διώκει δαίμονας καὶ κάθε κακόν. *Ὅρκοι εἰς τὸ πῦρ.* (Π.χ. «*Μὰ τὸν ἄγγελο τῆς φωτιᾶς*» (Κεφαλληνία). «*Μὰ τὰ ἅγια, ποὺ σηκώνει ἐντὴ ἡ φωτιά*» (Ἀπύρανθος). Ἐπῳδαὶ καὶ ἐξορκισμοὶ εἰς τὸ πῦρ. Π.χ. «*Φεύγα, ρουσοῦμπελη, σὲ κνηγᾶ ἡ φωτιά, τὸ σιουρνάρι 'κι ὁ πυριόβολος!*».

2. Προσκύνησις τῆς ἐστίας ὑπὸ τῆς νύμφης. Π.χ. ἐν Πωγωνιανῇ Ἡλείου «*ἡ νύφη προσκυνεῖ τρεῖς πρὸ τῆς ἐστίας*», ἐν Βήσανη κάμνει μετάνοιες πρὸ τοῦ φούρνου.

3. Λοιβὴ οἴνου καὶ ἐλαίου εἰς τὴν ἐστίαν. Πότε συνηθίζουν νὰ χύνουν κρασί καὶ λάδι εἰς τὴν φωτιά; Μὲ ποίας εὐχὰς συνοδεύουν τὴν πράξιν αὐτήν;—Προσφοραὶ εἰς τὸν φούρνον. Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον λέγουν πὺς «*ὁ φούρνος καταρᾶται, ὅταν δὲν τ' ἀφήνῃς ἓνα κομμάτι ζέστινο τὴν ὥρα ποὺ ξεφουρνίζεις τὰ ψωμιά σου*».

4. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ καλησπερίζουν τὸν λύχνον, μόλις ἀνάψουν τὸ φῶς;

5. Ἄγιον φῶς. Καινούργιο ἢ νιὸ φῶς. Καινούργια φωτιά. Πίστις ὅτι τὸ Ἄγιον φῶς ἀνάπτει αὐτομάτως «*οὐρανόθεν, ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτός*». Ὑπάρχει συνήθεια νὰ σβήνουν ὅλες οἱ φωτιῆς καὶ τὰ φῶτα εἰς τὸ σπίτι ἢ εἰς τὸ χωριό, πρὶν ἀνάψουν ἢ φέρουν τὴν καινούργια φωτιά (ἢ τὸ νιὸ φῶς) εἰς τὸ σπίτι; Κατὰ ποίους τρόπους καὶ πότε ἀνάβεται ἡ καινούργια φωτιά. Χρῆσις αὐτῆς.

6. Ἄσβεστον φῶς. Ἀκοίμητο κανδήλι. Λάδι ἀπὸ ἀκοίμητο κανδήλι κλπ. Χρῆσις αὐτοῦ.

7. Δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὴν φωτιά: Δὲν δανεῖζον φωτιά τὴν νύκτα ἢ κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς ἢ ὅταν ἔχουν λεχῶνα στὸ σπίτι. Διατί; Π.χ. «Μεγάλες γιορτάδες, λαμπρὲς ἡμέρες, λέγει γραῖα ἀπὸ τὸ Μανιάκι, δὲ δίνω φωτιά· τὴ δύναμη τοῦ σπιτιοῦ μου δὲ σ' τὴ δίνω ἐσένα· νά' χῃς δική σου» (ΛΑ 1508, 17).

β) Ὑδωρ.

1. Πηγὴ, κεφαλάρι, κεφαλόβρυσο, μάννα τοῦ ποταμοῦ. Ἐνάβλυσις πίδακος διὰ κερανοῦ, διὰ κτυπήματος ράβδου ἐπὶ πέτρας ἢ ἐκ πλήγματος ὀπλῆς ἵππου (Δελέκου Ἐπιδόροπον, Α, 12). Ἐπατα νερά (ἄβαθα νερά, ἀκωλη λίμνη). Αὐξομείωσις τοῦ ὕδατος λίμνης ἢ φρέατος εἰς ὠρισμένας ἡμέρας ἑορτῶν. Ὑπόγειος συγκοινωνία ὑδάτων.

2. Θαυμάσιαι ἰδιότητες. Π.χ. τὸ νερὸ τῆς Πρωταπριλιάς φάρμακον κατὰ πυρετῶν· τὸ νερὸ πηγῶν τινῶν συντελεῖ εἰς εὐτοκίαν ἢ εἰς γονιμοποίησιν στείρων. Ἐθάνατο νερὸ κτλ.

3. Πίστις ὅτι τὸ νερὸ (τὸ τρεχούμενο νερό;) κοιμᾶται μίαν ὥραν τὴν νύκτα. «Ὁ θέλων νὰ πῆ τότε πρέπει νὰ τὸ ἐξυπνήσῃ, ταράσσων αὐτὸ διὰ τῆς χειρὸς ἀπαλά· ἄλλως τὸ νερὸν ἀγανακτεῖ καὶ τοῦ παίρνει τὸ νοῦ του». Εἰς τὸ Λαοσῆθι, προτοῦ πιοῦνε τὸ κοιμισμένο νερό, λένε: Ἐύπνα, ξύπνα κι ὁ δράκος θὰ σὲ πιῇ! Πρβλ. «Τὸ ποτάμι κοιμᾶται, ὁ ὄχτρος δὲν κοιμᾶται» (Λαογραφία Γ 502 κέ.).

4. Προσφοραὶ καὶ θυσίαι εἰς πηγὰς (τάισμα τῆς βρύσης, κέρασμα κτλ.). Πίττες, γλυκύσματα, βούτυρον, τυρὶ, ἄλας, ψωμί, πετεινοὶ κτλ.

(1) εἰς ὠρισμένας ἑορτὰς· π.χ. τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων ἢ τῆς Πρωτοχρονιάς·

(2) κατὰ τοὺς γάμους· π.χ. ἡ νύφη τὴν Δευτέραν (ἢ Τετάρτην) ἀσημώνει τὴν βρύση, ρίπτουσα νομίσματα ἐντὸς αὐτῆς ἢ «τὴν κερνάει ψωμί καὶ τυρὶ» (Αἰτωλία). Ὅμοίως ρίπτει νομίσματα ἢ τεμάχια ἄρτου εἰς ὅλα τὰ ῥεύματα κατὰ τὴν μετάβασιν τῆς εἰς τὸ χωρίον τοῦ γαμβροῦ·

(3) κατὰ τὸ ζύμωμα τοῦ πρώτου ἀλεύρου τῆς χρονιάς· προτοῦ φάγουν ἀπὸ τὸ πρῶτο ψωμί, πρέπει νὰ ρήξουν ἓνα ψωμάκι εἰς ἓνα πηγάδι.

Ἐπάρχει ἢ συνήθεια ν' ἀνάπτουν καντήλι ἢ νὰ θυμιατίζουν κοντὰ εἰς πηγὴν ἢ ποταμόν;

5. Ἐπαγορεύσεις ἐκ δεισιδαιμονίας: Δὲν οὐροῦν, οὔτε πτύουν εἰς ποταμόν, οὔτε κοιμοῦνται κοντὰ σὲ τρεχούμενα νερά, «γιατὶ κανιὰ βολὰ σηκώνεται τὸ νερὸ καὶ τὸν πνίγει» (Μανιάκι). Κακὸν νὰ διασκελίση κανεὶς νερὸν τὴν νύκτα

γ) Δένδρα.

1. Παραδόσεις περὶ στοιχειωμένων δένδρων καὶ αἱ σχετικαὶ

δαισιναιμονίαι. Ἐν παραδείγμα ἀπὸ τὴν μεγάλην συλλογὴν Πολίτου, Παραδ. Α', ἀρ. 324: «Τὰ μεγάλα καὶ παλαιὰ δένδρα εἶναι στοιχειωμένα καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀποφεύγουν νὰ κάθονται πολλὴν ὥρα ἀποκάτω σ' αὐτὰ ἢ νὰ κοιμῶνται στὸν ἥσκιο των, γιὰ νὰ μὴν πάθουν. Καὶ ὅταν κόβουν κανένα ἀπ' αὐτὰ οἱ ξυλοκόποι καὶ τὸ ἰδοῦν πὼς γέρνει νὰ πέση, πέφτουν προύμντα καταγῆς καὶ δὲ βγάνουν μιλιὰ, γιὰ νὰ μὴν τοὺς ἐννοήσῃ ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου, ὅταν θὰ βγαίῃ, πὼς εἶναι ἐκεῖ, καὶ καθὼς εἶναι ἀγαναχτισμένη τοὺς λαβώσῃ. Καὶ στὸν κορμό, στὴ μέση, ὅταν τὸν κόβουν, βάνουν μιὰ πέτρα, γιὰ νὰ ἐμποδιστῇ, νὰ μὴν ἔβγῃ μὲ ὀρμὴ ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου· τί ἀλλιῶς θὰ τοὺς κάμῃ κακὸ καὶ θὰ τοὺς κοφομεσιάσῃ». «Τὰ θεριακωμένα δένδρα ξεψυχοῦν. Σὰν κόβεται καὶ ξεψυχᾷ ἓνα μεγάλο δέντρο, βγάζει αἷμα σὰν ἄνθρωπος» (Ἡπειρ. Χρον. 6, 290). Πὼς γνωρίζεται «ποῖο δέντρο στοιχειώνει»;

2. Δένδρα ἡσκιωμένα (συκιά, καρυδιά κτλ.). Φόβοι σχετικοὶ μὲ τὸ φύτευμα καρυδιᾶς, μὲ τὴν κατάκλισιν εἰς τὸν ἥσκιον τοιούτων δένδρων κτλ.

3. Χαιρετισμὸς τῶν δένδρων. Π.χ. εἰς τὴν Λεμεσσὸν τῆς Κύπρου, ὅταν κατὰ τὴν αὐγὴν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα ἐπιστρέψουν ἀπὸ τὸν Καλόλ Λόον εἰς τὴν οἰκίαν των, θεωροῦσιν ἱερὰν ὑποχρέωσιν ν' ἀπευθύνωσι τὸν χαρμόσυνον χαιρετισμὸν τοῦ Χριστοῦ Ἀνάστη πρῶτον εἰς τὰ δένδρα τῆς οἰκίας ἢ τοῦ κήπου των, λέγοντες τρίς: «Χριστὸς Ἀνάστη, δέντρο μου!» Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

δ) Δίθροι.

Ἀγιολίθαρα. Π.χ. εἰς τοὺς ἀγ. Ἀποστόλους (παρὰ τὴν Πρέβεζαν) «μιὰ πέτρα τὴν ἔχουν προσκύνημα· οἱ ἄρρωστοὶ φέρουν τρεῖς φορὲς γύρω, ἀφοῦ γδυθοῦν, καὶ ὕστερα ἀλλάζουσιν. Τὰ παλιὰ τὰ ροῦχα θὰν τ' ἀφήσουν ἀδεκεῖ» (Ἡπ. Χρον. 6, 285). Ὁ ἅγιος Σπυριδῶνας εἰς τὴν Κίον «ἤτανε ἓνα μάρμαρο στὸ βουνὸ κ' εἶχε μιὰ τρῦπα στὴ μέση. Τὸ εἶχαν φραγμένο μὲ τζάμια γύρω». Βλ. κατωτέρω, σελ. 112, τὰ ἔθιμα τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Σπυριδῶνος.

II. ΕΘΙΜΑ ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΑ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ

ΕΠ' ΕΥΚΑΙΡΙΑ. Ἡ Εἰς ὤρισμένας περιστάσεις (περιστάτικα).

Α'. Εὐχαὶ — ἀναθήματα (τάματα).

α) Ζώσιμο ἐκκλησίας.

Εἰς ποίας περιστάσεις τάζουν νὰ ζώσουν τὴν ἐκκλησίαν ἢ τὸν ἅγιον; Ποῖον ἅγιον; Τύπος εὐχῆς: Π.χ. «Ἀφέντη μ' Ἀηγιώργη μου, κάνε νὰ γίνῃ καλὰ τὸ παιδί μου καὶ νὰ σὲ ζώσω!» (Ἀράχοβα). Κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται τὸ ζώσιμο αὐτό; Μὲ νῆμα ἀπλὸ ἢ κερωμένο ἢ καὶ μονομερῆτικο; Εἰς τί χρησιμοποιεῖται

κατόπιν τὸ νῆμα αὐτό, (τὸ «ζῶμα» ἢ ἡ «ζώστρα»); Π.χ. εἰς τὴν Κορήτην «τὸ κόβουν φιλίλια, χύνουν κεριά καὶ τὰ πᾶνε εἰς τὸν Ἅγιο». Εἰς τὸν Μαραθόκαμπον Σάμου «Ἰμεῖς στοὺν χουριό μας, σὸν ἔρετ' βλουϊά, χουλέρα, λοιμική... σ'μαίν' νι οἱ καμπάνες, μαζαίνιτι οὐ κόσμους κὶ κ'βαλάει κεριά σ'πήσια. Τὰ δένουμι κὶ κά-
νουμι ἕνα μακρὺ μακρὺ σὰ σκ'νὶ κὶ ζώνουμι τ'ν ἱκκλησά, θυμιάζουμι, ν'στεύουμι, κά-
νουμι παράκλησ' κὶ φεύγ' τοὺ κακό».

Γίνεται καὶ ζώσιμο μόνον τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου; Εἰς τὴν Κορώνην, ὅποιοι πάσχει ἀπὸ θέρμη (έλονοσίαν) «μειράει μιὰ κλωνὰ μὲ τὸν ἅγιο Γιάννη, ὅσο δηλ. εἶναι τὸ εἰκόνισμα τοῦ τέμπλου, καὶ τὴν κλωνὰ αὐτὴ τὴ ζώνει στὴ μέση του. Κοι-
μᾶται μὲ δαύτηνε δυὸ-τρεῖς βραδεῖς κ' ὕστερα τήνε χύνει κερὶ καὶ τὴν ἀνάβει στὴ
χάρη του καὶ καίγεται ἢ ἀρρώστεια». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοιοῦτον τι;

β) Ἐσημωμα εἰκόνων καὶ ἀφιερώματα ἦτοι ὁμοιώματα παιδιῶν ἢ ἱαθέν-
των μελῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, πλοίων, βοῶν κλπ. Ὄνομα (ἄσημόπαιδα,
ἀθροπάρια καὶ εἴ τι ἄλλο). Διατυπώσεις κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ τάματος.

Παραδείγματα: «Ἄμα πονάη μὰτ' — Θεὸς φυλάξ' — φέρουν (στὴν ἐκκλησίαν)
μὰτ' τάμα: ἄμα πονάη κεφάλ', φέρουν κεφάλ', ἀσημένιο, χρυσό» (Λῆμνος): «Ἄν
τύχη ἕνα καράβι ἢ καῖκι καὶ κιντυνεύη, τάζουν στὴν Παναγία τὸ καῖκι ἀσημένιο
ἢ χρυσό. Ὑστερα φέρουνε τὸ τάμα τους ξυπόλυτοι καὶ ξεκούτρουλοι, ὅπως τὸ
ἔχουνε ταυμένο, καὶ κάνουνε λειτρουγιά καὶ τὸ κρεμᾶν στὴν Παναγία» (Κορώνη).

γ) Προσφοραὶ καὶ θυσίαι ἰδιωτικαὶ (ἀπὸ τάμα).

1. Ποῖα τὰ σχετικὰ τάματα; Ποῖον ἅγιον ἐπικαλοῦνται ἐν ἀσθενείαις καὶ
κινδύνοις καὶ ποῖον τὸ εἶδος καὶ ὁ τρόπος τῆς προσφορᾶς; (Κερί, λάδι, λιβάνι,
ἀρνί, βόδι, πετεινὸς κλπ.). Θυσίαι ἀναίμακτοι καὶ αἱματηραί. Ἐναθήματα ἰσομε-
γέθη ἢ ἰσοβαρῆ πρὸς ἀνθρώπινον σῶμα. Διηγῆσεις περὶ αὐθορμήτου προσελεύσεως
τοῦ θύματος κλπ. Π.χ. «Τάζω σου, Παναγία μου, ὀκάδες τὸ λιβάνι!» εὔχεται ἡ μητέρα,
διὰ νὰ γίνῃ καλὰ τὸ παιδί της κατόπιν ζυγίζει τὸ παιδί καὶ ὅσον εἶναι τὸ βᾶρος
του, τόσες ὀκάδες λιβάνι προσφέρει εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἢ τάξει λαμπάδα ἰσομήκη,
ἦτοι ὅσον εἶναι τὸ ἀνάστημα τοῦ παιδιοῦ της. Εἰς τὴν Ρόδον ἡ μητέρα ὀδηγεῖ τὸ
ἄρρωστο παιδί της εἰς ἕνα ἐξοχικὸ μοναστήρι, ἀποκόπτει ὀλίγας τρίχας ἀπὸ τὰ μαλ-
λιά του καὶ μὲ κερὶ τὰς ἀναρτᾷ πλησίον τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου.

Εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας ἐπικαλοῦνται τὴν βοήθειαν τοῦ ἁγίου, τοῦ
ὁποίου τὸ ὄνομα φέρει ὁ ἀσθενής, ἢ τοῦ ἁγίου, τοῦ ὁποίου ἡ εορτὴ πλησιάζει.
«Παπποῦ Νικόλα (ἢ Ἀηγιώργη μου), γιάνε μου τὸ παιδί καὶ θὰ σὲ κόφτω κουρ-
μπάν'». Ἐκτοτε κατὰ τὴν εορτὴν τοῦ ἁγίου ὑποχρεοῦται οὗτος νὰ ἐκτελῇ πιστῶς
τὸ τάμα του, τὸ ὁποῖον οὕτως ἀποβαίνει ἔθιμον περιοδικῶς τελούμενον ἐν τῷ

οἴκῳ οὐδ' ἐπιτρέπεται ἀντικατάστασις τῆς θυσίας δι' ἄλλης προσφορᾶς· «ἀφοῦ ἔταξες αἷμα, ὁ ἅγιος θέλ' νὰ τρέξ' αἷμα» (Λαογραφ. Γ 164). Πρβλ. τὸ τάξιμο τοῦ βοδιοῦ ἐν Μάνη: «τὸ βόδι τοῦ ἄρρωστου, τοῦ κινδυνεύοντος, περιφέρεται βραδέως καὶ ἐν πομπῇ τοὺς περὶ τὸν ναὸν τοῦ χωρίου καί, ἂν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο μουνγκανισθῆ, ἀπόδειξις ὅτι θὰ ζήσῃ ὁ ἄρρωστος, ὅποτε τὸ βόδι σφαζόμενον διανέμεται εἰς τὸ χωρίον ὀλόκληρον, τοῦ δέματος ἀπομένοντος ὑπὲρ τοῦ ναοῦ. Τοῦναντίον, ὁ ἄρρωστος θ' ἀποθάνῃ καὶ τοῦ βοδιοῦ ἡ ζωὴ παρατείνεται» (Νέον Πνεῦμα 1894, τ. Γ', 584). Εἰς τὸ Παλαδάριον (Προύσης), «ὅταν κανένας ἔχει ταμένο γιὰ τὴ γεία τάζουν πετεινὸ: *κάνε με καλὰ καὶ θὰ σὲ φέρω πετεινάρι*... παγαίνει στοῦ παλποῦ τοῦ Ἀηθείρου τ' ἄγιασμα ἕναν πετεινὸ κι ὁ παπᾶς τὸν διαβάζει κ' ἔπειτα κόφτουν τὸ πετεινάρι στὸ κατώφλι τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ παίρνει ὁ παπᾶς. Τὸ κεφάλι του τὸ τυλίγουν ἴσ' ἕνα παννὶ καὶ τὸ δένουν ἢ τὸ καρφώνουν στὸ δέντρο, ὅπου καρφώνουν καὶ κομμάτια ἀπὸ τὸ φόρεμα τοῦ ἄρρωστου». Τροποποιήσις τῆς αἵματηρᾶς θυσίας εἰς ἀπλήν προσφορὰν ζώου. Π.χ. εἰς τὴν Σιγὴν Βιθυνίας «κατέβαιναν κόσμος ἀπὸ τὰ χωριά καὶ ἔφεραν ταξίματα τοῦ Ταξιάρχῃ: ἄρνιά, μοσκάρια, λάδι κλπ. τὰ παρουσίαζαν στὴν εἰκόνα τοῦ Ταξιάρχῃ καὶ κατόπιν τὰ ἔδιναν στὴν Ἐπιτροπὴ καὶ τὰ πουλοῦσε. Τὰ χρήματα τὰ ἔπαιρνε ὁ Ταξιάρχῃς».

2. Σφαγὴ τοῦ θύματος, διανομὴ τῶν κρεάτων. Ὅροι τελέσεως τῆς θυσίας. Ποῦ τὸ ζῶον, τὸ ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἅγιον (τασιμάρης βοῦς ἢ κριὸς ἐν Κρήτῃ), σφάζεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὸ δὲ κρέας του διαμοιράζεται ὡμὸν ἢ βρασμένον εἰς τοὺς παρευρισκομένους;

Πρέπει τὸ σφάγιον νὰ πληροῖ ὠρισμένους ὄρους; (Ἄρρεν ἢ θῆλυ; ἄσπρο ἢ μαῦρο; στέρφο; νέο ἢ παλαιό;). Τρόπος σφαγῆς κτλ.

3. Θυσία πετεινοῦ ἢ ὄρνιθος ἢ προβάτου κατὰ τοὺς γάμους. Εἰς τὴν πεδινὴν Θεσσαλίαν τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου ἐσφάζετο ἕνα βόδι, τὸ δὲ αἷμα τὸ ἐμάζευαν εἰς μίαν λεκάνην καὶ μετὰ αὐτὴν ἐχόρευαν· ἔπειτα ἡ μητέρα τοῦ γαμβροῦ ἢ θεία του ἐρράντιζε μετὰ τὸ αἷμα τὸ κατώφλιον καὶ τοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ. Ἐξακολουθεῖ νὰ τελεῖται τὸ ἔθιμον αὐτό; Ἐπίσης εἰς τὴν Κύπρον «ὅταν ὁ νυμφίος φθάσῃ εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας τῆς νύμφης, εἰς τῶν συγγενῶν αὐτῆς φέρει ὄρνιθα καὶ τὴν θέτει ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας, ὁ δὲ νυμφίος λαβὼν τότε πέλεκυν κτυπᾷ καὶ κόπτει τὸν λαιμὸν αὐτῆς, ἡ δὲ θυσία αὕτη θεωρεῖται ὡς καλὸς οἰωνὸς» (Σακελλαρίου, Κυπριακὰ Α 72). Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοιοῦτον τι;

δ) Προσφοραὶ καὶ θυσίαι δημοτελεῖς.

Ἀκοίμητη ἢ μονοήμερικὴ λειτουργία, κουρμπάνι χωριανικὸ κλπ. Ποῦ ἐν περιπτώσει ἐπιδημίας, ἀφορίας ἢ ἄλλης αἰτίας θυσιάζεται σφάγιόν τι ὑπὲρ ὀλο-

κλήρου τοῦ χωρίου; Τί ζῶν θυσιάζεται τότε καὶ ποῦ; Εἰς τὸν περίβολον ἐκκλησίας τίνος ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ κατὰ τὴν ἐορτὴν τίνος Ἁγίου; Εἰς τὰ χωρία τῆς Αἴνου, «ἂν ὁ ἐνιαυτὸς εἶναι δυστυχῆς, θυσιάζεται κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν τοῦ χωρίου γιὰ τὸ αἶμα μιὰ στέρφη ἀμνάδα». Εἰς τὴν Καστορίαν παρθένοι «κάθονται τὴ νύχτα καὶ ζυμώνουν (ἀκοίμητη λειτουργία) μέσα στὴν ἐκκλησία. Ὁλη νύχτα δὲν κοιμοῦνται. Τὸ ζυμώνουν τὸ πρόσφορο, γίνεται, ψήνεται, καί, μόλις ψηθῆ, φωνάζουν τὸν παπᾶ νὰ λειτουργήσῃ. Αὐτὸ γίνεται γιὰ ὑγεία καὶ σὲ ἀνάγκη μεγάλη. Συνεννοοῦνται οἱ οἰκογένειες. Ὡς τώρα γίνεται». Τὸ αὐτὸ εἰς τὴν Κορώνην «μονοήμερική λειτουργία».

ε) *Τὸ «σκλάβωμα» καὶ τὸ «καλογέρωμα».*

Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ πῶς γίνονται ταῦτα; Παραδείγματα: εἰς τὴν Σιγὴν Βιθυνίας «ἄμα ἀρρωστοῦσε κάποιον παιδί, τὸ σκλάβωσαν, δηλ. τὸ πήγαιναν στὸν Ταξιάρχη, τὸ ζυάζανε κι ὅσες ὀκάδες ἔβγαινε, τόσο κερί ἢ λάδι (ἢ ὅ,τιδήποτε ἄλλο) θὰ ἔδιναν στὸν Ταξιάρχη. Ἔλεγε ἡ μητέρα: «Νὰ μοῦ τ' ἀξιώσης, Ταξιάρχη μου, νὰ γίνῃ τόσων χρόνων καὶ νὰ σὲ φέρω τόσες ὀκάδες λάδι, κερί κλπ.» Ἄμα τὸ ζυάζανε, τοῦ ἔβραζαν ἓνα χαλκᾶ ἀπὸ ἀσημένιο σύρμα στὸ λαιμὸ καὶ τὸν φοροῦσαν ἐκεῖ, ὥσπου νὰ περάσουν τὰ χρόνια, πού ζήτησεν ἡ μητέρα. Τότε πήγαιναν πάλι στὸν Ταξιάρχη, πλήρωναν τὸ τάσιμο καὶ ξεσκλάβωσαν τὸ παιδί, δηλ. τοῦ ἔβραζαν τὸ χαλκᾶ ἀπὸ τὸ λαιμὸ καὶ τὸν κρεμοῦσαν στὴν εἰκόνα». (Πεβλ. Σακελλαρίου, Κυπριακά, Α', 703). Εἰς τὴν Σπάρτην «ἄμα εἶναι κανεὶς ἀρρωστος ἢ μαγεμένος, τὸν τάζουν σὲ κάποιον Ἅγιο νὰ τὸν καλογερέσουν. Τοῦ βάζουν δηλ. μαῦρα ροῦχα, παπούτσια, πονκαμισάκι, ὄλα, ὄλα κατάμαυρα καὶ τὰ φορεῖ, ὅσον καιρὸ τάξουνε, ἓνα, δύο, τρία χρόνια. Ὅσον καιρὸ τὰ φοροῦν, δὲν τοὺς λένε τ' ὄνομά τους, τοὺς λένε καλογέρους, ἂν εἶναι ἀγόρια, καὶ καλόγριες, ἂν εἶναι κορίτσια. Ἄμα περάσῃ ὁ καιρὸς, πᾶνε στὴν ἐκκλησία καὶ τοὺς ξεκαλογερεύουν. Βγάζουν τὰ μαῦρα καὶ τ' ἀφήνουν στὴν ἐκκλησία καὶ τοὺς φοροῦν κατόπιν ὄλο ἄσπρα». Εἰς τὴν Ἐπιάνησον «τοὺς ρασοφοροῦν πάνω στὸ λείψανο τοῦ Ἁγίου».

ς) *Προσκύνησις ἁγίων Τόπων καὶ ἄλλαι ἱερὰ ἀποδημίαι.*

Εὐχαὶ καὶ παροιμίαι, ἔθιμα ἐπικρατοῦντα κατὰ τὴν ἀναχώρησιν καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν προσκυνητῶν. — Προετοιμασίαι διὰ τὴν ἀναχώρησιν: ἐφόδια ταξιδίου, δῶρα διὰ τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἁγίου Τάφου κτλ. Ἡμέρα ἀναχωρήσεως: ἐστίασις συγγενῶν καὶ φίλων πρὸ αὐτῆς («Χατζήθκος γάμος» εἰς Κουβούκλια Μ. Ἀσίας), τὸ «τραγοῦδι τ' ἄη Τάφου», παράκλησις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ εὐχέλαιον κατ' οἶκον, κωδωνοκρουσίαι καὶ προπομπὴ ὑπὸ τῶν ἱερέων φορούντων τὰ ἱερὰ ἄμφια. Ἐπιστροφὴ τῶν χατζήδων καὶ τὰ κατ' αὐτήν: προὔπαντσησις αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἱερέων καὶ τοῦ

κόσμου, δοξολογία ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ συνοδείᾳ μέχρι τῆς οἰκίας. Τὰ προσκομιζόμενα ἱερὰ ἀντικείμενα καὶ δῶρα καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν: *χῶμα ἀπὸ τὸν Ἅγιον Τάφο, νερὸ ἀπὸ τὸν Ἰορδάνη ποταμό, σταυροί, Τίμιο ξύλο, κερια ἀπὸ τὸ Ἅγιο Φῶς, θυμιάματα, εἰκονίσματα, κομβολόγια, σάβανα κλπ.* Προσφορὰ δῶρων εἰς τοὺς προσκυνητάς: φαγητά, γλυκίσματα κλπ. καὶ ἀνταπόδοσις αὐτῶν.

Ποῖαι ἀντιλήψεις ἐπικρατοῦν περὶ προσκυνητῶν (*χατζήδων*); Ποῖαν ιδιότητα ἀπέκτων εἰς τὴν θεραπείαν ἀσθενειῶν; Πῶς γίνεται ἡ κηδεία καὶ ἡ ταφή τῶν χατζήδων; (Προβλ. Τὸ χατζηλίκι στὰ Κουβούκλια Προύσης ἐν Μικρασ. Χρον. Β', 400—420. Τὸ προσκύνημα στοὺς ἁγίους Τόπους, *Ε. Ἀκογλου*, Λαογραφικὰ Κοτυώρων 1939 σ. 219-222).

ζ) Ἄλλα τάματα καὶ σκλαβώματα εἰς τὸν ἅγιον.

Π.χ. *Τὸ ἔχει τάμα νὰ πάη ξυπόλυτη (ἢ ἄλαλη) στὴ χάρη του, ξεκούτρουλη, μὲ ξέπλεχα μαλλιά καὶ μὲ τὰ χέρια σταυρωμένα, νὰ ξευχητήσουν στὴν ἐκκλησίᾳ κλπ. «νὰ ὑψώσουν τὸν Ἅγιο»* (δηλ. νὰ τὸν ἐσορτάσουν κατ' νὰ κάνουν τραπέζι), «νὰ ἀνοίξουν ἐκκλησίᾳ» δηλ. νὰ λειτουργήσουν ἐρημοκλήσι μὴ συχνάζομενον κλπ. Εἰς τὴν Κύπρον *σκλαβώνονται εἰς τὸν ἅγιον* δηλ. ὑπόσχονται καὶ νὰ ὑπηρετήσουν παρὰ τῷ Ἅγίῳ ἐπὶ χρονικόν τί διάστημα, καθ' ὃ φέρουν περὶ τὸν τράχηλον ἢ τὸν καρπὸν τῆς χειρὸς χαλκᾶν (δακτύλιον) ἐκ χαλκοῦ ἢ ἐξ ἀργύρου, τὸν ὁποῖον ἀποβάλλουν εἰς τὸ τέλος τῆς θητείας των, ἀφοῦ ὁ ἱερεὺς ἀναγνώσῃ ἰδίαν εὐχὴν διὰ τὸ «ξεσκλάβωμα». Ὁ χαλκᾶς αὐτὸς κατατίθεται κατόπιν μεταξὺ τῶν ἀναθημάτων τοῦ ἁγίου. Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο; Διὰ τὸ ὕψωμα βλ. κατωτέρω σελ. 106.

Β'. Ἐγκοίμησις εἰς ἐκκλησίας.

Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ ἐπὶ πόσας ἡμέρας κοιμῶνται ἄνθρωποι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ μάλιστα κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἅγίου; Κατὰ ποῖον τρόπον ἐπέρχεται τότε ἡ ἴασις τοῦ ἀσθενοῦς; Ἀπλῶς διὰ τῆς ἐγκοιμήσεως εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Ἅγίου ἐν ἐνυπνίῳ; Πῶς παρουσιάζεται κάθε Ἅγιος; Κατὰ τοὺς Κυπρίους π.χ. ἡ Παναγία παρουσιάζεται μὲ ἄσπρο σινδόνι σὰν Τούρκισσα, ὁ ἅγιος Νικόλαος ὡς πτωχὸς διάβροχος καὶ «ῥοματίζει» τὸν ἄρρωστο.

Εἰς τὴν Κύπρον ἐγκοίμησις γίνεται καὶ διὰ νὰ ὑποδεχθῇ ὁ μέλλον γαμβρός.

Γ'. Ἀγιασμοί, προσκομιδὴ ἁγίων λειψάνων, σταυρώματα κλπ.

Εἰς ποίας περιστάσεις οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ κτηνοτρόφοι καλοῦν τὸν ἱερέα πρὸς τέλεσιν ἀγιασμοῦ; Πότε στέλλουν νὰ φέρουν ἅγια λείψανα; Ὑπάρχει ἡ πίστις, ὅτι

ὠρισμένου ἱερέως ἢ εὐχή εἰσακούεται καὶ διὰ τοῦτο καταφεύγουν πρὸ πάντων εἰς αὐτόν; Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἂν στὰ χωράφια τους φανῆ σκουλήκι ἢ ἄλλα ζούμπερα, καλοῦν τὸν παπᾶ καὶ διαβάζει ἁγιασμό. Κάποτε καὶ ὠρισμένον παπᾶ, πού τοῦ στρέει ὁ ἁγιασμός, δηλ. πιάνεται ἢ εὐχή του. Ἐὰν ἴδουῦν πὼς τὸ κακὸ προσοδεύει, καλοῦν κουτιὰ μὲ ἅγια λείψανα. Φέρνει ὁ καλόγερος τὸ κουτι ἀπὸ τὸ μοναστήρι καὶ τὸ στήνει στὴν ἄκρη τοῦ χωράφι τους καὶ διαβάζει τὸν ἁγιασμό. Καὶ διηγοῦνται θαύματα ὕστερα ἀπὸ τὸν ἁγιασμό» (Λουκόπουλος).

Ἄλλαι λατρευτικαὶ πράξεις πρὸς θεραπείαν ἀσθενειῶν ἢ πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ: ἐπίθεσις τοῦ πετραχηλίου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀσθενοῦς, σταύρωμα αὐτοῦ μὲ τὴν ἱεράν λόγχην, κύψις ὑπὸ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἐπαφή τῶν ἀμφίων τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν ἕξοδον τῶν Ἁγίων κττ.

Δ'. Πομπαί.

Λιτανεία, λήση, γύρα, σίγνα (Καρδίτσα), *ἀλάι* (Κρήτη), *πρετσεσό* (Ἐπτάνησος), πομπαί γινόμεναι εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις (ἀνομβρίαν, ἐπιδημίαν, ἀκρίδα κλπ.) ἢ κατὰ τὴν μεταφορὰν θαυματουργοῦ εἰκόνας ἢ ἁγίων λειψάνων. Περὶ πομπῶν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Φώτων ἢ πολιούχου τινὸς ἁγίου βλ. κατωτέρω σελ. 108.

Πὼς καταρτίζεται ἡ ἱερά πομπή καὶ ποῖα τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν διαδρομὴν αὐτῆς; Περιαγωγή θαυματουργοῦ εἰκόνας ἢ λειψάνων. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσίδος «*ὅταν δὲν βρέξη ἢ ὅταν πέση ἀκρίδα, γίνεται λήση στὸν Ἄη Νικόλα πρὸς τὸν δρόμο τῶν Δελφῶν. Ψέλνει ἁγιασμό ὁ παπᾶς καὶ ὁ κόσμος γονατίζει τρεῖς φορὲς στὸ δρόμο (κατὰ διαστήματα). Ἡ λιτανεία γίνεται μὲ τὰ λάβαρα καὶ ὅλα τὰ συναφῆ*». Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μεραμβέλλου «*ὅταν εἶναι ἀνομβρία, γιὰ νὰ βρέξη, ἀφήνουν τὰ ζῶα τους μέσα νηστικά τρεῖς μέρες. Νηστεύουν καὶ οἱ ἄνθρωποι. Τὸ πρῶτὸ πᾶνε στὴν ἐκκλησία καὶ λειτουργοῦν, κατόπιν παίρνουν τίς εἰκόνες, τὰ ἐξαπτέρυγα, τοὺς σταυροὺς καὶ γυρίζουν πρῶτα σ' ὅλες τίς ἐκκλησίες τοῦ χωριοῦ καὶ κατόπιν σ' ὅλα τὰ ἐξωμονάστηρα. Σὲ κάθε ἐκκλησία σταματοῦν καὶ γονατίζουν ὄλοι καὶ διαβάζει ὁ παπᾶς δέησες. Ἐπίσης γονατίζουν καὶ ὅπου εἶναι σταυροδρόμι. Πρωτύτερα ἐκλαίγανε ὄλοι κάθε φορὰ πὸν θὰ κάνανε λιτανεία. Ἡ λιτανεία γίνεται τρεῖς μέρες σὴ σειρά*». Εἰς Ἰνναχώριον Δυτ. Κρήτης «*μαζεύονται ὅλα τὰ χωριά σὲ μιὰ ἐκκλησία μαζὶ μὲ τοὺς παπᾶδες των καὶ λειτουργοῦν. Κατόπιν νηστικοὶ παίρνουν τὰ ἐξαπτέρυγα, τοὺς σταυροὺς καὶ κάθε ἄνθρωπος κρατεῖ δύο καὶ τρεῖς προσφορές. Γυρίζουν ὅλα τὰ χωράφια καὶ ὅσοι ἔχουν τριδρόμια στὰ χωράφια τους πᾶνε καὶ προσκομίζουν τὴν προσφορὰ τους στὰ τριδρόμια καὶ κάνει ὁ παπᾶς δέηση. Κόβουνε ἓνα κομμάτι ὕψωμα ἀπὸ τὴ σφραγίδα τῆς προσφορᾶς καὶ τὸ βάζουν μέσα σὲ μαλακὸ κερὶ καὶ τὸ φυλάγουν κάπου*». Εἰς τὸ Λασιθί «*βρᾶννε*

τὰ δὲ ντως μέσα και παίρνουνε ἀπ' ὅλα τὰ χωριά τὰ κονίσματα, τὰ ξεαπιτέρυγα, τὸ σταυρὸ και πᾶνε ὅλοι στὴν Κρουσταλλένια (κοινόβιο μοναστήρι). Ἀπὸ κεῖ ξεκινούνη και γυρίζουνε γύρω γύρω στὸν κάμπο σ' ὅλα τὰ χωριά τρεῖς μέρες. Μπροστὰ πᾶνε τὰ σημαντήρια και παίζουνη. Νησιεύουνε και τὴν τρίτην ἡμέρα πᾶνε στὸν ἅγιον Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο (ἐκκλησία στὴ μέση τοῦ κάμπου). Ἐκεῖ κάνουνε ἁγιασμὸ και πίνουνη ὅσοι νησιεύουνη και διαλύεται ὁ κόσμος».

Ε'. Καταχύσματα.

Ἐπάρχει ἡ συνήθεια πλὴν τῆς νύμφης, ὅταν εἰσέρχεται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, νὰ φαίνουνη μὲ ὄρουζαν, κουφέτα και ἄλλα καταχύσματα ζῶα ἢ και ἀντικείμενα τὸ πρῶτον εἰσαγόμενα εἰς τὴν οἰκίαν; Π.χ. εἰς τὴν Κρήτην, κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν μεγάλου λίθου εἰς τὸ ἔλαιοτριβεῖον ρίπτονται ἐπ' αὐτοῦ καταχύσματα, πανιέρια λεγόμενα. Φαίνουνη μὲ καταχύσματα τὸ πλοῖον ἢ τὴν βάρκαν, ὅταν τὴν πρωτορίζουνη εἰς τὴν θάλασσαν; Εἰς ποίας ἄλλας περιστάσεις γίνεται τοῦτο;

III. ΕΘΙΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΣ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ (ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ).

1. ΓΕΝΙΚΑ

Α'. Ἀπαρχαί.

Ποῖα συνήθεια ἐπικρατοῦνη, ὅταν συγκομίζουνη τοὺς καρποὺς ἢ ὅταν ὠριμάζουνη αἱ πρῶται ρᾶγες τῶν σταφυλῶν, τὰ πρῶτα σῦκα και αἱ ἄλλαι ὀπῶραι; Προσάγουνη οἱ πρῶτοι καρποὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ νὰ λειτουργηθοῦνη και διανεμηθοῦνη εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους ἢ τοποθετοῦνη εἰς τὸ εἰκονοστάσιον ἢ ἀφήνονται εἰς τὴν βρύσιν τοῦ χωρίου ἢ ποῦ ἄλλου; Συνήθεια σχετικαὶ μὲ τὸν πρῶτον ἐκ τῆς συγκομιδῆς ἄρτον ἢ μὲ τὸν πρῶτον καρπὸν.

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Τοπόλια Δυτ. Κρήτης «ἅμα θερίζουνη, ἀπὸ τὸν πρῶτον καρπὸν ποὺ θὰ ζυμώσουνη κάνουνε ἕνα κουλλούρι και τὸ πᾶνε στὴ βρύση και τὸ κρεμοῦνη στὴν κουτσουνάρα (= κρουνὸν) τῆς βρύσης, ποὺ τρέχει τὸ νερό, γιὰ νὰ τρέξουνη ἐπὶ τὰ καλά στὸ σπίτι. Ὅποιος πάει πρῶτος νὰ γεμίση παίρνει τὸ κουλλούρι». Ἡ αὐτὴ συνήθεια και ἐν Δρυμῷ Μακεδονίας. Εἰς τὸ Σαμόκοβον τῆς Ἀνατ. Θράκης «τὴν πρώτην πίττα, ποὺ ζυμώνουνη ἀπὸ τὸ νέο ψωμί, τὴ λένε τζιτζιροκούλικο, γιὰτὶ ἀνήκει στὸν τζιτζιζα, ποὺ τραγουδεῖ, κατὰ τὴν λαϊκὴ δοξασίαν:

Θερίσει ἄλωνίσετε,
 δεματοκουβανήσετε,
 κ' ἐγὼ τὸ κουλικάκι μου
 θέλω νὰ μὲ τὸ δώσετε.

Εἰς τὰ Λακκοβίκια Μακεδονίας τὸ «*τζιτζιρόκλιο* τὸ φέρουν εἰς τὴν βρύσιν ἢ εἰς τὸ φρέαρ. Ἐκεῖ δέ, ἀφ' οὗ τὸ βρέξουν δι' ὕδατος, τὸ διανέμουν εἰς τοὺς παρατυχόντας, οἱ ὅποιοι εὐχονται τὰ βέλτιστα». Εἰς τὴν Ἁγίαν Ἄνναν Εὐβοίας «ἀπὸ τὸ *κλαρι* πὺν θὰ πρωτοκάνη καρπὸ, θὰ πρωτοφάη ἔγκνος». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο καὶ διὰ ποῖον λόγον; Εἰς τὸ Μεσοχώρι Καρπάθου τοῦ ἁγ. Κηρύκου (15 Ἰουλίου) φέρουν εἰς τὸν ναὸν τὰ πρωτόλεια τῶν σύκων καὶ σταφυλῶν, δι' ὃ καὶ λέγεται ἄης *Συκαλαῶς*.

Ποῖαι αἱ συνήθειαι, ὅταν ἀρχίξῃ νὰ ὠριμάξῃ ἡ σταφίς, ἢ ὅταν γεμίζουν τ' ἄλωνι σταφίδα; Ποῖαι ὅταν τρυγῶν τὰς κυψέλας τῶν μελισσῶν, ὅταν πῆξουν τὸ πρῶτο τυρὶ κλπ.;

Β'. Ἄλλαι προσφοραὶ. Ὑψώματα, θυσίαι.

α) *Πρόσφορα; ἄρτοι, ἐπτάζυμα, ἀρτοκλασῖαι* (*ἄρτος, πεντάρκιν*) (Κύπρος), *πρόσφορο, πρόσφοριδι* (Κρήτη), *πρωτάκι* (Χάλκη, Ρόδος), *λειτουργία, παννυσίεις* (= ἄρτοι προσφερόμενοι εἰς ἐσπερινούς, Κύπρος), *ἀχράντα* (Κύπρος), *βλογιά, ἀμνός* (Σάμος). *Πρόσφορὰ οἴνου* (*ἀνᾶμα*), *ἐλαίου, κηρίων, θυμιαμάτων* κλπ. Πότε γίνονται αἱ προσφοραὶ αὗται, ἢ ἀρτοκλασῖαι ἢ ἡ λειτουργία;

Τρόπος παρασκευῆς τῶν ἄρτων τῆς λειτουργίας καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὸ ζύωμα ἢ τὸ ψήσιμο αὐτῶν. Χρησιμοποιοῦνται ἐπτάζυμα εἰς τὴν τελετὴν τῆς ἀρτοκλασῖας; Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς τῶν; Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον τὸ πρῶτον ἢ μᾶλλον τὰ τρία πρῶτα φυράματα παρασκευάζονται κατὰ μαγικὸν τρόπον ὑπὸ γραίας λεγομένης μάννας. «Περὶ τὴν τρίτην περίπου ὥραν τῆς νυκτός, ἡ μάννα βλασφημήσασα τρεῖς θέτει ἐν μεγάλῃ χύτρᾳ ποσὸν ἑρεβίνθων, ἀνάλογον πρὸς τὸ προζύμιον, τὸ ὅποιον μέλλει νὰ παρασκευάσῃ. Τὴν χύτρην ταύτην, ἀφοῦ χύσῃ πρῶτον εἰς αὐτὴν τὸ ἀπαιτούμενον ὕδωρ, ἐπιθέτει εἶτα ἐπὶ τῆς πυρᾶς, παρ' ἣν καθημένη περισυλλέγει μετὰ προσοχῆς διὰ κοχλιαρίου τῆς χύτρᾳς τὸν ἀφρόν, ἐν ὧσιν τὰ ὄσπρια βράζουν, καὶ ἀποθέτει αὐτὸν ἐν τίνι πινακίῳ. Περὶ μέσας σχεδὸν νύκτας καταβιάσασα τὴν χύτρην ἄρχεται, (ἐπικαλουμένη καὶ αὐτὴς τὸν διάβολον), τῆς κατασκευῆς τοῦ πρώτου φυράματος ἐκ τοῦ συλλεγέντος ἀφροῦ τῶν ἑρεβίνθων. Μετὰ τινὰ χρόνον, ὅσος ἀπαιτεῖται διὰ νὰ γίνῃ ἡ ζύμωσις τοῦ πρώτου τούτου φυράματος, κατασκευάζει καὶ δεύτερον, μεταχειριζομένη ὡς προζύμιον τὸ πρῶτον φύραμα, ἐκ τοῦ δευτέρου δὲ τούτου κατασκευάζει τελευταῖον τὸ τρίτον, τὸ καὶ μεγαλύτερον, ὑποψιθυρίζουσα ἐν ἀρχῇ ἐκάστης ζυμώσεως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Σατανᾶ. Ἐκ τοῦ τρίτου δὲ τούτου φυράματος, οὗ ἡ ζύμωσις γίνεται περὶ ὄρθρον, ἐρχόμεναι αἱ γυναῖκες τῆς ἐκεῖ συνοικίας, λαμβάνουν ἐν τεμάχιον πρὸς παρασκευὴν τοῦ ἑφταζύμου.... Διὰ ταῦτα πολλαχοῦ τῆς Λέσβου ὁ ἄρτος οὗτος καλεῖται καὶ *διαβουλου-*

ψώμ»». Ἐν Χίῳ διὰ τὸ ἐφτάζζουμο χρησιμοποιοῦνται ἀντὶ ὕδατος ἑπτὰ εἰδῶν ζῶμοι (ρεβιθίων, μαράθου, πιπεριοῦ, καλαμιοῦ, δάφνης κλπ.)

β) Ποίας ἡμέρας καὶ ἐκ ποίας ἀφορμῆς ἢ αἰτίας «σηκώνουν ὕψωμα» στὰ σπίτια καὶ κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται τοῦτο; Π.χ. εἰς ἑορτὰς ὕψωνουν τὸν Ἅγιον τῆς ἡμέρας ὅταν πρόκειται νὰ ταξιδεύσῃ κανεὶς «ὕψωνουν τὴν Παναγίαν». Αἱ σχετικαὶ εὐχαὶ καὶ τελεταί. Λειτουργίαι συντεχνιῶν καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατ' αὐτάς. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «στὴ γιορτὴ του ὁ καθένας σηκώνει καὶ ὕψωμα στὸ σπίτι του. Βάνουν ἐπάνω στὸ τραπέζι ἕνα πιάτο μὲ ἄβραστο σιτάρι καὶ ἀποπάνω μιὰ λειτουργιὰ παράπλευρα ἀπὸ τὸ πιάτο μπαίνουν δυὸ ποτήρια γιομᾶτα κρασί. Ἐρχεται ὁ παπᾶς καὶ διαβάζει κόβει ἄρτον, δηλ. τὴ μεσιὰ τῆς λειτουργίας καὶ τὴ βλογαίει. Ἀπὸ τὸν ἄρτον κόβει κομματάκια καὶ δίνει σὰν ἀντίδωρο στοὺς παρευρισκομένους. Ἐπειτα βάνει δυὸ κομμάτια καὶ στὰ ποτήρια μὲ τὸ κρασί καὶ τὰ δίνει στοὺς νοικοκυραίους, ἕνα στὸν ἄντρα καὶ τ' ἄλλο στὴ γυναῖκα, γιὰ νὰ πιοῦνε. Τότε οἱ νοικοκυραῖοι κρατῶντας μὲ τὸ ἀριστερὸ τὸ ποτήρι, σηκώνουν τὸ πιάτο μὲ τὸ σιτάρι καὶ τὴ λειτουργιὰ ἀπάνω. Κρατεῖ κι ὁ παπᾶς, κρατοῦν κι ὄσοι ἄλλοι παρευρεθοῦν στὴν τελετὴ, ἐνῶ ὁ παπᾶς διαβάζει καὶ τελευταῖα ὅλοι λένε: Χρόνια πολλά.»

Εἰς χωρία τινὰ τῆς Πωγωνιανῆς, ὅπου ὑπάρχουν πολλοὶ βαρελαῖδες, εἰς τὸ τραπέζι ποὺ ἐπακολουθεῖ τὴν λειτουργίαν τῆς συντεχνίας, λέγουν μίαν εἰδικὴν εὐχὴν: «Ὁ Ἅγιος πού 'ν' ἀπόψε κι αὔριο νὰ σκέπη, νὰ βοηθήη τὴν ἀρίδα, σκεπαρίδα, τὸ πελέκι, τὸ ροκάνι καὶ τὸ γαρδαροξύστη». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

γ) *Προσφορὰ μελιγμάτων*, ἰδίως μελόπιττας, εἰς ἀγίους (π.χ. εἰς τὴν ἁγ. Βαρβάραν, τὸν ἁγ. Σπυρίδωνα) ἢ εἰς νεράιδες, μοῖρες, στοιχεῖα κλπ. δαιμονικά ὄντα. Τρόπος παρασκευῆς καὶ τρόπος ἐκθέσεως τῶν μελιγμάτων. Π.χ. εἰς τὴν Ζάκυνθον οἱ χωρικοὶ θέτουν ἐνίοτε ἄρτον εἰς τὴν τρυπάν, τὴν ὁποίαν ὑπολαμβάνουν ὡς τὴν εἴσοδον τῆς φωλεᾶς τοῦ οἰκουροῦ ὄφρου (στοιχειοῦ, ἀγαθοῦ δαίμονος τοῦ οἴκου). Εἰς τὴν Λέρον «αἱ γυναῖκες συνηθίζουν τὴν ἐσπέραν τῆς 1ης Σεπτεμβρίου, ἀρχῆς τοῦ θρησκευτικοῦ ἔτους, νὰ παραθέτουν τράπεζαν ἐστρωμένην μὲ πινάκια γλυκυσμάτων, διὰ νὰ φάγη τὴν νύκτα τὸ στοιχεῖο τοῦ σπιτιοῦ, ὡς λέγουσιν».

δ) *Προσφοραὶ ἀνθέων, στεφάνων, κλάδων* εἰς τὰ εἰκονίσματα καὶ τοὺς ναοὺς, στολισμὸς εἰκόνων, Ἐπιταφίου, ἐκκλησιῶν δι' ἀνθέων, ταινιῶν καὶ κλάδων μύρτου, δάφνης κλ. Ἰαματικὴ δύναμις τῶν ἀνθέων τούτων. Π.χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «*κρεμοῦν ἕνα ματσάκι κορφοξυλάνθη, πού θὰ τὰ κόψουν τὴν πρωτομαγιά ἢ τῆς Ἀναλήψεως ἢ καμιὰν ἄλλη ἀπὸ τίς μεγάλες ἡμέρες. Ὅλα αὐτὰ εἶναι καλὰ γιὰ τὸ ματόπορο*».

ε) **Θυσίαι** τελούμεναι κατ' ἔτος εἴτε ὑπὸ ἀτόμων εἴτε ὑπὸ ὀλοκλήρου τοῦ χωρίου (*κουρμπάν' χωργιάν' κό*). Ἐπὶ ποίους λόγους συνέστη τὸ ἔθιμον; (Π. χ. γὰρ *ντὴ γεία, γὰρ γερωσύνη, γὰρ τὸν ἅγιο κττ.*). Παραδόσεις περὶ ἐλάφου προσερχομένης ἀφ' ἑαυτῆς πρὸς θυσίαν (Λαογραφ. Γ' 155, 160, Σ' 189 κ.ε.)

Ποῦ γίνεται ἡ τοιαύτη θυσία; Εἰς τὸν περίβολον ἐκκλησίας τινὸς ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι; Τί ζῶον θυσιάζεται καὶ ποίους ὄρους πρέπει νὰ πληροῖ τοῦτο; Π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας πρέπει τὸ θῦμα νὰ εἶναι ταῦρος ἐκλεκτός, 2—5 ἐτῶν, ὑγιής, τέλειος (*μπουγᾶς, νὰ μὴν εἶναι μπουρντισμένος*), ἀδμηής (*νὰ μὴ μπῆκε ἀκόμα στὸ ζυγὸ*). Χρῆσιμα τῶν κεράτων τῶν σφραζομένων προβάτων, περιφορὰ τοῦ ταύρου ἀνὰ τὸ χωρίον. Ποιοὶ τύποι τηροῦνται κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θυσίας; (Ἀνάγνωσις εὐχῆς ὑπὸ τοῦ ἱερέως, στροφὴ τοῦ θύματος πρὸς Ἀνατολὰς, ροὴ τοῦ αἵματος εἰς βόθρον κλπ). Μήπως τὸ αἷμα τῶν θυμάτων ῥέη εἰς λάρανα ἢ εἰς ὀπήν τῆς γῆς καὶ μάλιστα εἰς μέρος κείμενον πλησίον τοῦ ἱεροῦ ἢ ἐντὸς τοῦ ναοῦ; Π. χ. εἰς τὴν Αἴνον τὰ *Νιάμερα* (23 Αὐγούστου) ἐγένετο μεγάλη πανήγυρις καὶ ἐθυσιάζον πρόβατα, «ἐσώζετο δὲ πρὸ ἐτῶν καὶ ἡ λάραναξ, ἐν ἧ ἔβαλλον τὸ αἷμα τῶν θυμάτων».

Διανέμονται τὰ κρέατα ὡμὰ ἢ βρασμένα εἰς τοὺς παρευρισκομένους ἢ γίνεται κοινὴ ἐστίασις εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας ἢ ὑπὸ δένδρον; Διανέμεται καὶ τὸ δέσμα εἰς ἴσας μερίδας εἰς τοὺς κατοίκους; Ποία ἡ μερίς τοῦ ἱερέως;

ς) **Σπονδαὶ ὕδατος, οἴνου ἢ ἐλαίου.** Πότε, ποῦ καὶ διὰ ποῖον λόγον γίνονται αὗται; Π. χ. κατὰ τὰ περιδεῖπνα χύνουν ὀλίγας σταγόνας οἴνου, πρὶν πίνειν, εἰς τὴν γῆν (Ἦπ. Δ. Μακεδ.). Οἱ Ἀγγιλιταί, καὶ ὅταν ἀναφέρουν τὸ ὄνομα μακαρίτου τινός, *χύνουν λίγο νερὸ στὴ γῆ ἀπὸ τὸ ποτήρι τους. «Ἄμα κάνει χειμῶνα πολὺ, ρίνουμε λίγο λάδι καὶ λέμε: κάμε το λάδι, Θέ μου!»* (Μανιάκι).

Γ'. Ἑορτασμοὶ ὀνόματος καὶ ἑορταὶ νεκρῶν.

α) **Ἑορτάσιμα κόλλυβα,** (*ζωντανὰ ἢ σπερνά, πανηγύρι ἐν Κεφαλληνίᾳ*) προσφερόμενα εἰς κύνιστρα ἢ σκουτέλια εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τῶν ἑορταζόντων καὶ διανεμόμενα εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Τρόπος παρασκευῆς, στολισμὸς τοῦ δίσκου, διανομὴ τῶν κολλύβων. Ἐργάματα καὶ ἱερουργίαι ἐπὶ τῇ ἑορτῇ ὀνόματος.

β) **Ἑορτὴ ἐτησία** ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ἐκάστης οἰκογενείας καὶ ἐστίασις τοῦ τελέσαντος τὴν λειτουργίαν ἱερέως καὶ ἄλλων κεκλημένων ἐν τῇ οἰκίᾳ. Προπόσεις ὑπὲρ τοῦ ἑορταστοῦ (μνημοποιουῦ), τοῦ ἱερέως καὶ τῶν «τραπεζοκαθημένων». Περιγραφὴν ἐκτενῆ βλ. εἰς *Σακελλαρίου* Κυπριακὰ Α' 712 - 715.

Δ'. Πανηγύρεις.

α) **Δέξεις** καὶ **φράσεις** σχετικαὶ μὲ τὴν πανήγυριν. *Παν' γύρ'* (Λιτωλία), *ἀγιομνήσι* (Θήρα), *ἀγιομνήσι* (Κύθνος) κτλ.

β) **Ἐκ ποίας ἀφορμῆς** συνέστη ἡ πανήγυρις; Εἶναι μόνον θρησκευτική ἢ καὶ ἐμπορική; Γίνονται καὶ ἀγοραπωλησίαι κατ' αὐτήν; Προειδοποιήσεις καὶ ἀγγελίαι διὰ τὴν τέλεσιν τῆς πανηγύρεως. — Κελλιά πρὸς διανυκτέρευσιν τῶν πανηγυριστῶν. Κατὰ χωρία; Ὁργάνωσις τῶν τῆς πανηγύρεως.

γ) **Πομπή ἢ λιτανεία**: περιφορὰ εἰκόνας ἢ τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου ἐν πομπῇ, ἐκχώρησις τοῦ δικαιώματος τοῦ βαστάζειν τὴν ἁγίαν εἰκόνα διὰ πλειοδοτικῆς δημοπρασίας, διάθεσις τοῦ ἐκπλειστηριάσματος εἰς εὐωχίαν τῶν ἑορταστῶν ἢ εἰς ἄλλους σκοπούς. Καταρτισμὸς τῆς πανηγυρικῆς πομπῆς. Ποῦ τῆς πομπῆς προηγεῖται φανός, φερόμενος ἐπὶ κοντοῦ;

δ) **Ἐπίσκεψις ἁγίου εἰς ἅγιον** ἤτοι μεταφορὰ ἐν πομπῇ τῆς εἰκόνας τοῦ ἁγίου ἐκ τῆς ἀφιερωμένης εἰς αὐτὸν ἐκκλησίας εἰς ἐκκλησίαν ἄλλου ἁγίου, φερῶν-μον. Πρὸβλ. τὰ ἐν Λίμνῃ Εὐβοίας τελούμενα τὴν 8ην Σεπτεμβρίου (Λαογραφία Γ' 504-5).

ε) **Θυσίαι, συμπόσια καὶ κοινὰ ἐστιάσεις.**

Ποῦ συνηθίζον (ἢ ἐσυνήθιζον ἄλλοτε) νὰ σφάζουν εἰς τὴν πανήγυριν ἀπὸ τοῦ ταμείου τῆς Ἐκκλησίας ἢ τῆς Κοινότητος ταῦρον ἢ πρόβατα καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Τηροῦνται αἱ διατυπώσεις αἱ σημειωθεῖσαι ἀνωτέρω διὰ τὰς θυσίας; Συμπόσια ἐκ κρεάτων τῶν θυσιῶν ἢ ἀπὸ συμβολῆς. Ποῖος παίρνει τὸ δέσμα τοῦ θύματος; Τί δίδεται εἰς τὸν ἱερέα; Ἐν Λαδᾶ (Ἀλαγονίας) πανηγυρίζουν τὴν 8ην Μαΐου, μνήμην τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κλάδου τοῦ Ταυγέτου, ἀφ' ἐσπέρας παρασκευάζοντες τὰ τῶν θυσιῶν (τ' ἀγιάτικα). Τὴν πρωΐαν, τελουμένης τῆς ἱεροτελεστίας, ἀφοῦ πρότερον ὁ ἱερεὺς ἀναγνώσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐκάστου τῶν θυσιαζομένων ἀμνῶν τὴν νενομισμένην εὐχὴν, ψήνονται περὶ τὸν ναὸν περὶ τὰ 50 ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θύματα, εἰς δὲ τὴν θύραν τοῦ ναοῦ καίεται λιβανωτὸς εἰς σωρούς.

Γίνονται κοινὰ γεύματα τῶν πανηγυριστῶν εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ ἢ ὑπὸ μεγάλα δένδρα; Εἶναι ἡ θέσις ὠρισμένη δι' ἐκάστην οἰκογένειαν κατ' αὐτά; Ἐγείρονται προπόσεις καὶ κατὰ ποίαν σειράν;

Παραδείγματα: Εἰς τὸ χωρίον Δεμάτι Μαλακασίου κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς ἁγ. Μαρίνης (17 Ἰουλίου) «ὁ ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας ἀγοράζει πρὸς σφαγὴν δάμαλιν, ἕξ ἧς, ἀφοῦ μαγειρεύσῃ τὸ ἡμισυ διὰ τοὺς πανηγυριστάς, τὸ ἄλλο ἡμισυ κόπτει εἰς τεμάχια ἰσάριθμα τῶν οἰκογενειῶν τοῦ χωρίου καὶ τῶν προσερχομένων ξένων καὶ συμπανηγυριστῶν καὶ γεγραμμένων εἰς τὸ βιβλίον τῆς ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα καὶ διανέμει. Μετὰ δὲ τὴν θεϊαν λειτουργίαν καὶ τὸν ἁγιασμὸν παρατίθεται τράπεζα ὑπὸ παλαιὰν δρῦν, ἔνθα οἱ κάτοικοι εὐωχοῦνται ἄδοντες καὶ χορεύοντες».

Ἐν Λαδῆ Ἰαλαγονίας «μετὰ τὸ πέρασ τῆς ἱεροτελεστίας καὶ τῆς ψήσεως κἀθῆνται ἐπὶ τῆς παρὰ τὸν ναὸν μικρῶς πλατείας κατὰ οἰκογενείας, εἶναι δὲ ἡ θέσις ἐκάστης οἰκογενείας ἀμετάβλητος. Μετὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν οἰκογενειῶν ἄρχεται ἡ διανομὴ τῶν κατατεμαχισθέντων θυμάτων εἰς ὄλους. Κατὰ τὰ φαγητὰ ἐγείρονται προπόσεις, ἄρχαντος τοῦ ἱερέως, ἀλλὰ κατὰ παλαιότερους χρόνους αἱ προπόσεις ἠγείροντο ὑπὸ τῶν προεστώτων κατὰ τάξιν τοῦ γένους καὶ τῆς ἡλικίας. Αἱ ὠμοπλάται τῶν θυμάτων προσφέρονται εἰς τοὺς ἱερεῖς». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

ς) Χοροί.

Ἐπάρχει ἡ συνήθεια νὰ χορεύουν οἱ πανηγυρισταὶ κανένα κοινὸν χορὸν; Ποία ἡ ὀνομασία τοῦ χοροῦ αὐτοῦ καὶ ποῖος πιάνεται πρῶτος εἰς αὐτὸν; Ποία τραγούδια τραγουδοῦν εἰς τὸν χορὸν αὐτόν; Π.χ. εἰς τὴν πανήγυριν τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος εἰς τὴν Βλάστην χορεύουν εἰς τὰ λιβάδια τὸν «Τρανὸ χορὸ», τραγουδώντας: «Κάτω στὸν Ἀηθόδωρο, στὸν ἅγιο Κωσταντῖνο» ἢ «Κάτω στοὺς τρανοὺς τοὺς κάμπους καὶ στὰ πράσινα λιβάδια» κλ. Πρὸβλ. τὴν Τράταν τῶν Μεγάρων κλπ.

ζ) Ἀγῶνες, βραβεῖα.

Π.χ. Στοῦ Μπάστα Μεσσηνίας «γίνεται τ' Ἀη Γιωργιοῦ μεγάλο πανηγύρι καὶ παρατρέχουνε τ' ἄλογα. Ὅποιοι νικήσουν παίρνουν καὶ βραβεῖα ποὺ τὰ ὀρίζουν οἱ ἐπίτροποι τῆς Ἐκκλησίας, σέλλες, χάμουρα κλπ.» Εἰς τὴν Θράκην ἐγίνοντο ἀγῶνες δρόμου καὶ πάλης. Εἰς τὴν Αἴνον ὁ πρῶτος ἐλθὼν «διευθύνεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀσπάζεται τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ἐξερχόμενος δὲ αἶρει ἐπ' ὄμου ἓν ἀρνίον». Εἰς τὰ ἑλληνικὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας νικητῆς εἰς τὴν πάλην ἐκηρῦσσετο ὁ καταβαλὼν τρεῖς κατὰ διαδοχὴν ἀντιπάλους.

η) Ἐπισκέψεις, εὐχαί, φιλοξενία.

θ) Παννυχίδες (ἀγρυπνία, ὄλονυκτία).

2. ΕΙΔΙΚΑ.

ΕΘΙΜΑ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΕΟΡΤΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΑΣ ΤΑΚΤΑΣ ΗΜΕΡΑΣ ΤΟΥ ΕΝΙΑΥΤΟΥ.

Α' ΧΕΙΜΕΡΙΝΑΙ ΕΟΡΤΑΙ.

α) Ἀπὸ τῆς ἁγίας Βαρβάρας μέχρι τῶν Χριστουγέννων.

1. «Τὰ Νικολοβάρβαρα» (4-6 Δεκεμβρίου)

Δοξασαί περὶ συγγενικῆς σχέσεως τῶν ἁγίων Βαρβάρας, Σάββα καὶ Νικολάου πρὸς ἀλλήλους. Πρὸβλ. «Ἅγια Βαρβάρα γέννησε Σάββα καὶ ἅγιο-Νικόλα»

(Αιτωλία). Κοινὰ ὀνομασίαι τῶν εορτῶν τούτων· π.χ. *Τ' ἄη - Νικολοβάρα* (Αιτωλία), *τ' ἀηνικολαόγιορτα* ("Ηπειρος).

Ἄσμάτια καὶ παροιμίαι ἀναφερόμεναι εἰς τὴν σφοδρότητα τοῦ ψύχους, πού σημειώνεται ἀπὸ τῆς πρώτης ἐβδομάδος τοῦ Δεκεμβρίου. Π.χ.

*« Ἄγια - Βαρβάρα γέννησε καὶ ἄης Σάββας τὸ ἐδέχθη
καὶ ἄης Νικόλας ἔτρεξε νὰ πάη νὰ τὸ βαφτίσῃ*

(ἐννοεῖται τὸ χιόνι) (Σύμη).

« Βαρβάρα βαρβαρὸν',

Σάββας σαβανὸν',

καὶ Ἄη Νικόλας παραχὼν', » (Σιάτιστα κ. ἀ.)

Πρόγνωσις τοῦ καιροῦ ἔκ μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων, γινομένων κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας ἡμέρας τοῦ Δεκεμβρίου.

2. Τῆς ἁγίας Βαρβάρας (4 Δεκεμβρίου).

Ἄγια προστάτις τῶν παιδίων κατὰ τῆς εὐλογίας. Παρασκευὴ καὶ προσφορὰ μελόπιττας ἢ κολλύβων καὶ κολλυβόζωμου (*βαρβάρας*) καὶ ἄλλαι πράξεις, σκοποῦσαι τὴν ἀποτροπὴν τῆς νόσου: ἐκθεσις τῆς μελόπιττας εἰς τριστρατον, σταύρωμα τῆς θύρας διὰ μέλιτος, φυλαχτά, ἐπαλείψεις τοῦ σώματος μετὰ τὴν λάσπην τοῦ ἀγιάσματος τῆς Ἄγιας ἢ μετὰ τὸ ἀπόπλυμα τῆς εἰκόνης της κλπ.

Τρόπος παρασκευῆς τῆς πανσπερμίας: πόσων εἰδῶν σπόροι βράζονται καὶ ἀναμειγνύονται; Εἰς ποίους μοιράζονται καὶ ποῖον εἶναι τὸ κοινόν των ὄνομα; Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σιγὴν, « ὅταν εἶναι ἐπιδημία εὐλογιάς, καὶ μάλιστα ἅμα ἔχουν παιδιὰ μικρά, κάνουν μελόπιττα γιὰ χάρη τῆς ἁγίας Βαρβάρας, γιὰ νὰ μὴ βγάλουν τὰ παιδιὰ τὴν « εὐλογημένη » ἢ, ἂν τὴν βγάλουν, νὰ τὴν βγάλουν « γλυκειά ». Παίρνουν μαγιὰ (προζύμι) καὶ κάνουν μιὰ πίττα μετὰ ἀλεύρι, τὴν ψήνουν στὸ φούρνο καί, ἅμα ψηθῆ, τὴν περιχᾶνε μετὰ τὸ μέλι. Τὴ βάζουνε κατόπιν πάνω σ' ἓνα τραπέζι καὶ τὸ τραπέζι τὸ βάζουν πάνω σ' ἓνα τριδρόμι. Ἐκεῖ πάει ὁ παπᾶς, κάνει παράκληση, κατόπιν τὴν κόβει ἢ νοικοκυρὰ καὶ τὴν μοιράζει στὸν κόσμον. Ἀπὸ τὸ μέλι τῆς πίττας κάνουν σταυρὸ στὴν πόρτα τους. Ὅσον καιρὸ εἶναι ἐπιδημία ἢ « εὐλογημένη », μοιράζουν ὅλο γλυκὰ καὶ στὸ σπίτι πού ἔχουν ἄρρωστο δὲν τηγανίζουν, δὲν ψήνουν κρέας, παρὰ ὅλο βραστά φαγητά ». Ὅμοίως εἰς τὸ Μπαϊντίρι (Μ. Ἀσίας) « τὴν παραμονὴ τῆς ἁγίας Βαρβάρας οἱ γειτόνισσες κάθε σταυροδρομοῦ πήγαιναν ἢ κάθε μιὰ ἀπὸ κάτι, πού χρειάζονταν, γιὰ νὰ γίνῃ ἢ *βαρβάρα*. Ἄλλη πήγαινε τὸ σάρι, πού τὸ κοπάνιζαν ἐκεῖ ἔξω στὸ σταυροδρόμι, ἄλλη τὴ ζάχαρη, τὶς σταφίδες, τὸ ἀμύγδαλο, τὸ καρῦδι, τὰ μυρωδικὰ, ὅλα ζεματισμένα τίποτε δὲν ἔβαζαν ὠμὸ καὶ ἐκεῖ ἔξω τὴν ἔβραζαν. Τὸ πρῶτ' φώναζαν

έναν παπᾶ νὰ τὴν διαβάσῃ καὶ κατόπιν τὴ μοίραζαν στὰ σπίτια τοὺς μὲ τὶς ρετσελόκουπες». Εἰς τὸ Ναζλὶ (Ἰαδινίου) «τὰ βάρβαρα τὰ μοιράζουσι στὰ σπίτια, ποὺ ἔχουσι παιδιὰ, γιὰ νὰ βγάλουσι γλυκεῖα τὴν εὐλογημένη. Βράζουσι καὶ ρεβίθια καὶ κουκκιά, γιὰ νὰ βγῆ ἡ Εὐλογημένη μεγάλη σπειριά. Στὸ βράσιμο προσέχουσι νὰ μὴ μαυρίσουσι, γιὰ νὰ μὴν ἔρθῃ μαύρη ἡ Εὐλογημένη». Εἰς τὸ Ἄργουστόλιον «τὴν ἡμέρα τῆς ἁγίας Βαρβάρας τὰ περισσότερα σπίτια βράζουσι *σπερνὰ* (=κόλλυβα) καὶ τὰ πηγαίνουσι μέσα σὲ *κανίστρια* στὴν ἐκκλησία. Οἱ πιδὸ πολλοὶ τὰ πηγαίνουσι ἀποβραδὺς στὸν ἔσπερινό. Ἡ ἁγία Βαρβάρα εἶναι γιὰ τὴν εὐλογία καὶ τὰ σπερνὰ τὰ κάνουν, γιὰ νὰ τοὺς φυλάῃ ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀρρώστεια. Ἀπὸ τὰ διαβασμένα σπερνὰ παίρνουσι ὡς 40 κλωνιά καὶ τὰ περνοῦσι μὲ τὸ βελόνι σὲ μιὰ κλωστή, σὰν χάνδρες. Γίνεται ἔτσι ἕνα μικρὸ κομπολόγι, περιδέραιο, ποὺ τὸ βάζουσι ἀπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς ἁγ. Βαρβάρας (τὸ κόνισμα τοῦ σπιτιοῦ), κρεμασμένο ἀπὸ τὸ ἴδιο καρφί μὲ τὸ εἰκόνισμα. Ἐκεῖ μένει ὅλο τὸ χρόνον κ' εἶναι γιὰ φυλαχτικό, νὰ μὴ μπῆ ἡ ἀρρώστεια στὸ σπίτι».

Δεισιδαιμονίαι: Αἱ γυναῖκες δὲν σκουπίζουν τὴν ἡμέραν αὐτὴν, δὲν μαγειρεύουσι φασόλια καὶ ἄλλα ὄσπρια (διατί);. Τὰ κορίτσια τρῶνε βαρβάρια «γιὰ νὰ βαρβατιάσουσι τὰ μαλλιά τους, νὰ μακραίνουσι» (Μέτραι Θράκης).

3. Τοῦ ἁγίου Σάββα (5 Δεκεμβρίου).

Παρασκευὴ φάβας μετὰ κρομμύων καὶ μελιπύκτου καὶ διανομὴ αὐτῶν εἰς τοὺς συγγενεῖς. Πρὸβλ. *Τ' ἡ Σάββα τρῶνε φάβα*.

4. Τοῦ ἁγίου Νικολάου (6 Δεκεμβρίου).

(1) Δοξασίαι καὶ παραδόσεις περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ ἁγίου Νικολάου (ψαράς; θαλασσινός;) Παραοιμίαι καὶ ἐπικλήσεις. Π.χ. *Ἄγιε Νικόλα, βόθηθα με!*—*Σεῖσε καὶ σὺ τὸ χέρι σου*. Προστάτης τῶν ναυτιλλομένων, ἀλλ' ἔχει καὶ ἐν τῇ γῆ μεγάλην δύναμιν. Πρὸβλ. τὴν παροιμίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου, ποὺ' ν' τσῆ γῆς καὶ τοῦ πελάου (Κεφαλλ.). Διηγήσεις θαυμάτων τοῦ Ἁγίου.

(2) Κύριος τῆς βροχῆς, τῶν ἀνέμων καὶ τῆς τρικυμίας. Μέσα ἐξιλαστήρια: ἄρτος ἢ κόλλυβα τοῦ ἁγίου Νικολάου. Π.χ. εἰς τὴν Κίον «τὸ κομμάτι τὸν ἄρτο ἀπὸ τὴν ἄρτοκλασία τοῦ Ἁγίου, ποὺ ἐμοίραζαν στὸν κόσμον, τὸ ἐφύλαγεν ὅποιος ἤθελε πίσω ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα. Ὅταν ἔκανε κατακλυσμαία βροχή, τότε ἔπαιρναν ἕνα κομμάτι ἄρτον, τὸ ἔρριχταν ἔξω στὴ βροχὴ καὶ ἔλεγον: «Ἄγιε Νικόλαε, πάψε τὴν ὀρμὴ σου!» Ἀμέσως ἔπαυε ἡ δυνατὴ βροχὴ. Ὅμοίως ἀπὸ τὰ κόλλυβα, ποὺ ἔστειλναν τὴν ἡμέρα τοῦ ἁγίου Νικολάου στὴν ἐκκλησία, ἔπαιρναν ὅσοι ταξίδευαν. Ἄν τοὺς ἔπιανε τρικυμία, τὰ σκορποῦσαν στὴ θάλασσα καὶ ἔλεγον πάλι: «Ἄη Νικόλα μου, καὶ πάψε τὴν ὀρμὴ σου» καὶ ἀμέσως ἔπαυεν ἡ τρι-

κυμία». Εἰς τὴν Μάδυτον πιστεύουν ὅτι «ἅμα ρήξουν εἰς τὴν θάλασσαν ἀπὸ τὰ κόλλυβα τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ βυθίσουν εἰς αὐτὴν καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ἀμέσως θὰ πνεύσῃ ὁ ἄνεμος, τὸν ὅποιον ἔχουν κατὰ νοῦν».

(3) Πανηγύρεις, λιτανεῖαι, ἀφιερῶματα. Ἐορτασμοὶ ἀδελφάτου ναυτικῶν. Συνήθειαι προσκυνητῶν. Π.χ. Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας «*στὸ παναῦθ' τ' ἦν Νικόλα οὐδ' θανά χάρισε ὁ καθένας ὅ,τ' εἶχε: κασιόν', βόδ', πρόβατο' καὶ τὸν καιρὸ πὸν θαλά φύγγε αὐτοὶ πὲ τ' ἄλογα, ἀλογαροί, θαλά γυρίσσε τρεῖς φορὲς τὴν ἐκκλησίαν πὲ τ' ἄλογά τ'ς' σὸν πουλιὰ τρέχανε*».

(4) Εἰδικὸν ἔδесμα (κοφτό), παρασκευαζόμενον ἐκ σίτου κοπανισμένου, κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ἐν Κεφαλληνίᾳ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου δὲν λείπει ἀπὸ καμῖαν τράπεζαν τὸ ψάρι σκορδαλιά. Ποία εἶναι ἡ συνήθεια ἀλλοῦ;

5. Τοῦ ἁγίου Σπυριδωνος (12 Δεκεμβρίου).

Δοξασίαι περὶ τοῦ ἑπαγγέλματος τοῦ Ἁγίου (κουντουρᾶς;). Προστάτης τῶν ὑποδηματοποιῶν. Ποίας ἀσθενείας θεραπεύει; (Κατὰ τινες τὰ σπειριὰ καὶ τὴν εὐλογίαν, κατ' ἄλλους τὸν πόνον τῶν αὐτιῶν). Συνήθειαι θεραπευτικά. Π.χ. εἰς τὴν Κίον «ὅποιος πονοῦσε στ' αὐτὶ ἔταξε στὸν ἅγιον Σπυριδωνα νὰ τοῦ πάη γλυκό, νὰ γίνῃ τ' αὐτὶ του καλά. Ἄγιε Σπυριδωνά μου, κάμε με τ' αὐτὶ μου καλά νὰ σὲ φέρω ἕνα γλυκό». Ὅποιος εἶχε τέτοιο τάσιμον τὸν ἑσπερινὸν τ' ἁγίου Σπυριδωνος ἔκανε λαλάγγια (τηγανίτες) ἢ χαλβᾶ καὶ τὰ πήγαινε στὸν ἅγιον Σπυριδωνα πὸν ἦτανε ἕνα μάρμαρο στὸ βουνό, στὸ ξωκλήσι ἁγίου Γεώργιον, ἔξω ἀπὸ τὴν Κίον, πάνω σὲ βουνό. Στὸ δρόμον, ἔξω ἀπὸ τὸν αὐλόγυρον τῆς ἐκκλησίας, ἦσανε παιδιὰ καὶ μόλις βλέπανε τὸν ἄνθρωπον πὸν κρατοῦσε τὰ λαλάγγια, ὠρμούσαν καὶ τοῦ τὰ ἔπαιρναν καὶ τὰ ἔτρωγαν. Σπάνια κατάφερνε κανεὶς νὰ τὰ πάη ὡς τὴν ἐκκλησίαν. Ἄν πρόφτανε νὰ τὰ πάη, τὰ ἔπαιρνε ὁ παπᾶς, τοὺς ἔλεγε μιὰ εὐχὴ καὶ πάλι τὰ μοίραζε στὰ παιδιὰ. Τὸ μάρμαρον τοῦ ἁγίου Σπυριδωνος ἔβγαινε μέσα ἀπὸ τὸ βουνὸ κ' εἶχε μιὰ τρυπα στὴ μέση. Τὸ εἶχαν φραγμένο μὲ τζάμια γύρω-γύρω. Ἀπάνω στὸ μάρμαρον ἦτανε ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Σπυριδωνος καὶ ἕνα καντήλι. Ἄμα ἔπαιρναν τὰ παιδιὰ τὰ λαλάγγια ἢ τὸ χαλβᾶ, πήγαινε ὁ ἄρρωστος, ἄνοιγε τὰ τζάμια, ἔβανε τ' αὐτὶ του ἀπάνω στὴν τρυπα καὶ παρακαλοῦσε τὸν ἅγιον Σπυριδωνα νὰ τοῦ τὸ γιάνῃ». Κατὰ τινὰ κερκυραϊκὴν παράδοσιν ὁ ἅγιος Σπυριδων παρίσταται διώκων τὴν Πανώλη.

Δοξασίαι περὶ ἡμέρας: *μεγαλώνει ἕνα σπειριὸ κ.τ.τ.*

6. Τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου 15 Δεκεμβρίου).

Ἄγιος βοηθὸς τῶν τικτουσῶν καὶ τῶν φυλακισμένων (δίδει καλὴν λευτερίαν). Ἐπικλήσεις. Τάματα καὶ εὐχαί.

7. Τοῦ ἁγίου Μοδέστου (18 Δεκεμβρίου).

Ἔορτὴ τῶν γεωργῶν ἢ μᾶλλον τῶν ἀροτριῶντων ζῶων (γιορτάζουν τὰ βόδια, Δρυμὸς Μακεδον.). Συλλειτουργοῦν μετὰ κολλύβων καὶ ἁγιασμοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκ κοινοῦ ἐράνου τῶν γεωργῶν. Χρῆσις τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ τῶν κολλύβων. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον «οἱ ζευγᾶδες κάνουν κόλλυβα γιὰ τὰ ζά τους, τὰ παγαίν'ν στὴν ἐκκλησιὰ καὶ τὰ διαβάζ' ὁ παπᾶς. Στὴν ταγὴ γιὰ τὰ βόδια ρίχν'ν κι αὐτὰ τὰ κόλλυβα». Εἰς τὸν Δρυμὸν «οἱ γεωργοὶ «ὑψώνουν» καὶ τὸ ὕψωμα τὸ δίδουν εἰς τὰ ζῶα νὰ τὸ φᾶνε καὶ τὰ εὐχονται νὰ ζήσουν χρόνια πολλά». Εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου «παίρνουνε τὸν ἁγιασμὸ καὶ πᾶνε στὰ χωράφια, γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὶς ἀρρώστειες, τὶς ἀκρίδες, ἀπ' οὐλά. Σκόλ' τὸ'χουνε κείνην τὴ μέρα, γιὰ νὰ κάν'νε μόδια πολλά».

8. Τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου (20 Δεκεμβρίου).

Ὄνομα: τ' Ἀγναντιοῦ (Καστορία). Μαγικαὶ συνήθειαι: «τ' Ἀγναντιοῦ κρεμοῦν κοῦκλες (ποῦ κατασκευάζουν κατὰ μαγικὸν τρόπον) στὶς καρκέλλες (χαλκᾶδες) τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ ὅποιου θέλουν νὰ βλάψουν».

β) Ἔορταὶ τοῦ Δωδεκαημέρου
(24 Δεκεμβρίου - 6 Ἰανουαρίου).

1. Γενικά.

1. Ὄνομασίαι: Δωδεκαήμερα, Καλλικατζάμερα (Ραιδεστ.), Καλαντόφωτα ἢ Φωτοκάλαντρα (Αἴνος), Παγαὰ (Ἡπειρος), Πιζήαλα (Κρώμνη Πόντου) κ.λπ.

2. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι ἰδιάζουσαι κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον. Π.χ. «Τὰ Δωδεκάμερα πού'ν' ἡ Παναῖα λεχώνα δὲν πλένονν, δὲν πάνουν στὸ χωράφι, κι ὄντα λούζονται, δὲ χύνουν τὸ νερὸ ὄξω (Ἡπ.). «Πὲ τῇ Χριστοῦ καὶ γύστερα δὲν ἔβγαινάσι ὄξω ὁ κόσμος χωρὶς φωτιά... Ὡς νὰ φωτιστοῦν τὰ νερά, ντρέχουσι γοῦλα τὰ κακά. Φροκαλίδια, στάχτες δὲν ἔρριχναν ὄξω» (Σαμόκοβον Θράκης). «Δώδεκα μέρες δὲν κόψουμε μὲ τὸ ψαλίδ'. Τὰ δέν'με τὰ ψαλίδια καὶ τὰ σκῶν'με δώδεκα μέρες. Ὅπως εἶναι κλειστὸ τὸ ψαλίδ', νὰ εἶναι κ' οἱ λύκ' ὁ στόμας τ'ς κλειστός» (Ναίμονας Μεσημβρίας). «Τὰ δουδικάμυρα ἀὴ νύχτα δὲ σφυρίζουν, γιὰ νὰ μὴ μαζωχοῦν οἱ καρκατζέλ'» (Κομοτηνή).

Μὲ ποίας δοξασίας σχετίζονται οἱ φόβοι τοῦ Δωδεκαημέρου; Π.χ. «Δώδεκα μέρες εἶναι ἀβάφιστα τὰ νερά καὶ λέμε, ὅτι τὸ σιεῖδ (στοιχειῖδ) δὲν εἶναι δεμένο, εἶναι ἀπολ'μένο» (Βογατσικόν). «Ἐἶπεν ὁ Χριστός: «δῶδεκα μῆνες σᾶς φ'λάγω καὶ δώδεκα μέρες φ'λαχιῆτε ἀτοί σας» (Λῆμνος). Τότε ἔρχονται οἱ Καλλικάντζαροι καὶ πειράζουν τοὺς ἀνθρώπους.

3. Καλλικάντζαροι.

Ὄνόματα αὐτῶν κατὰ τόπους: *Καρκάντζαλοι* (Θεσσαλία, Μακεδονία), *Λυκοκατζαῖοι* (Ἀρκαδία), *Λυκοτσάγκαροι* (Κωστί), *Παγανά* (Ναύπλιον), *Ἀνάκαρτοι* (Ἡπειρος), *Πλανήταροι* (Κύπρος), *Κήδες* (Σύμη), *Κωλοβελόνηδες* (Ἀθήναι) κ.τ.λ.

Προσωνυμῖαι: *σταχτοπόδηδες, σταχτιῶδες, κατουρλιῆδες* κλ.

Μορφή καὶ προέλευσις. Πῶς φαντάζεται ὁ λαὸς τοὺς Καλλικαντζάρους καὶ ὑπὸ ποίαν μορφήν παρουσιάζονται οὗτοι; Εἶναι εἰδικὰ δαιμόνια ἢ ἄνθρωποι ποὺ μεταμορφώνονται τὰς νύκτας τῶν Χριστουγέννων εἰς δαίμονας; Π.χ. Κατὰ τοὺς Σαμίους «εἶναι σὰν τοὺς ἄνθρώπους, ὅμως μαῦροι καὶ ἄσκημοι καὶ πολὺ ψηλοὶ καὶ φοροῦν σιδεροπάπουσα». Κατὰ τοὺς Ἀργεῖους «εἶναι μαυροειδεροί, μὲ κόκκινα μάτια, τράγινα πόδια, μὲ χέρια σὰν τῆς μαιμοῦς καὶ μὲ τριχωτὸ ὄλο τὸ σῶμα». Κατὰ τοὺς Ἀραγοβίτες τῆς Παρνασσίδος εἶναι «κουτσοί, στραβοί, μονόμματοι, μονοπόδαροι καὶ πολὺ κοντοί... Ἡ τροφή τους εἶναι σκουλήκια, βαθρακάκια, φίδια κ.ἄ.». Κατὰ τοὺς Κυπρίους «παρουσιάζονται συχνὰ σὰν κουβάρια... σκύβουν νὰ τὰ πιάσουν, ἀλλ' ἄξαφνα τὸ κουβάρι τρέχει μονάχο του καὶ φεύγει. Παραπέρα γίνεται γάδαρος ἢ καμήλα καὶ πάει μπροστά. Γελειέται ὁ ἄνθρωπος, τὸν καβαλλικεύει καὶ ὁ γάδαρος τότε ψηλώνει σὰ βουνὸ καὶ τὸν ρίχνει ἀπὸ ψηλά».

Πότε ἔρχονται καὶ πότε φεύγουν οἱ Καλλικάντζαροι; Ποῦ διαμένουν καθ' ὄλον τὸν ἄλλον χρόνον καὶ τί κάμνουν ἐκεῖ; Π.χ. «ἔρχονται ἀπὸ τῆ γῆς ἀποκάτου. Ὀῦλον τὸ χρόνο πελεκᾶν μὲ τὰ τσεκούρια νὰ κόψουν τὸ δέντρο ποὺ βασταίει τῆ γῆς» (Ἀρκαδία) ἢ «ρουκανοῦν μὲ τὰ δόντια τους τὰ στύλια, ἀπ' βαστοῦν τὸν οὐρανὸ νὰ μὴν πέση καὶ πλακώση τῆ γῆ» (Ἀγραφα).

Πόθεν εἰσέρχονται εἰς τὰς οἰκίας καὶ ποίας βλάβας καὶ ἐνοχλήσεις προκαλοῦν εἰς τοὺς ἐνοίκους; Κατὰ ποίους τρόπους πειθαῖζουν τοὺς νυκτερινούς διαβάτας; Π.χ. κατεβαίνουν ἀπὸ τὰς καπνοδόχους καὶ κατουροῦν τῆ φωτιά «καὶ ὅταν βροῦνε δουλειὰ ἀρχεμένη τὴν κατουροῦνε» (Νάξος), καβαλλικεύουν στοὺς ὄμους τοὺς διαβάτες, τοὺς πιάνουν στὸ χορὸ κ.τ.τ.

.Μέσα καὶ τρόποι ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ: σταυρὸς μὲ κερί στὴν πόρτα, ἄλας ἢ παλιοπάπουσο στὴ φωτιά, κόκκαλο χοιρινὸ στὸ τζάκι κ.τ.τ., δαυλὸς ἀναμμένος ἢ μαυρομάνικο μαχαίρι κ.τ.τ.

Μὲ ποῖον τρόπον ἠμπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ δέσῃ τὸν Καλλικάντζαρον καὶ «νὰ τὸν ἔχη δοῦλον του, νὰ τὸν στέλνῃ ὅπου θέλῃ»; (Π.χ. δένεται ἀπὸ τὸ πόδι «μὲ μόλινο, μὲ λινὴ κόκκινη κλωστή» (Κύπρος).

Προσφοραὶ πρὸς τοὺς Καλλικαντζάρους: π.χ. εἰς τὴν Κύπρον «τὴν τελευταία ἡμέρα τὰ Δωδεκαῆμερα, ποὺ θὰ φύγουν οἱ Πλανήταροι, τοὺς περιποιῶνται καὶ τοὺς κάνουν ξεροτήνα... τὰ ρίχνουν ἀπάνω στὰ δώματα, νὰ τὰ φᾶν

οί Πλανήταροι, πού γυρίζουν τότε ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ χαιρετιῶνται πού θὰ φύγουν». Εἰς τὴν Ἀγγίαιον «τρεῖς μέρες πρωτότερα ἢ τοῦ Χριστοῦ, τῆς ἁγίας Ἀναστασίας, ἔκαμναν κάτι γλυκά, γκουλογκάτζια μὲ σάρι, λίγο ἀλεύρι, σταπίδες, ζάχαρη, καρύδια, σῦκα, κανέλλα καὶ τὰ μοίραζαν στὰ σπίτια. Πρωτότερα ἤθαλα πετάξουν τρεῖς χουλιαριὲς ἀποκάτ' ἀπὸ ντὴ φοβού. Τis πειτοῦσαν ἔτσι ἀπάνω». Εἰς τὴν Σπάρτην (Μ. Ἀσίας) «μερικοί, μιμούμενοι τοὺς Καλλικαντζάρους, κατεβίβαζον ἀπὸ τὴν καπνοδόχον ἓνα τορβᾶν μὲ ἓνα ρεπάνι καὶ ἓνα ἄδειο μπουκάλι ζητοῦντες παστουραῖ, σαραγλί καὶ κρασί, ἀφοῦ δὲ ἐγεμίζετο ὁ τορβᾶς τὸν ἀνέσursion».

Λαϊκαὶ διηγήσεις σχετικαὶ μὲ τὴν ἐμφάνισιν Καλλικαντζάρων καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ αὐτοῦ, τὴν σύλληψιν καὶ ἀπελευθέρωσιν Καλλικαντζάρων κ.λπ.

Τί κάμνουν διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὸ παιδί, πού ἐγεννήθη τὰ Χριστούγεννα, νὰ πάη μὲ τοὺς Καλλικαντζάρους; Π.χ. τὸ δένουν μὲ σκορδοπλεξούδα ἢ μὲ ψαθόσκοινο ἀπὸ τὸ χέρι τῆς μητέρας του (Μέτραι Θράκ.) ἢ τοῦ καιῖον τὰ νύχια τῶν ποδιῶν «δὲν μπορεῖ νὰ γόνη Καλλικατζαρος χωρὶς νύχια» (Χίος).

4. Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ ἐκ τῶν ἡμερῶν τοῦ Δωδεκαημέρου· δηλ. ἡ πρώτη ἡμέρα δεικνύει τί καιρὸν θὰ κάμη τὸν Μάρτιον, ἡ δευτέρα τὸν Ἀπρίλιον κ.έ.

2. Χριστούγεννα.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων.

1. Τὰ χοιροσφάγια (χοιροσφραῖα ἐν Νάξῳ, χοιροσφαξίματα ἐν Μάνῃ κ.ά.).

Ποῖα ἔθιμα τηροῦνται κατὰ τὴν σφαγὴν τῶν χοίρων;

Ποῦ μεταχειρίζονται μίαν κοινήν οἰκογενειακὴν μάχαιραν, διὰ νὰ σφάζουν τοὺς χοίρους εἰς ὄλας τὰς οἰκίας τῆς οἰκογενείας;

Καθαρμοί, ἔξορκισμοί. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «μῆχρον στὸ κοίλωμα τῆς κοιλιᾶς τοῦ χοίρου ἓνα πιρῶνι. Καρφῶνον, λέει, τὸ δαίμονα». Οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Πίνδου «χαράσσουν διὰ μαχαιριδίου ἐπὶ τῆς κοιλιᾶς παρὰ τὸν ὀμφαλὸν σταυρόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θέτουνσιν ἀνημμένους ἀνθρακας καὶ ἐπ' αὐτῶν θυμίαμα. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἰς μικρὸς ἀπαγγέλλει τὴν Κυριακὴν προσευχήν».

Ποῦ σφάζουν τοὺς χοίρους κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων; Τί σφάζουν ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τὴν πρώτην ἡμέραν; Π.χ. εἰς τὴν Λῆμμον «ἀνήμερα τὰ Χριστούγεννα σφάζουν καμὰ ὄρνιθα, θὰ πασχάσουν ὄρνιθα. Τὰ γουριτζέλια τὰ σφάζουν τὴ δευτέρη μέρα».

2. Χριστόψωμα, πίττες, κουλλούρια.

Ἵνομα, σχῆμα, στολισμὸς αὐτῶν κεντήματά ἢ πλουμίδια καὶ ὀνομασίαι αὐτῶν· π.χ. σπίτια, βόδια, ἀρνάκια, κατσικάκια κλπ. Ποῖα σχέδια πρέπει νὰ ἔχη

ἀπαραιτήτως ἡ πίττα μιᾶς γεωργικῆς καὶ μιᾶς ποιμενικῆς οἰκογενείας; Π.χ. εἰς Δρυμόν (Μακεδ.) στήν πίττα μιᾶς γεωργικῆς οἰκογενείας σχεδιάζονται με ζυμάρι τὸ ἀλέτρι με τὰ βόδια, ἡ στάβα (στοιβὰς δημητριακῶν δεμάτων), τὸν βαγιόν' (βαρέλι) καὶ τὸν σπῖτ'. Τρόπος παρασκευῆς καὶ ψησίματος. Ποία ἡ ἀποδομένη εἰς τὰ χοιροκούλλουρα σημασία; Π.χ. *Κούμουλα* ἐν Κύπρῳ λέγονται τὰ παξιμάδια πού κάμνουν τὰ Χριστούγεννα· *κούμουλα* λέγονται καὶ τὰ παξιμάδια πού κάμνουν, ὅταν ἀναμένουν τοκετόν, καὶ πού προσφέρουν εἰς ὄσους ἐπισκέπτονται τὴν λεχώ. Τοποθετοῦν νόμισμα μέσα εἰς τὸ χρυστόψωμο, ὅπως εἰς τὴν βασιλόπιτταν;

3. Κουλλούρια «γιά τὸ καλὸ τῶν βοδιῶν, τῶν προβάτων, τῶν ὀρνίθων, τοῦ χωραφιοῦ» κλπ. Ποῖον σχῆμα δίδουν εἰς τὸ καθένα; Π.χ. εἰς τὴν Δαμασκητιανὴν τῆς Κοζάνης τὸ κουλλούρι τοῦ χωραφιοῦ καὶ τῶν προβάτων ἔχει σχῆμα ζυγοῦ καὶ τὸ κρατοῦν στὸ σπῖτι ὅλη τὴ χρονιά, κρεμασμένο στὸ καρφί. Τίς κλοῦρες τῶν ζώων τίς θρυμματίζουν καὶ με λιγάκι ἀλάτι δίδουν τὰ θρύμματα νὰ τὰ φάγουν τὰ ζῶα, γιὰ νὰ εἶναι καλά. Ποία ἡ συνήθεια ἀλλοῦ;

4. Εἰδικὰ φαγητὰ διὰ τὴν τράπεζαν τῶν Χριστουγέννων. Τρόπος παρασκευῆς, ὄνομα καὶ ἀριθμὸς αὐτῶν. Π.χ. σαρμάδες ἐν Δυτ. Μακεδονίᾳ (=ντολμάδες με χοιρινὸ κρέας). Εἰς Σκόπελον Θράκης παραθέτουν εἰς τὴν τράπεζαν «ἐννιά λογιῶν φαγητὰ», εἰς Ἄκαλαν 40 εἰδῶν φαγητὰ, εἰς τὸ Εὐκάρουν ἀπαραίτητα φαγητὰ ἦσαν τὰ φασόλια καὶ ὁ κολλυβόζωμος, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάμβανεν ἕκαστος ἀνὰ τρία κοχλάρια. Συνηθίζουν νὰ βράζουν κατὰ τὴν παραμονὴν διάφορα ὄσπρια καὶ σπόρους μαζί (πολυσπόρια);

5. Προσφοραὶ εἰς τοὺς νεκρούς, ἐπίσκεψις εἰς τὸ νεκροταφεῖον (πρβλ. *φχολοημένα: σφογκᾶτα καὶ κουλλούρια*). Π.χ. εἰς τὴν Νίσυρον κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων ὁ ἱερεὺς δίδει τρισάγιον καὶ κατόπιν τὰ εὐχολοημένα μοιράζονται εἰς τὸν λαόν, ἀπερχόμενοι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν θέτουν πρῶτα ἐπὶ τῆς τραπεζῆς τὰ εὐχολοημένα καὶ ἔξ αὐτῶν πρῶτον τρώγουν. Εἰς τὸ Λασιθί τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων τηγανίζουν σκῶτι καὶ με ἕνα μπουκάλι κρασί καὶ ἕνα κουλλούρι τὸ πᾶνε στήν ἐκκλησία καὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν τὸ μοιράζουν στὸν κόσμον, πίνουν μὰ μακαριά.

6. Παρασκευὴ προζυμιοῦ, δι' ὅλον τὸ ἔτος. Μὲ ποῖον τρόπον γίνεται τοῦτο; Π.χ. εἰς τὴν Ἠπειρον «ἐν κοράσιον ἀναμειγνύει εἰς ἕν ἀγγεῖον τὸ ἄλευρον με ὕδωρ καὶ κατόπιν ἀνάπτει ἐν κηρίον καὶ τὸ κολλᾷ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἀγγείου, λέγον τρίς: Ὁ Χριστὸς γενᾶται, τὸ φῶς ἀναβαίνει, τὸ προζύμι γιὰ νὰ γένη. Μέχρι τῆς πρωΐας τὸ προζύμι εἶναι ἕτοιμον καὶ χρησιμεύει δι' ὅλον τὸ ἔτος.

7. Πυραὶ ἀναπτόμεναι τὴν παραμονὴν εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ τὰς πλατείας τοῦ χωρίου. Ὄνομα αὐτῶν (*κλαδαριά, μπουμπούνα κλ.*). Ὑψηλὴ, μετὰ τὴν ὁποίαν ἀνάπτεται ἡ φωτιά, τραγούδια ἠδόμενα πέριξ αὐτῆς. Κτυποῦν καὶ κουδούνια; Πυροβολοῦν; Ποίαν ἐξήγησιν δίδουν εἰς τὸ ἔθιμον αὐτό; Π.χ. Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας ἡ φωτιά ἀνάβεται μετὰ κέδρα εἰς τὸ ἄκρον τοῦ χωρίου καὶ εἰς ὑψηλὸν μέρος. Εἰς Ὀρεστικὸν Ἔργος «*ξημερώνοντας Χριστούγεννα φκιάνουν φωτιά μεγάλη, γὰρ νὰ ζεσταθῆ ἢ ἀρκούδα φασκιώνει ἢ ἀρκούδα, λένε, καὶ κάνει τ' ἀρκουδόπλα της*». Εἰς τὸν Πόντον (Κελόσα) «*τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων ἀναβαν μεγάλη φωτιά καὶ τὴ σταύρωναν τρεῖς φορές μ' ἓνα φύλλο ὄξεας καὶ μετὰ κρασί κόκκινον*». Εἰς τὴν Σιάτισταν κατὰ τὰς πρὸ τῶν Χριστουγέννων νύκτας ἄνδρες περιεζωσμένοι τὰ νῶτα καὶ τὸ στήθος σειρὰς κωδῶνων (*κνυριά*), «*χτυποῦν τὰ κουδούνια*» ἀπὸ τῆς κορυφῆς λόφων, ὡς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν γύρω εἰς τὴν «*κλαδαριά*».

8. Ἔθιμα περὶ τὴν ἑστίαν.

(α) Πῶς ὀνομάζεται κατὰ τόπους τὸ στέλεχος (*κούτσουρο*), ποῦ τοποθετεῖται τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων εἰς τὴν ἑστίαν; (*Χριστόξυλο ἐν Χίῳ, δωδεκαμερῆτης εἰς Ναίμονα, σκαρκάντζαλος εἰς Τζίμον Μεσημβρίας, μπάμπω, μαμμὴ ἀλλαχοῦ*). Ραίνουν πρωτίτερα τὸ ξύλον μετὰ ξηρούς καρπούς; Τί κάμνουν τὰ ξύλα καὶ τὴν στάχτην, ποῦ ἀπομένουν ἀπὸ τὴν φωτιά; Εἰς ποίους σκοποὺς τὰ χρησιμοποιοῦν;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Χίον τὴν παραμονὴν «*κάθε νοικοκύρης θὰ κόψῃ ἓνα μεγάλο ξύλο ἀπ' τὰ χωράφια καὶ θὰ τὸ φέρῃ νὰ τὸ ρίξῃ μέσ' στήν μέσην τοῦ σπιθκιοῦ καὶ τὸ λὲν Χριστόξυλο. Ἐδὸ θὰ τὸ ράνουν ἀμύγδαλα, καρύδια καὶ θὰ τρέχουν τὰ παιδάκια νὰ τὰ μαζεύγουν νὰ τὰ τρώω. Ὑστερὶ θὰ πὰ νὰ πάρῃ τὸ Χριστόξυλον ἢ νοικοκυρὰ νὰ πὰ νὰ τὸ βάλῃ στὴν παρασιάν, νᾶφτη δώδεκα μέρες, χωρὶς νὰ σβήσῃ. Ὑστερὶ θὰ μαζζώξῃ τὴν ἀχχυλιὰ νὰ τὴ ρίξῃ στὰ τέσσερα καντούνια τοῦ σπιθκιοῦ, γὰρ νὰ φυλάῃ ἀπὸ τοὺς Ὁξῶ κι ἀπ' ἐδῶ*». Εἰς τὸν Τζίμον Μεσημβρίας ἔβαζαν μὴν ἀχλαδιὰ ἢ τσαπουργιὰ «*ὄ, τ' εἶχ' ποτακεῖνα τ' ἀγκαθιὰρ' κα. Κάθα πρωὶ θάνα τὸ καῖν ἀπὸ λίγο νὰ βαστάξῃ δώδεκα μέρες, τ' ὀνομάζαμε σκαρκάντζαλο, ἐπειδὴς ἦταν γιὰ τὶς Σκαρκάντζαλοι ἔκαιγε τὸ ξύλο αὐτὸ καὶ γι' αὐτὸ παραφυλάγγιανε τὸ σπιτὶ ἀπὸ τὶς Σκαρκάντζαλοι. Καὶ ντὴ στάχτη τὴ μαζεύαμε, ντὴ ρίχναμε στὸ γένημα, γὰρ νὰ μὴ κάμ' δαυλό ρίχναμε καὶ γύρω στὴν ἀλλή ἴπὸ τὰκεῖν' ντὴ στάχτη κορδόνι λόγυρα, γὰρ νὰ προφυλάγεται τὰ ζῶγα, τς ἀθρῶπ' ἴπὸ κάθξ ζούδι κι ἀπ' τὶς Σκαρκάντζαλοι*». Εἰς τὰ Μάλγαρα τῆς Θράκης τὰ ξύλα ποῦ ἀπομένουν στὴν φωτιά «*τὰ παίρν' σπιτουνοικοκύρ'ς τὴν παραμονὴν τοῦν Φώτουν κι τὰ μπηγ' στοῦ χουράφ', γὰρ νὰ μὴ μποροῦν οἱ μαγίστρες νὰ πάρουν τοὺν καρπὸ ἀπ' τὰ γεννήματα καὶ γὰρ νὰ καρπίζον τὰ στάρια*». Εἰς τὸν Ναίμονα «*τὸ δωδεκα-*

μερίτη» (δηλ. τὸ ξύλο τρικκιά πού ἔκαιγε δώδεκα μέρες), ἅμα τέλειωναν οἱ μέρες, τὸ ἔπαιρνε ὁ νοικοκύρης, τὸ ἔκαμνε σταυρὸ καὶ τὸ πάαινε σ' ἓνα χωράφ', τὸ ἔμπηγε καὶ στέκονταν κείνο· τὸ εἶχε γιὰ καλὸ, γιὰ τὰ χαλάζια». Εἰς τὴν Ἀγγιάλον «ὅταν ἔβγαινε ὁ παπᾶς τὰ Φῶτα, γιὰ νὰ φωτίσ', κ' ἔμναισκε κανένα κομμάτι, τὸ πετοῦσαν καταπόδ' σὸν παπᾶ, γιὰ νὰ φύγνε ὅλα τὰ κακά». Εἰς τὴν Μεσημβριάν «κείνα τὰ ξύλα πού πομένουν τὰ ρίχνουν στὸ σταυροδρομ'. Κρατοῦν καὶ λίγια στάχτ' γιὰ τὰ παιδιὰ, τὰ κολυμποῦν καὶ ρίχνουν λίγια μέσα». Ποία ἢ συνήθεια ἄλλου;

(β) Ποῦ συνηθίζουν ἀντὶ ἐνὸς νὰ τοποθετοῦν εἰς τὴν ἐστίαν δύο ἢ τρεῖς ξύλα; καὶ ἀπὸ ποῖα δένδρα; Ποῦ τὸ ἔθιμον αὐτὸ λέγεται «πάντρεμα τῆς φωτιᾶς» καὶ διὰ ποῖον λόγον ἔλαβε τὸ ὄνομα αὐτό; Π.χ. εἰς τὰ Ἄγραφα «τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων παντρεύουν τὴ φωτιά τους· βάνουν ἀγριοκερασιᾶς ξύλο γιὰ στοίχειωμα τῆς νοικοκυρᾶς καὶ κέδροιο ξύλο γιὰ στοίχειωμα τοῦ νοικοκύρη· καὶ τὰ βάνουν χλωρὰ στὴ φωτιά, γιὰ νὰ καοῦν». Εἰς τὴν Κέρκυραν βάζουν καὶ τρίτον ξύλον, πού συμβολίζει τὸν κουμπάρον, εἰς δὲ τὴν Λευκάδα ὁ νοικοκύρης, ἀφοῦ τοποθετήσῃ εἰς τὴν γωνιὰν δυὸ ξύλα, (ἓνα μεγάλο, ἴσιο, ἀρσενικό, καὶ ἓνα μὲ παραφνάδας, θηλυκὸ) χύνει ἐπάνω εἰς αὐτὰ ὀλίγον λάδι καὶ ὀλίγον κρασί, ἀπαγγέλλων δ' ἀμέσως τὸ «Ἐὐλόγητός εἶ, Κύριε», θέτει πῦρ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς πυρᾶς ζευγαρωμένα ξύλα. Ἔτσι γίνεται τὸ πάντρεμα τῆς γωνιᾶς. Εἰς τὰ Μάλγαρα τῆς Θρόκης «ὁ σπιτονοικοκύρης κόβει τρεῖς ξύλα τριῶν λογιῶν ἴσαμε ἓνα μέτρο, ἀπὸν δέντρα π' ἄνουν καρπὸ, κὶ τὰ βάζ' στὸν τζάκι ἀπὸν βραδὺς τῆ Χριστοῦ· θὰ καίουντι ἀπὸν λίγου, ὡς τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων». Εἰς τὸ Μεσοχώρι Πυλίας «τὸν παλιὸ καιρὸ φυλάγαμε τοὺς Καλκαντισάρους, καίγαμε χαμολιό, σπαραγγιά. Γιὰ τοὺς Καλκαντισάρους παντρεύαμε καὶ τὴ φωτιά. Μαζώναμε τὴ στάχτη νὰ γένη λαμνὶ (ἐπιμήκης σωρὸς) καὶ βάναμε τὴ σπαραγγιά δίπλα - δίπλα, νὰ κοιμηθῇ μαζί της. Ἄμα ἔτριζε ἡ σπαραγγιά, λέγαμε πὼς παντρεύτηκε ἡ φωτιά». Ποῖον τὸ ἔθιμον ἄλλου;

(γ) Σπονδαὶ εἰς τὴν ἐστίαν. Π.χ. εἰς τὰ Σούρμενα καὶ τὴν Τραπεζοῦντα κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων ὁ οἰκογενειάρχης ἔχυνε σταυροειδῶς κρασί εἰς τὴν ἐστίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτοποθέτει σταυροειδῶς φύλλα καρυδιᾶς. Ὁμοίως, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν Λευκάδα, εἰς τὴν Πάργαν κ. ἄ.

(δ) Ἀνακάτεμα τῆς φωτιᾶς. Ποῖον καλοῦν ν' ἀνακατέψῃ τὴ φωτιά καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Π.χ. εἰς τὴν Δαμασκηνιάν Κοζάνης φωνάζουν ἓνα παιδί, τὸ πιὸ τυχερὸ πού ξεύρουν, γιὰ ν' ἀνακατώσῃ τὴ φωτιά. Τὴν ἀνακατώνει μὲ τὴ τζιομπανίκα (τὸ ραβδί) του καὶ λέει: π'λιά, κασίκια, ἀρνια, γρόσια.

9. Τράπεζα καὶ δεῖπνον τῆς Παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων.

(α) Τὸ κόψιμο τοῦ χριστόφωμον καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατ' αὐτό. Τί ἄλλο τόποθε-

τοῦν ἐπὶ τῆς τραπέζης ἐκτὸς τοῦ χριστόψωμου καὶ τῆς πίττας; Τί τρώγουν ἐν ἀρχῇ; (μέλι, καρύδια κ.λ.π.). Ὑψωσις τῆς τραπέζης. *Τῆς Παναγίας τραπέζι ἢ τοῦ Χριστοῦ τὰ γεννητούρια*. Τί κάμνουν τὰ περισσεύματα ἢ ἀπορρίμματα τῆς τραπέζης;

Παραδείγματα. Εἰς τὴν Σπάρτην «κόβουν πρῶτα τοῦ Χριστοῦ τὸ ψωμί. Ὁ πατέρας τὸ σταυρώνει καὶ λέει: Χρόνια πολλὰ καὶ τοῦ χρόνου! Κόβει τὸ ψωμί καὶ μοιράζει ἀπὸ μιὰ φέτα στὸν καθένα». Εἰς τὴν Σινώπην «τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων ἔβαζαν ἓνα «σταυροψώμι» στὴ μέση στὸ τραπέζι καὶ γύρω γύρω φροῦτα. Ἐπάνω στὸ σταυροψώμι κάρφωναν ἓνα κλαδί ἐλιάς, κάρφωναν στὸ κλαδί σῦκα, μῆλα, πορτοκάλια καὶ ἔπιαναν κατόπιν γύρω-γύρω τὸ τραπέζι ὄλοι, τὸ σήκωναν ἔπάνω κάτω καὶ ἔλεγαν τρεῖς φορές: Χριστὸς γεννᾶται, χαρὰ στὸν κόσμον, Κερᾶς τραπέζια, Παναγίας τραπέζια. Κάθιζαν κατόπιν κ' ἔτρωγαν τὸ φαγι τους. Τὰ σταυροψώμια τὰ κρεμοῦσαν σὲ ράφια, στὰ εἰκονίσματα, ἔτσι στολισμένα, ὅπως ἦσαν μὲ τὴν ἐλιά. Τὰ ἄφηναν ἐκεῖ τὸ Δωδεκαήμερο, τὰ ἔπαιρναν τῶν Φώτων καὶ τὰ ἔτρωγαν. Αὐτὸ τὸ βράδυ ἀπαραίτητα ἔπάνω στὸ τραπέζι ἔπρεπε νὰ ἔχουν μέλι καὶ καρύδια καὶ τὰ ἔτρωγαν». Εἰς Σιμιτλί Ραιδεστοῦ «τ' παραμονὴ τὰ Χριστουγέννα κάμνι τοῦ ἰνιά λουγιῶ φαί. Εἶναι τὰ γινν'τούρια τοῦ Χριστοῦ. Τὰ βάζνι ἀπάν' στὸν σουφραῖ, τὰ θυμνιάζνι κὶ τὰ ἀφήν'νι κατ' ἀπ' τὰ εἰκονίσματα, νὰ φάη ἢ λιχῶνα ἢ Παναγιά» (Λαογραφία IB' 395). Εἰς τὴν Κορῶνην «τὴν πρώτη ἀγκωνὴ τοῦ τουρκειοῦ, πὺν θὰ κόφουν, τὴ δίνουνε ἐνοῦ διακονιάρη, πὺν θὰ περνᾶη, κ' ὕστερα θὰ κάτσουνε στὸ τραπέζι. Ἀπὸ τὸ τραπέζι εὐτοῦνο τ' ἀποφαγούδια οὔλα τὰ μαζώνουνε σὲ μιὰ σακκούλα καὶ τὰ πᾶνε στὰ χτήματά τους. Παίρνοννε ἀπὸ λιγουλάκι καὶ τὸ χώνουνε στὴ ρίζα ἐνοῦ δεντρικοῦ, ἐνοῦ λιώφτου, μιανῆς μηλιάς, μιανῆς λείμονιᾶς. Καὶ ποτὲ νὰ μὴν καρπιζῆθ' ἢ τσακίσῃ στὸν καρπὸ τοῦ χρόνου, ἕμα τοῦ βάνουνε στὴ ρίζα τὸν ἀπὸ φιοῦνα τ' ἀποφαγούδια». Εἰς τὸν Πόντον τὸ νόμισμα, πὺν ἔβαζαν μέσα στὸ χριστόψωμο, ὁ νοικοκύρης τὸ ἔραπτεν εἰς τὴν σακκούλα του. Ποῖον τὸ ἔθιμον ἄλλοῦ;

(β) Ἐθιμα γεωργικὰ περὶ τὴν τράπεζαν. Θυμιάσις μὲ τὸ ἕνι (θύμνιασμα τῆς πίττας, θύμνιασμα τῶν ζώων κτλ.). Π.χ. εἰς τὸ Κωστὶ τῆς Θράκης «ἐβάζαμε τὸ τραπέζ' καὶ θυμνιάζαμε τὰ ζῶγα μὲ τὸ 'νι. Τὸ 'νι κῆνο δώδεκα μέρες δὲν ἔβγαυε 'πὲ τὸ τζάκι. Τὸ βάζαμε δίπλα στὴ φωτιά, στὸ τζάκι πίσου». Εἰς τὸν Δρυμόν Μακεδονίας «ἡ πίττα τοποθετεῖται ἐπὶ τοῦ σουφραῖ καὶ ἐπ' αὐτῆς πινάκιον πλήρες σίτου, σκόροδον, ἀργυρᾶ νομίσματα, καρπὸς ροιᾶς, διάφοροι ξηροὶ καρποί, σταφυλαί, ὕδροπέπωνες καὶ ἄλλα ἐπίσης ποτήριον πλήρες οἴνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου βράπτεται «τοῦ κλικούδ'τ' Καλλκάντζαρον». Ἐκ τοῦ οἴνου μεταλαμβάνουν ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, εὐχόμενα «Καλὴ 'γεία, καλὴ χρονιά, καλὸ διρκιέτ'». Ὁ σκοπὸς ὅλων αὐτῶν εἶναι νὰ μὴ πάθουν τὰ βόδια κανὲν κακὸν καὶ νὰ ἐξασφαλισθῆ ἢ καλὴ ἐσοδεῖα καὶ

ἢ εὐτυχία τοῦ σπιτιοῦ. Εἰς τὴν πυρὰν τῆς ἐστίας τοποθετεῖται τὸ «*δκιθρον*» (ἀλετροπόδα) καὶ με αὐτὸ γίνεται τὸ *θύμνιασμα τῆς πίττας*. Ἐφοῦ ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ θυμνιάσῃ, ὁ δοῦλος παίρνει τὸ θυμνιατὸ καὶ κατέρχεται εἰς τὸν στάβλον, ὅπου θυμνιάζει τὰ ζῶα καὶ τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα. Τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φορές, τὰ Χριστούγεννα, τὸ Νέον ἔτος καὶ τῶν Φώτων (Λαογρ. IB' 95). Εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας «*τοῦ Χριστοῦ παραμονὴ θυμνιάσαμε μετὸ ἑνί. Καθένας θὰ βάλ' στὸ θύμνιαμα τὴ σακκούλα τ' γιὰ νὰ χ' πάντα παραδες, τὸ τραπέζι τ', τὸ σπίτι τ'*».

(γ) Ἄλλα ἔθιμα περὶ τὴν τράπεζαν. — Τὸ ὕψωμα. Περιγραφή τῆς τελετῆς. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν ὁ παπᾶς γυρίζει τὰ σπίτια ὅλα μετὴ σειρὰ καὶ σηκώνει ὕψωμα ἀφοῦ δηλ. διαβάσῃ τις εὐχὲς καὶ βγάλῃ τὸν ἄρτο ἀπὸ τὸ πρόσφορο, ζυγώνουν ὅλοι οἱ σπιτικοὶ στὸ τραπέζι καὶ πιάνουν τὸ Χριστόψωμα μετὸ δεξιὸν χεῖρ, ἕνας ἀπὸ δῶ, ἄλλος ἀπὸ κεῖ, ὀλόγυρα· τὸ ὑψώνουν, ἐνῶ ὁ παπᾶς διαβάζει· τελειώνοντας ἢ εὐχὴ, τ' ἀφήνουν κάτω. Τὸ παίρνει ὁ παπᾶς καὶ τὸ βάνει στὸ κεφάλι. Κρατώντας το ἀπὸ τις δύο ἄκρες, τὸ τσακίζει. Ἄν τὸ κομμάτι, ποῦ κρατεῖ τὸ δεξιὸν χεῖρ, τύχη μεγαλύτερο, πέρασε ὁ πιὸ πολὺς χειμῶνας, μαντεύουν· θὰ γλυτώσουν τ' ἀρνάκια καὶ τὰ κατσικάκια τῆς χρονιάς ἂν κατὰ τὸ ζερβὶ πέσῃ τὸ μεγαλύτερο κομμάτι, κακὰ θὰ πάῃ ἢ χρονιά γιὰ τὸ πρᾶμα. (Α. Λουκοπούλου, Ποιμενικὰ τῆς Ρούμελης, 1930, σ. 173). Ὅμοια μαντεύουν διὰ τὴν ἐσοδεῖαν οἱ γεωργοί.

10. Διανυκτέρευσις μετὸν σκοπὸν νὰ ἴδουν ποῦ ἀνοίγουν τὰ οὐράνια. Πίστις, ὅτι ἢ εὐχὴ τοῦ ἀγρυπνοῦντος ἐκπληροῦται. Διατυπώσεις τηροῦμεναι κατὰ τὴν διανυκτέρευσιν ταύτην. Παράδειγμα: «*Εἰς τὴν Κίον τὰ κορίτσια τῆς γειτονιάς μαζεύονται σ' ἕνα σπίτι, ἀνοίγουν τὰ παραθυροφύλλα, βάζουν σὲ μιὰ λεκάνη με νερὸ ἕνα ξερὸ κλωνάρι βασιλικὸ καὶ δίπλα στὴ λεκάνη ἕνα εἰκόνισμα τῆς Παναγίας, θυμιάζουν, διαβάζουν καὶ ψέλνουν τροπάρια τῶν Χριστουγέννων καὶ κάθε λίγο κοιτᾶζουν ἀπὸ τὸ παράθυρο πρὸς τὴν ἀνατολή. Τὴν ὥρα ποῦ γεννιόταν ὁ Χριστός, ἂν ἦταν καλὲς χριστιανές, ἔβλεπαν μιὰ λάμψη σὰν ἀστραπὴ στὴν ἀνατολή. Ἄλλες ἔβλεπαν τὴν ἴδια τὴν Παναγία μετὸ Χριστὸ στὴν ἀγκαλιά της. Τὴν ὥρα αὐτὴ τῆς προσευχῆς ἀνοίγει καὶ ὁ ξερὸς βασιλικὸς μέσα στὴ λεκάνη καὶ ἔβγαζε φύλλα».*

11. Τὸ κέρασμα τῆς βρῦσης.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἠπειρὸν τὸ μεσονύκτιον τῆς 24ης πρὸς 25ην Δεκεμβρίου ἐπὶ γαίαν στὴ βρῦση καὶ ἔκλεβαν τὸ νερὸ, ἀφοῦ πρωτύτερα τὴν κερνοῦσαν μετὸ λίγα ἀπὸ τὰ προϊόντα τῶν ζώων τῶν (τυρὶ, βούτυρον), λέγοντες: «*Ὅπως τρέχ' τὸ νερὸ σ', βρυσούλα μ', ἔτσι νὰ τρέχ' καὶ τὸ βιὸ μ'*». Εἰς τὴν Κερασσοῦντα «*παῖδες ἢ κοράσια ἢ γυναῖκες ἐγειρόμεναι νυκτὸς ἀπέρχονται εἰς βρῦσιν καὶ καλανιάζουν αὐτὴν (=χαιρετοῦν: κάλαντα, καλὸς καιρὸς πάντα καὶ τοῦ χρόνου), ἀποτι-*

θέντες παρ' αὐτὴν ἄλας, σῖτον ἐψημένον καὶ κλάδον ἐλαίας ἐμπηγνύοντες καὶ ἀντλοῦσιν ὕδωρ». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοιοῦτον τι;

12. Ἄγερμοὶ παίδων. Τὰ Κάλαντα.

Γυρίζουν καὶ μεγάλοι; Τί κρατοῦν; (Ράβδους, ρόπαλα, ρετινοκέρια, καράβι) καὶ τί τραγουδοῦν;—Τὸ καλὸ ποδαρικό.—Τὸ σκάλισμα τῆς φωτιᾶς.—Τὸ κτύπημα τῆς νεονύμφου μὲ τὴν βέργαν κ.τ.κ.—Εὐχαὶ καὶ δῶρα.—Τί τραγουδοῦν, ἂν δὲν τοὺς δώσουν φιλοδώρημα (ξετραγούδισμα);

Εἰς τὸ Σαμόκοβον Ἄν. Θράκης τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων «τὸ βράδ' ἐτρέχασι γύρω σὰ σπίτια καὶ γηλέγασι: Χριστὸς γεννιέται / σὰ γῆλιος φέγγει / σὰ νιὸ φεγάρι, / σὰν παλληκάρι/. Τὰ ξημερώματα πάλε γυρίζασι καὶ τραγουδοῦσασι: Κυρὰ Θεοτόκο / ἐκοιλοπόνα, / ἐκοιλοπόνα / καὶ παρακάλιε: / — Βοηθῆστε με αὐτὴ τὴν ὥρα / τὴ βλογημένη / καὶ δοξασμένη / μαμμὴ νὰ πᾶτε, / μαμμὴ νὰ φέρετε. / Ὡστε νὰ πᾶσι / καὶ νὰ γυρίσου / Χριστὸς γεννήθη / σὰ νιὸ φεγάρι, / σὰ νιὸ φεγάρι, / σὰν παλληκάρι».

Εἰς τὸ Ὄρεστικὸν Ἄργος «ἀπὸ τὰ παιδιὰ τὸ πρῶτο πού θὰ χτυπήσῃ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ (μὲ τὴ τζιουμπανίκα του τὸ βράδν τῶν Χριστουγέννων) τὸ παίρνουν μέσα καὶ τὸ βάζουν ἂν ἀνακατέψῃ τὴ φωτιά, νὰ ἰδοῦνε τὸ τυχερό». Εἰς τὸ Κατσιδόνι (Σητείας Κρήτ.) «γιὰ νὰ πάῃ καλὰ ὁ χρόνος πού ἔρχεται, τὴ νύχτα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων, πρὶν ξημερώσῃ, βάζουν ἓνα βόδι μέσα στὸ σπίτι, γιὰ νὰ κάμῃ τὸ ποδαρικό, ὅπως λένε, καὶ τὸ ἀφήνουν ἐκεῖ μέχρις ὅτου νὰ κατουρήσῃ».

Ποῦ τὰ παιδιὰ χτυποῦν τὴν νεόνυμφον μὲ τὴν βέργαν, διὰ νὰ κάμῃ παιδί; Τί λέγουν συγχρόνως;

13. Μεταμφιέσεις. Ὑπαίθριοι παραστάσεις.

Μεταμφιέσεις (1) εἰς ζῶα (καμήλα ἢ γκαμήλα, ἀρκουδα, λύκον, τράγον κλπ.). Π.χ. εἰς τὰ Μαράσια Ἀδριανουπόλεως τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων τὸ βράδν κάνουν καμήλα καὶ τὴν περιφέρουν εἰς τὰ σπίτια οἱ νέοι τοὺς δίδουν δῶρα χρήματα ἢ σῖτον. (Πρὸβλ. τὸν τεκέν, μεταμφιέσιν εἰς αἶγα ἢ τράγον ἔν Πόντῳ).

(2) εἰς ἀνθρώπους (γαμπρὸς καὶ νύφη, μπάμπω, ἀράπης, χαχάμης, καπετάνιος κλ.). Ὄνόματα τῶν μετημφιεσμένων. Ποῦ οὔτοι λέγονται Καλλικάντζαροι;

Ὅμαδες μετημφιεσμένων. Ἀπὸ ποῖα πρόσωπα ἀποτελεῖται κάθε ὁμάς; Ὄνομασία ἐκάστου τῶν μελῶν ἢ τῆς ὅλης ὁμάδος (π.χ. ρογκάτσι, ρογκατσάρια, λουκατσάρια, μωμόεροι κλ.). Τρόπος μεταμφιέσεως. Περιφορὰ ἀνὰ τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου ἢ καὶ ἄλλων γειτονικῶν χωρίων· τραγούδια εὐχαιτικά, ὑπαίθριοι παραστάσεις. Περιγραφή τῶν δρωμένων ὡς οἷόν τε λεπτομερῆς, μετὰ φωτογραφιῶν τῶν καθ' ἕκαστον προσώπων καὶ τῶν σκηνῶν τῆς παραστάσεως.

Τί γίνεται ὅταν συναντηθοῦν δύο ὄμιλοι (Ρογκάτσια) καθ' ὁδόν; Ὑποταγή

τῆς μιᾶς ομάδος εἰς τὴν ἄλλην (πέραςμα κάτω ἀπὸ δύο κοντάρια πού διασταυρῶνουν οἱ καπετάνηδες). Τοπωνύμια φανερόντα, ὅτι διεξήχθη κάποτε ἐκεῖ μάχη μεταξὺ Ρογκατσαραίων δύο γειτονικῶν χωρίων (π.χ. στοῦ *Ρογκατσάρη* παρὰ τὴν Κρανιαὴν Ἐλασσῶνος, στὸ *Μαυρομαντήλι* εἰς τὰ Χάσια κλ.). Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

Πολὺ ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ τελούμενα κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον ἐν Πόντῳ ἀπὸ τοὺς *μωμοέρους* (ἢ τὰ *μωμοέρια* ἢ τὰ *κίβσια*). Π.χ. κατὰ τινὰ περιγραφὴν τὸ πρωτεύον πρόσωπον εἶναι ὁ Οὐζεῖν - Ἄλῃ, ὁ ὁποῖος ἀπάγει μίαν νέαν, ἀλλὰ φονεύεται ὑπὸ τοῦ πατρός της, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται «κωδωνοφόρος καὶ μὲ μεγάλο πρόσωπον». Μετανοῶν ὁ φονεὺς προσκαλεῖ ἱατρόν, ὁ ὁποῖος μὲ ἓνα μαγικὸν χόρτον ἀνασταίνει τὸν φονευθέντα. Ἀκολουθεῖ γάμος τούτου μὲ τὴν κόρην καὶ χορός. Ποῦ ἄλλοῦ τελεῖται κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον ὁμοία τις παράστασις (Φόνος ἀνδρός καὶ αἰφνιδία ἀνάστασις αὐτοῦ, γέννησις παιδίου, χοροί), ἢ διαγωνισμὸς εἰς τὴν ἀπαγγελίαν διστίχων ἢ ἄσμάτων μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν δύο ομάδων; Ποία ἢ ἐπιβαλλομένη ποινὴ εἰς τὴν ἡττηθεῖσαν ομάδα; (Π.χ. νὰ περιφέρουν ἐπὶ τῆς ῥάχews τετραποδιστὶ τοὺς νικητὰς ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ χωρίου).

14. Μαντικαὶ συνήθειαι.

Ἐμπυροσκοπία: κόκκοι σίτου (ἢ φύλλα γλωρὰ ἐλαίας ἢ καρδιᾶς) ρίπτονται ἐπάνω εἰς τὴν καφετῆ πλάκα τοῦ τζακιοῦ ἀπὸ τὸ πῆδημα τῶν κόκκων ἢ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἀπανθρακοῦνται, συμπεραίνουν, ἂν ἓνα ἄτομον θὰ ζήσῃ ἢ θὰ ξενιτευθῇ. Τοὺς κόκκους αὐτοὺς ρίπτουν κατόπιν στὴ βρύση τοῦ χωριοῦ ἢ στὸ πηγάδι (Δυτ. Μακεδ.). Μαντεύματα ἐκ τοῦ καιροῦ. Π.χ. *ὅσο πὺ πολλὰ χόνια θὰ εἶναι τοῦ Χστοῦ, τόσο πὺ πολλὰ μερεκέτια* (εἰσοδήματα) *θὰ ἔχ' τὸ καλοκαίρ'* (Θρόκη).

15. Ἄλλαι συνήθειαι: διασκόρπισις ἄμμου εἰς τὴν οἰκίαν, ἀνάρτησις κλάδων ἀειθαλῶν εἰς θύρας ἢ εἰς τὸ εἰκονοστάσιον κ.τ.τ. Π.χ. εἰς τὴν Κερασοῦντα τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων, περὶ τὰ ἑξημερώματα, τὰ κορίτσια κατεβαίνουν εἰς τὴν παραλίαν, μαζεύουν πετραδάκια καὶ κατόπιν τὰ σκορπίζουν εἰς τὸ σπῆτι. Ἐπίσης σχίζουν λεπτοκάρα καὶ τὰ περνοῦν εἰς φύλλα κλάδου ἐλαίας καὶ τὰ κρεμοῦν εἰς τὸ εἰκονοστάσιον καὶ εἰς τὰς αὐλαίας θύρας καὶ τὰς τῶν ἐργαστηρίων.

16. Ἐπισκέψεις, εὐχαὶ καὶ δῶρα, χοροὶ καὶ παιδιαὶ τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον χορεῦν τὸ βράδυ τὴν ἀποσουρητή: βγάζουν τὸ μπροστινὸ μέρος τῆς κοιλιᾶς τοῦ χοίρου καὶ τὸ μαγειρεύουν μὲ λάχανα, μαζεύονται συγγενικαὶ καὶ φιλικαὶ οἰκογένειαι καὶ διασκεδάζουν. Εἰς τὴν Ὑδραν παίζανε *πίττα καὶ γαζὶ* μὲ μεταλλικὰς δεκάρες (δηλ. κορώνα-γραμμата). Εἰς τὴν Κάρπαθον κάθε Χριστούγεννα (καὶ Λαμπρῇ) οἱ νύφες, καὶ μάλιστα οἱ καινούριες νύφες, πλάσσουν γιὰ τὶς πεθερὰς τους μιὰ *γίπλα*, δηλ. ἓνα μεγάλο κουλλούρι μὲ

χοντρούς κλώνους και με πλουμιά πάνω, την καλοψήνουν στο φούρνο και την πέμπουν δῶρο. Ἡ πεθερά κάνει κ' ἐκείνη τὰ δῶρα της στη νύφη της.

3. Πρωτοχροσιά.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς και τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους.

1. Βασιλόπιττα, κουλλούρια και γλυκύσματα.

Ἄνομα: βασιλόπιττα, βασιλοκουλλούρα, βασιλόψωμο, μηλίνα (Θράκη), βασιλίτσα, (Κεφαλλ.), ὁ σταυρός τοῦ σπιτιοῦ (Σκῦρ.) κτλ.

Σχῆμα, τρόπος παρασκευῆς και διακοσμῆσεως αὐτῶν. Π.χ. εἰς τὰς Κυδωνίας τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχροσιάς «ἡ νοικοκυρὰ πρῶι-πρῶι ζύμωνε τὴ βασιλόπιττα με ἀλεύρι, με λάδι, ζάχαρη και μυρωδικά. Ἐπειτα μ' ἓνα πιρουνὶ ἔκανεν ἓνα μεγάλο σταυρὸ στὴ μέση τοιμπιστό τὸν ἔκανε με τὸ πιρουνὶ, γὰρ νὰ βγαίνουν τὰ μάτια τῶν ἐχθρῶν, νὰ μὴ γλωσσοτρῶνε τὸ σπίτι. Ἐπαιρνε κατόπιν ἓνα κλειδὶ κ' ἔκανε πλουμίδια στὴν πίττα ἀπάνω, γὰρ νὰ κλειδώνεται τὸ στόμα τῶν ἐχθρῶν, νὰ μὴ λένε. Ἐκανε και ἄλλα πλουμίδια με τὴ δαχτυλήθρα, πὸν εἶναι τὸ γνώρισμα τῆς νοικοκυρᾶς». Τὸ βασιλόψωμο εἰς τὸ Βογατσικὸν εἶναι «μιὰ μπουγάτσα με γράμματα ἀπὸ πάνω με ζυμάρι: τὸ μαντρὶ ἀπὸ τὰ πρόβατα, μιὰ καλύβα, σταυρὸ, πιμπιλιά, σταφύλια ἀπάνω, γὰρ νὰ γεννοῦν τ' ἀρνιά και τὰ κατοίκια».

Εἰς τὴν Σκῦρον κάνουν «ἓνα σταυρὸ ἀπὸ ζύμη, πὸν οἱ ἄκρες του κνηγοῦν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη, σὰν τὴ σβάστικα. Τὸ πρῶτ' τοῦ ἁγίου Βασιλείου τὸν βάζουν σὶ εἰκονίσματα και τὸν ἀφήνουν ἐκεῖ ὄλο τὸ χρόνο, γὰρ τὸ καλὸ τοῦ σπιτιοῦ. Τὸν παλιὸ σταυρὸ θὰ τὸν δώσουν νὰ τὸν φάη ἡ ἀγελάδα ἢ τὸ πρῶτο βόδι, σὰν θὰ πᾶνε τίς βοδόκλορες στὴν κατούνα (τὸ στάβλο)». (Ν. Πέρδικα, Σκῦρος).

Τί βάζουν μέσα εἰς τὴν βασιλόπιττα; μόνον νόμισμα ἢ και ἄλλα σημάδια; Ποία ἡ σημασία ἐκάστου; Π.χ. εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης «βάζνα μέσα μεταλλικὸ, σουρβακιδ' (κλωνὶ μικρὸ ἀπὸ δένδρο κρानιά) και ἄχερο σ' ὅποιον πέσ' τὸ μεταλλικὸ, θὰ πάρ' τὸ σπίτ' σ' ὅποιον πέσ' τὸ σουρβακιδ', θὰ πάρ' τ' ἀμπέλ', θὰ γέν' ἐργάτης σ' ὅποιον πέσ' τ' ἄχερο, θὰ γέν' ρεσπέρς (γεωργός)».

Πίττα χωριστὴ διὰ τὰ βόδια: βοδόκλορα (Σκῦρος), βουόπιττα (Κάρπαθος), διὰ τὸν ἀγελαδάρην τοῦ χωριοῦ, τὸν ἀγοροφύλακα (κεχαγιᾶ) κτλ.

2. Τί σφάζουν τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχροσιάς; Κόττα; (βασιλόκοττα ἐν Πελοποννήσῳ) ἢ ἄλλο ζῷον; Π.χ. εἰς τὴν Κρήνην τῆς Ἰωνίας «ἀφ' ἑσπέρας τὴν Ἀρχιχροσιά σφάζαμε στὸ κατώφλιο τῆς πόρτας μιὰν κόττα ἢ ἓνα διαῖνο γὰρ τὸ καλὸ». Τοῦναντίον εἰς τὴν Κορώνην «τ' Ἁγιοβασιλειοῦ δὲ σφάζουν κόττα, γιὰτὶ ἡ κόττα, καθὼς σγαρλάει τὸ χῶμα, διώχνει τὰ καλὰ τοῦ σπιτιοῦ κατὰ πίσω

της σφάζουν γουρνού, πού τὰ σπρώχνει κατὰ μπρός του, ἢ κατοίμι πού τὰ τρώει οὐλα ὅσα τοῦ ρίχνεις». Ποία ἢ συνήθεια ἄλλοῦ;

3. Εἰδικὰ φαγητὰ διὰ τὴν τράπεζαν τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Βράζουν καὶ πολυσπόρια; Ποῖος ὁ σκοπὸς τοῦ ἐθίμου; Π.χ. εἰς τὴν Κύθνον τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Βασιλείου τρώγουν σιτάρι βρασμένο μὲ μέλι, εἰς δὲ τὴν Ἀπύρανθον τῆς Νάξου χίλια φαγιὰ νὰ ᾄχουνε, βάζουνε καὶ μαεργιὰ στὸ τραπέζι καὶ τρῶνε: *καλαμπόκι, σιτάρι καὶ φασούλια μαζί μαγειρεμένα. Πρέπει νὰ φᾶνε, γιατί ἄλλιως, ἂν δὲν κάμουνε κι ἂν δὲν φᾶνε, πιάνει ψεῖρα τὸ γέννημά τους*. Εἰς τὴν Κύπρον, βράζουν ἐκλεκτὸν σῖτον καὶ τὸν ἀναμειγνύουν μὲ ἀμύγδαλα, σταφίδες, σπειριὰ ροδιῶν, κανέλλαν καὶ ζάχαριν· κάμνουν τὰ «κόλλυφα τ' ἁγίου Βασιλείου», (τὰ βασιλούδια), ἀφοῦ δὲ γεμίσουν ἓνα δίσκον μὲ αὐτὰ καὶ θέσουν ἐπάνω τὴν βασιλόπιτταν μὲ μικρὰν ἀναμμένην λαμπάδα ἐπ' αὐτῆς, τὸν τοποθετοῦν κάτω ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσιον τῆς οἰκίας. Εἰς τὴν Σκόπελον τῆς Θράκης ὅλοι οἱ παρακαθήμενοι εἰς τὴν τράπεζαν παίρνουν στὰ χέρια τους κόλλυβα ἀπὸ τὸ πιάτο, τὰ πετοῦν ψηλὰ πρὸς τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ καὶ λένε: *Ὅσα κ' ἐγὼ ρίχνω, τόσ' ἀμάξια σιτῶν νὰ μοῦ δώσ' ὁ καινούργιος χρόνος. Ὁ καινούργιος χρόνος βοήθεια!* *Ὅσα κ' ἐγὼ σιτῶ φούχτα, τόσες ἀγελάδες, τόσα πρόβατα κτλ.*

4. Ἐθιμα περὶ τὴν ἐστίαν.

Στέλεχος (κούτσουρο) ἢ κλάδοι πρίνου ἢ ἐλαίας ἢ ἄλλου δένδρου εἰς τὴν φωτιά· σκάλισμα τῆς φωτιάς. Ρίπτουν καὶ φύλλα δάφνης ἢ ἐλαίας εἰς τὴν φωτιά, καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Εἰς τὴν Καστοριάν τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς ἀνάβουν στὸ τζάκι τὴ μεγαλύτερη φωτιά· βάζουν τὴ μεγαλύτερη «κουφάδα» (=χοντροὸ κορμό), *«γιὰ νὰ φασκιώσ' ἢ ἀρκοῦδα, γιατί φασκιών' ἢ ἀρκοῦδα ἀπόψε*. Εἰς τὴν Ἑπειρὸν τὴν Πρωτοχρονιὰ συνηθίζουσι νὰ ρίπτουν εἰς τὸ πῦρ κλάδον πρίνου, λέγοντες τὰ ἑξῆς:

Καλημέρα κι ἁγίου Βασιλῆος | μὲ τὸν πέριναρο στὰ χέρια | μὲ τὸ διάφορο στὸ σπῆτι | ὅσα φύλλα καὶ κλαριά, | τόσα γρόσια καὶ φλουριά.

5. Πυρραὶ εἰς τὰς πλατείας ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ κροῦσις κωδῶνων, ὡς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων. Ὄνομα τῶν πυρῶν, τραγούδια καὶ χοροὶ περὶ αὐτῶν.

6. Τράπεζα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Τὸ γεῦμα τῆς Πρωτοχρονιάς.

(α) Στολισμὸς τῆς τραπέζης. Σύμβολα εὐτυχίας καὶ θαλερότητας. Ἐκτὸς τῆς πίτας καὶ τῶν φαγητῶν τί ἄλλο θέτουν ἐπὶ τῆς τραπέζης; Μένει τὸ τραπέζι ὅλην τὴν ἡμέραν ἀσήκωτο; Π.χ. εἰς τὰ Σβέρδια τῆς Λήμνου *«τὸ τραπέζ' τ' ἀφήνουν ὅλην μέρα κεῖται στολισμένο. Βάζουμ' ῥοδ' ἀπάνω, γιὰ νὰ ᾄται ὅπως τὸ*

ροδ᾽ γεμαῖτο, βάζουμ' γλυκύσματα· τὸ μέλ' ἀπαραίτητο. Πρῶτα θὰ βάλουμ' τὸ μέλ', τηγανόπ'τες, ρόδ'». Εἰς τὴν Μάδυτον «θέτουν κλάδον ἐλαίας ὡς σημεῖον ὑγείας, φλουριά ὡς σημεῖον εὐτυχίας κτλ.» Εἰς τὴν Κίον τὸ βράδου τῆς παραμονῆς «ἔστηναν τὸν ἅη Βασίλη (τὴν ψημένη πίττα) ὄρθιο στὴν ἄκρη στοῦ τραπέζι, ποὺ ἀκουμποῦσε στὸν τοῖχο. Ἐπαιρνε τότε ὁ νοικοκύρης τὸ κλωνὶ τὸ ἐλαιόδεντρο, ποὺ εἶχε φέρεи πρωτύτερα ἀπὸ τὸ κτήμα του, καὶ τὸ κάρφωνε στὸν ἅγιο Βασίλη ἐπάνω κ' ἔλεγε: «Χρόνια πολλά. Μὲ τὸ καλὸ νὰ μπῆ ἅη Βασίλης», καὶ κρεμοῦσε μιὰ χρυσὴν ἀλυσίδα στὸν ἅη Βασίλη· τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ ὄλοι τοῦ σπιτιοῦ».

(β) Τὸ κόψιμο τῆς πίττας. Πότε κόβουν τὴν πίττα; Τὸ βράδου τῆς παραμονῆς, τὰ μεσάνυκτα ἢ τὸ πρωῖ μετὰ τὴν λειτουργίαν; ἢ κατὰ τὸ γεῦμα τῆς Πρωτοχρονιάς; (Πρβλ. πίττα ἀπουσπερνῆ καὶ πίττα πουρνιάτ'κη ἐν Μαδύτῳ). Ποῖος τὴν κόβει καὶ εἰς πόσα τεμάχια; Κατὰ ποίαν σειρὰν; Ποῦ τὸ πρῶτον κομμάτι ὀρίζεται τοῦ σπιτιοῦ; Π.χ. εἰς τὴν Μεθώνην «κόβουνε τὴν βασιλοκουλλούρα καὶ ρίχνουνε τὰ κομμάτια οὐλα μέσα σ' ἓνα τουβαλίθι (=πετσέτα τοῦ φαγητοῦ) καὶ τὰ βγάνουνε ἕνα-ἕνα κομμάτι. Πρῶτα βγάνουνε τοῦ σπιτιοῦ, ὕστερα τῆς βάρκας ἢ τοῦ καϊκιοῦ, ἂν ἔχουνε, ὕστερα τοῦ διακονιάρη κ' ὕστερα τοῦ νοικοκύρη. Ὅτινος πέση τὸ φράγκο, τὸ ἔχουνε πῶς θὰ τοῦ πάη καλὰ ἢ χρονιά». Πῶς γίνεται ἀλλοῦ ἢ διανομῆ; Εἰς Ἁγιάσον «τὴ βασιλόπιττα τὴν κόβουν ἀποσπεροῦ τ' ἅη Βασιλεῖοῦ τὴ μοιράζ' ὁ νοικοκύρ'ς μὲ τοῦ καθανοῦ τὴ μοῖρα· κόβει καὶ μιὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ μιὰ τῆς Παναγίας· θὰ κόψη καὶ γιὰ τὰ ζὰ του, τοῦ μ'λαριοῦ, τῆς κατσίκας. Κατεβαίν' καὶ σὰ ζὰ καὶ τίς δίν' στοῦ στόμα». Ποία ἢ ἔννοια διὰ τὸ κομμάτι τοῦ σπιτιοῦ;

(γ) Τὸ κομμάτι τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Πίστις ὅτι τὴν νύκτα ὁ Ἅγιος ἔρχεται νὰ φιλευθῆ. Προετοιμασίαι διὰ τὴν ἐπίσκεψίν του. Εἰς Ἁγιάσον Λέσβου «δλ' ντὴ νύχτα ἀφήνουν τὸ τραπέζ' ἔτσι στρωμένο, νὰ πάη ἅγιος Βασίλ'ς. Στὴ γωνιά μέσα χώνουν ἀποσπεροῦ ἕναν κούτσουρα μακρὺ, ἴλογο. Τὸν χώνουν στοῦ π'καρὶ (καπνοδόχο), γιὰ νὰ ἔχη σκαλοπάτ' οὐ Ἁγιος Βασίλ'ς π' θὰ κατέβ'». Εἰς τὰς Κυδωνίας «τὴν παραμονὴν τῆς Ἀρχιχρονιαῖς, τὴν ὥρα ποὺ πηγαίναμε νὰ κοιμηθοῦμε, γεμίσαμε ἕνα δίσκο πράματα, ἕνα πιάτο πηχτή, ψάρια καὶ τὸ κομμάτι τῆς πίττας τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἕνα πιάτο τυρί, γλυκό, ἕνα ποτήρι νερό, γιὰ νὰ ἔρθῃ τὸ βράδου ὁ ἅγιος Βασίλης νὰ τραταριστῆ». Εἰς τὴν Σκῦρον «βάνουν σ' ἕνα σινὶ μιὰ κούπα ἢ ἕνα λαγηνάκι μὲ νερό, δυὸ βαβάδες μὲ ξεροτήγανα, λουκουμάδες κὶ ὅ,τι γλυκὸ ἔχουν, μαζὶ κ' ἕνα ρόδι, τὸ γουδόχερο ἢ μία πέτρα, νὰ τὰ βρῆ ὁ Ἅη Βασίλης, νὰ γλυκαθῆ καὶ νὰ δροσιστῆ, νὰ ἔχη καὶ τὸ σπῆτι γλυκασμένο καὶ δροσισμένο ὄλο τὸ χρόνον» (Πέροδικα, Σκῦρος).

(δ) Τί τρώγουν ἐν ἀρχῇ; (Προδόρπια). Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «ἅμα μοί-

ραζαν τὴν πίττα, ἔπρεπε νὰ φᾶνε τρεῖς βοῦκες μὲ μέλι καὶ βούτυρο καὶ κατόπιν ἔτρωγαν τὴν κόττα».

7. Περιποίησης τῶν ζώων. Πίστις ὅτι ὁ ἅγιος Βασίλειος ἐπισκέπτεται τὴν νύκτα τῆς Πρωτοχρονιάς τὰ ζῶα καὶ τὰ ἐρωτᾷ πῶς περνοῦν. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Λέσβον οἱ ζευγαῖδες «τὴ νύχτα τ' ἅγια Βασιλείου πᾶνι καὶ περιποιοῦντι τὰ ζῶα τους. Τὰ χτενίζνι, τὰ κοιτᾶν νὰ ἴναι ὁμορφα. Πάει τὴ νύχτα ὁ ἅγιος Βασίλειος καὶ τὰ ρωτᾷει, ἂν περνᾶν καλά. Βάζνι τὴ μερίδα τοῦ καθενοῦ στοῦ παχνί του. Πρέπει κείν' ἀπὸ μέρη νὰ ἴναι ἑυχαριστήματα τὰ ζῶα».

8. Ἐθιμα τῆς στάνης: κόψιμο τῆς πίττας εἰς τὸ μαντρί, φίλευμα τῶν βοδιῶν κτλ. Εἰς τὰ Χάσια «ἄσοι ἔχουν πρόβατα καὶ γίδια, θὰ σηκωθῆ ἡ γυναῖκα τὴ νύχτα νὰ φτιάσῃ μιά πίττα καὶ θὰ βάλῃ μέσα ἓνα ξυλάκι κλουριασμένο (τὸ λένε μαντρί). Ἀφοῦ ψηθῆ ἡ πίττα, τὴν παίρνει ὁ ἄντρας καὶ πηγαίνει στοῦ μαντρί τὰ μεσάνυχτα θὰ πάρῃ κρασί, φαγί, ψωμί καὶ θὰ πηγαίῃ νὰ εὐχηθῆ τὸν τσοπάνον: Καλημέρα, καλὴ χρονιά! καὶ τοῦ χρόνου, χίλια νὰ γίνουν! Ἐπειτα κάθονται, τρώγουν τὴν πίττα καὶ πίνουν καὶ τραγουδοῦν. Ὅποιος βρῆ τὸ κλουριασμένο ξυλάκι, τὸ «μαντρί», αὐτὸς θὰ ἔχη τὴν τύχη τῶν προβάτων. Ἐπειτα τὸ παραχώνουν μέσα εἰς τὸ μαντρί αὐτὸ τὸ ξύλο, νὰ μὴν τὸ πατοῦν ὁ κόσμος καὶ τὰ ζῶα. Ἀφοῦ φάγουν καὶ πιοῦν, τραγουδοῦν ὅσο νὰ φέξῃ». Εἰς τὴν Σκῦρον «ὁ νοικοκύρης τὸ πρωτὶ θὰ πάρῃ τὴ βοδόκλωρα καὶ ἄλλα δῶρα γιὰ τοὺς βοσκούς καὶ θὰ πάῃ στὴν κατοῦνα (=στάβλον). Θὰ βγάλουν τότε τὰ βόδια ἔξω στοῦ πλατώμα, θὰ τὰ βάλουν νὰ πρωτοπατήσουν πάνω σὲ σίδερο, γιὰ νὰ εἶναι γερὰ καὶ σιδερένια ὅλο τὸ χρόνο ὕστερα θὰ περάσουν τὴ βοδόκλωρα ἀπὸ τὸ κέρατο τοῦ βοδιοῦ. Τὸ βόδι τινάσσει τὴν κεφαλὴ του καὶ ἀπὸ τὸν τρόπο πὸν θὰ πέσῃ καταγῆς ἢ κουλλούρα μαντεύουν πῶς θὰ πάῃ ἡ σοδειὰ τῆς χρονιάς... Κόβουν τότε τὴ βοδόκλωρα, δίνουν τὴ μισὴ νὰ τὴν φάῃ τὸ βόδι καὶ τὴν ἄλλη τὴν ἀφήνουν νὰ τὴ φάῃ ὁ παραγιὸς ἢ ὁ βοσκός. Δίνουν ἀκόμα στὰ βόδια σῦκα, μουσιόπιτες, τὰ φιλεύουν. Στὸ τέλος τοὺς δίνουν καὶ τὸ σταυρὸ τοῦ σπιτιοῦ τὸν περσιῶ (σταυροκουλλούρα), πὸν κατέβασαν ἀπ' τὰ εἰκονίσματα νὰ τὸν φᾶνε» (Ν. Πέριδικα, Σκῦρος, Α' 129 κ.έ.).

9. Ἡ πίττα τοῦ σκύλου. Εἰς τὴν Κάρπαθον «τὴν παραμονὴ τ' ἅγια Βασιλείου ψήνουν στὴ φωτιά ἓνα πιττί ὕστερα πᾶνε καὶ βρίσκουν ἓνα σκύλο—ἓνα μαῦρο σκύλο καλύτερα—καὶ τοῦ δίνουν τὸ πιττί νὰ φάῃ καὶ τοῦ λένε: Πᾶρε, σκύλε, τὸ πιττί σου τσαὶ τὸ λαοπίττι σου./ νὰ βλέπῃς καλὰ τὰ χωράφια, νὰ μὴν τὰ τρώσιν οἱ λαοί. Ὁ σκύλος θὰ πηγαίῃ νὰ φυλάῃ τὰ σπαρμένα καὶ τὰ μπουστάνια, νὰ μὴν τὰ περᾶζουν οἱ λαγοί» (Μιχ. Νουάρου, Σύμμεικτα Καρπάθου Α' 183).

10. Ἔθιμα ἄλλων ἐπαγγελματιῶν: βαρκάρηδων, μυλωνάδων κλπ. Π.χ. «οἱ βαρκάρηδες τῆς Σκύρου τὴν Πρωτοχρονιά πᾶνε στὴ βάρκα νερό, γλυκά, ρόδι, τῆς ρίχνουν καὶ λεπτὰ νὰ τὴν ἀσημάσουν. Τὸ ἴδιο κάνουν καὶ οἱ μυλωνᾶδες στὸ μύλο τους. Τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς θὰ πᾶνε νὰ φιλέψουν τὸ μύλο πίττα, ξεροτήγανα, μουστοπίπιτες. Θὰ πᾶνε κ' ἕνα λαίγι-μὲ νερό, θὰ τ' ἀκουμπήσουν ὅλα πάνω σ' ἕνα τριπόδι καὶ θὰ τ' ἀφήσουν ὅλη νύχτα, νὰ ῥθῆ ὁ Ἄη Βασιλῆς, νὰ βρῆ τὸ μύλο δροσισμένο καὶ γλυκαμένο. Τὸ πρωτὶ θὰ πάη ὁ μυλωνᾶς ἢ ἡ μυλώνισσα νὰ κάνουν ποδαρικό, χύνουν τὸ νερό, σπάζουν τὸ ρόδι, ρίχνουν λεπτὰ. Ἡ μυλώνισσα στέλνει σὲ ὄλους ὅσοι ἀλέθουν στὸ μύλο μ'λόπιττα, ζυμωμένη μὲ ζάχαρη, μαστίχα, κανέλλα καὶ ἄλλα μυρωδικὰ καὶ στολισμένη ἀπὸ πάνω μὲ πλουμούδια ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ ζύμη. Ἐκεῖνοι θὰ τῆς στείλουν πάλι ὄλοι ὅ,τι ἔχει καλύτερο ὁ καθένας, ἄλλος σῦκα, ἄλλος καρύδια, ὁ τσοπάνης κρέας, τυρί, ὅ,τι νὰ εἶναι» (Πέρδικα, Σκῦρος, Α' σ. 130, 161).

11. Καταχύσματα καὶ προσφοραὶ εἰς τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ ἢ ἄλλα δαιμονικὰ ὄντα. Π.χ. Εἰς τὴν Σινώπην τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς ἔβαζαν ἕνα σινὶ μὲ φαγητὰ ἐπάνω εἰς τὴν στέγην, διὰ νὰ φάγουν ὄντα τινά, «ἀπ' ἐμᾶς καλοὶ» καλούμενα. Εἰς τὴν Σκῦρον «οἱ παλαιοὶ μυλωνᾶδες ρίχνανε τὴν Πρωτοχρονιά μὲσ' στὴν τρῦπα τοῦ μύλου σταφίδες, σῦκα, καρύδια, γιὰ νὰ φιλέψουν τὸ στοιχειὸ ποὺ βγαίνει κάτω ἀπ' τὸ ζουρεῖο τοῦ μύλου» (Πέρδικα, Σκῦρος Α' 161). Εἰς τὴν Χίον ὁ οἰκοδεσπότης τὴν πρώτην τοῦ ἔτους λίαν πρωτὶ περιήρχετο τρεῖς ὄλην τὴν οἰκίαν ἔχων εἰς χεῖρας κάνιστρον μὲ παντοειδεῖς καρπὺς καὶ γλυκύσματα καὶ ἄρτους καθαρωτάτους καὶ τὰ ἐσκόρπιζε ψιθυρίζων εὐχὰς ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τοῦ οἴκου (ταῦτα ἦσαν ὡς τις ἐνιαυσία θυσία εἰς τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ). Ἐξακολουθεῖ τοῦτο νὰ γίνεται εἰς τὴν Χίον ἢ ἄλλου;

12. Προσφοραὶ εἰς τοὺς νεκρούς. Μνημόσυνα.

Εἰς τὸ Λασίθι τῆς Κρήτης «τὴν Ἀρχιχρονιά γεμίζομε ἕνα πιάτο κουλλουράκια ἢ λουκουμάδες κ' ἕνα μπουκάλι ρακὶ καὶ τὰ πᾶμε στὴν ἐκκλησιὰ καὶ πίνουνε μὰ μακαριά». Εἰς τὴν Κορώνην «τὸ πρῶτο πιάτο τοῦ φαγιοῦ ποὺ θὰ βγάνουν τὸ δίνουν σὲ φτωχὰ παιδάκια, γιὰ νὰ χωρεθοῦν οἱ πεθαμένοι. Ἄν δύνεται κανεὶς, μεράζει καὶ περισσότερα, μὰ τὸ πρῶτο πιάτο εἶναι ἀπαραίτητο νὰ βγῆ ἀπὸ τὸ σπιτί».

13. Τὰ Κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιάς.

Ποῖοι τὰ λέγουν; καὶ πότε; Γυρίζουν καὶ μεγάλοι; Τί τραγουδοῦν; Τί κρατοῦν εἰς χεῖρας; (μῆλον ἢ πορτοκάλι; καράβι ἢ ἀστέρα;) Τί εὔχονται καὶ μὲ ποίας πράξεις συνοδεύουν τοὺς λόγους των; (Κτυπήματα μὲ τὴν βέργαν, σκάλισμα τῆς φωτιᾶς, διασπορὰ σίτου ἢ κριθῆς εἰς τὴν αὐλὴν κτ.) Τὰ διδόμενα δῶρα (ξηροὶ

καρποί, νομίσματα καρφωμένα μέσα σὲ μήλο ἢ πορτοκάλι, κουλλούρια, γλυκύσματα). Ὀνομασία τῶν δώρων: *καλοχερίδια* (Κρήτη), *πουλουστρήνα* (Κύπρ.), *μπουλοστρήνα* (Σάμος), *καλιοστρήνα* (Ἀπύρανθος).

Παραδείγματα: Εἰς τὴν περιφέρειαν Ἀδριανουπόλεως «τὸ πρῶτὴ τῆς Πρωτοχρονιάς τὰ παιδιά, ἡλικίας 12 - 15 ἐτῶν, γυρίζουν τὰ σπίτια μ' ἓνα κλαδί κρانيᾶς (*σουρβάκια*) καὶ *σουρβίζουν*, δηλ. κτυποῦν τὸν νοικοκύρη καὶ τοὺς οἰκείους εἰς τὴν ράχιν, λέγοντα: «*Σούρβα, σούρβα, γερὸ κορμί, / γερὸ κορμί, γερὸ σταυρί / Σὰν ἀσήμι, σὰ κρانيὰ / καὶ τῆ χρόν' γουὺλ' γεροὶ / καὶ καλόκαρδοι!*» Ποῦ τὸν κλῶνον τῆς κρانيᾶς περιτυλίσσουν μὲ χρωματιστὲς κλωστὲς καὶ κορδέλλες; Εἰς τὸ Κωστὶ «*κόφτανε ἓνα κλωνάρι πράσινο ἀκρانيὰ καὶ τυλίξασι τὴ ζώνη τὴν ἀσημένια, πὺν φορούσασιν οἱ μάννες τους. Ἔτσι τὸ παιδὶ πήγαινε πὰ στὸ σπίτι μὲ τ' ἀσήμι*». Εἰς τὴν Σινώπην «μόλις ξημερώσῃ τὴν Ἀρχιχρονιά, σκοτεινὰ - σκοτεινὰ ἀκόμη, ἓνα κορίτσι ἐπαιρνε ἓνα κομμάτι δάφνα κ' ἐπήγαινε στὰ συγγενικὰ σπίτια νὰ *καλαγγιάσῃ τὸ ὀτσάκι*. Ἐπρεπε νὰ πάῃ πρώτη ν' ἀνοίξῃ αὐτὴ τὴν πόρτα. Πήγαινε ἴσια στὸ ἰζάκι, ἔρριχνε τὴ δάφνα μέσ' στὴ φωτιὰ καὶ καούντανε κ' ἔλεγε: «*Καὶ τοῦ χρόνου, καλὲς δουλειές*». Οἱ ἄνθρωποι, τοῦ σπιτιοῦ *ἐκαλάγγιαζαν* τὸ κορίτσι, δηλ. τοῦ ἔδιναν ἓνα πορτοκάλι, πὺν εἶχαν καρφώσει μέσα ἓνα δίγροσο ἢ πεντάγροσο, τοῦ ἔδιναν καὶ γλυκά, φρούτα».

Εἰς τὴν Λήμνον, τὰ κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιάς «τὰ μικρὰ παιδιά γυρίζουν στὰ *λοῦκ - λούκ*. Μπαίνουν μέσα κρατώντας καλάθια, γονατίζουν καὶ *λέν*: *λοῦκ - λούκ, καλημέρα σας κι Ἀγιοβασίλ'ς*. Τοὺς δίνουν *λονκούμια* φκιαγμένα μὲ *ζυμάρ'*, *καρῦδια*, *σταφίδες* καὶ τὰ *μαζεύουν* στὸ καλάθ'. Φεύγοντας πάλι φωνάζουν στὸ δρόμο: *Λοῦκ - λούκ, λοῦκ - λούκ! Χαλᾶν τὸν κόσμον*. Οἱ νοικοκυρὲς τὰ *δέχονται* μὲ καλὴ καρδιά καὶ τὰ *λένε*: «*Καλῶς τὸν πέτταρο ἢ καλῶς τὶς π'λαδέλλες. Κάτω'τε νὰ κάτω' κ' ἢ κλῶσσα μας*».

14. Τὸ ποδαρικό. Ποῖος κάνει τὸ ποδαρικό; Ὁ νοικοκύρης ἢ ὁ πρωτότοκος υἱός; ἓνα τυχερὸ παιδὶ ἢ ὁ τυχὼν πρῶτος ἐπισκέπτης; Μὲ ποίας πράξεις καὶ ποίους λόγους καὶ εὐχὰς συνοδεύεται τὸ ποδαρικό; (Ρίξιμο πέτρας ἢ σιδηροῦ ἀντικειμένου, σπάσιμο ροδιοῦ, χύσιμο νεροῦ, σπορὰ κριθῆς κττ.)

Παραδείγματα. Εἰς τὴν Ἀμοργὸν τὸ ποδαρικό τὸ κάνει ἓναξ τοῦ σπιτιοῦ, καθὼς γυρίζει ἀπὸ τὴν ἐκκλησία μ' ἓνα εἰκονισματάκι στὸ χέρι. Μπαίνει δυὸ βήματα στὸ σπίτι λέγοντας: *Μέσα καλό!* Γυρίζει πάλι δύο τρίτα βήματα ὀπίσω καὶ ξαναλέγει: *κι ὄξω κακό!* Τὸ κάνει αὐτὸ τρεῖς φορές. Τέλος, λέγοντας: *Μέσα καλό!* ρίχνει ἓνα ροῦδι νὰ σπάσῃ μέσα στὸ σπίτι. Κατόπι τρῶνε μιὰ δαχτυλιὰ μέλι ὄλοι, γιὰ νὰ ναι γλυκειὰ ἡ ζωὴ τους ὅλον τὸ χρόνο, κι ἀμέσως κατόπιν βάζουνε

καὶ τρῶνε κοφτὸ γιὰ χάρη τοῦ ἁγίου Βασίλη. Εἰς τὸν Ἀπόσκεπον Καστορίας φωνάζουν ἓνα παιδί, πὺν ἔχει καλὸ ποδαρικό, καὶ τὸ βάζουν μὲ τὴ τζουμάγια (ξύλο μὲ κόμβο κάτω) καὶ ἀνακατώνει τὴ φωτιά καὶ λέγει: Ἀρσενικά παιδιὰ, θηλυκὰ ἀρνια. Εἰς τὸ Λασηθί «ὁ ξένος πὺν θὰ μπη πρῶτος στὸ σπίτι βασιτᾶ μιὰ πέτρα καὶ τὴ βάζει στὴ μέση τοῦ σπιτιοῦ, καθίζει ἐπάνω καὶ λέει: Καλημέρα στὴν ἀφεδιά σας, καλὴ ἁγία ἀρχιμενιά. / Κλοὺ κλοὺ στὰ ῥνίθια σας, / στ' ἀρνια σας καὶ στὰ ρίφια σας. / Νὰ κλωσσήσ' ἢ γι-δρνιθά σας, / νὰ γεννήση κ' ἢ αἰλιά σας, / νὰ γαστρῶθῃ ἢ γαῖδάρα σας, / νὰ κάμη ἓνα μουλάρι. / Ἀρνια καὶ ρίφια θηλυκὰ /, καὶ κοπέλια ἀσπρινκά. / Ὅσο βάρος ἔχει τουτηνιὲ ἢ πέτρα, τόσο χρυσάφι νὰ μπαίνῃ στὸ σπίτι σας! Ὑστερα τότε κερνοῦνε καὶ φεύγει (Μ. Λιουδάκη).

Εἰς τὴν Κάρπαθον τοῦ ἁγίου Βασιλείου «βάζουν ἄσπρο σκύλο πρῶτ' πρῶτ' μέσ' στὸ σπίτι γιὰ τὸ καλὸ καὶ τοῦ δίνουν νὰ φάῃ μπακλαβᾶ. Τὸ κάνουν, γιὰ νὰ σκυλιάση τὸ σπίτι καὶ νὰ θεριέφουν οἱ ἀνθρώποι του» (Μιχ. Νουάρος).

15. Μεταμφιέσεις καὶ δραματικαὶ παραστάσεις τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους. Αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι: Ρογκάτσια ἢ Ρουγκατσάρια, Μωμόεροι, γκαμήλα ἢ οἱ Τζαμαλοί, μπούμπαρος καὶ νύφη, κλπ. Περιγραφῆ. Φωτογραφαίαι. (Βλ. ἔρωτήματα διὰ τὰς μεταμφιέσεις τῶν Χριστουγέννων).

16. Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες πράξεις πρὸς ἐξασφάλισιν ὑγείας, καλῆς ἐσοδείας, πολλαπλασιασμοῦ τῶν ποιμνίων κττ.

(α) Ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος (καινούργιο, νιὸ ἢ ἁγιοβασιλιάτικο νερὸ, ἀμίλητο νερὸ). Ποῖος πηγαίνει εἰς τὴν βρύσιν (ἢ εἰς τὸ πηγάδι), διὰ νὰ φέρῃ νερὸ τὴν Πρώτην τοῦ ἔτους; Προσφοραὶ (κεράσματα) εἰς τὴν βρύσιν. Πράξεις σχετικαὶ μὲ τὴν δοξασίαν, ὅτι τὸ νερὸ κοιμᾶται.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σινώπην «ὅποιος εὔρισκε τὸν παρᾶ στὴν πίττα, ἔπρεπε νὰ σηκωθῇ πρῶτ' - πρῶτ' νὰ πάῃ στὴ βρύση μ' ἓναν κουβᾶ. Κρατοῦσε κ' ἓνα κομμάτι πίττα, ἀλειμμένο μὲ μέλι καὶ βούτυρο. Ἄφηνε τὸ κομμάτι του στὴ βρύση, κ' ἂν εὔρισκεν ἄλλο ἐκεῖ, τὸ ἔπαιρνε καὶ τὸ βάνανε μέσα στὴ μαγιά· γέμιζε καὶ τὸν κουβᾶ νερὸ καὶ τὸ ἔφερνε στὸ σπίτι».

Εἰς Ρεΐσδερε «τὴν Ἀρχιχρονια νύχτα νύχτα ἠπηγαίναμε νὰ πάρωμε τὸ μάλαμα, τὸ πρῶτο νερὸ, ἀπὸ τὸ πηγάδι. Κεῖνος πὺν πήγαυε στὸ πηγάδι κρατοῦσε ἓνα πιάτο λουκουμάδες ἢ διπλάκια καὶ τ' ἄφηνε ἀπάνω στὸ πηγάδι, γιὰ νὰ πληρώσῃ τὸ μάλαμα».

Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὴν Πρωτοχρονια ταῖζουν τὴ βρύση μὲ πολυσπόρια, πὺν φέρνει ἓνα παιδί ἀμίλητο καί, ἐνῶ τὰ ρίχνει μέσα, λέει: — Ὅπως τρέχει τὸ νερὸ, νὰ τρέχῃ καὶ τὸ βιό! Ἐπειτα φέρνει τ' ἀμίλητο νερὸ στὸ σπίτι κ' ἀπ' αὐτὸ πίνουν καὶ νίβονται ὅλοι γιὰ τὰ χρόνια πολλὰ».

Εἰς τὴν Σκῦρον «ἀπὸ τὸ βράδν οἱ γυναιῖκες χύνουν ὄλο τὸ νερό ἀπ' τὶς στάμνες καὶ τὸ πρῶτ', μόλις τελειώση ἡ λειτουργία, θὰ πᾶνε νὰ φέρουν τὸ νιὸ νερό, νὰ δροσίουν τὰ σπίτια τους. Παίρνουν στὴν τσέπη τους οὔκα, σταφίδες, μουστοπίπιτες, καρύδια καὶ ὅ,τι ἄλλα καλούδια ἔχει ἡ κάθε μιά, γιὰ νὰ γλυκάνουν τὰ νερά. Σὰ θὰ ρίξουν τὶς φιλιές τους στὸ νερό, εἶχονται μουρμουριστὰ καὶ λένε: Ὡς τρέχει τὸ νερό, ἔτσι νὰ τρέχουν τὰ καλὰ μέσ' στὸ σπίτι μας» (Ν. Πέρδικα).

(β) Ἄνοιγμα τῆς βρύσης. Τὴν ἀφήνουν νὰ τρέξη, λέγοντες «Κατὰ πῶς τρέχ' ἡ βρύση, ἔτσι νὰ τρέχ' ἡ τύχη μ'» καὶ φεύγουν, χωρὶς νὰ στραφοῦν πρὸς τὰ ὀπίσω (Μάδντος).

(γ) Προσκομίσις πέτρας ἢ ἄμμου εἰς τὸ σπίτι. Ποῖος τὴν φέρνει καὶ ἀπὸ ποῦ; «Ἀνθρωπος τοῦ σπιτοῦ» ἢ κάθε ἐπισκέπτης;

Εἰς τὴν Ἁγιά Σοφία Λήμνου τὴν Πρωτοχρονιά «ἕνας ποὺ θὰ πᾶ νὰ χαιρετήσ' θὰ πάρ' μιὰ πετραδέλλα βρυγιασμέν', θὰ τὴ μολάρ' μέσ' στὸ σπίτι καὶ θὰ πῆ: ὅπως βαρεῖ ἡ πέτρα, νὰ βαρῆ καὶ τ' ἀφέντ' ἡ σακκούλα. Τὶς πέτρες τὶς κάνουν τροχαλιὰ (σωρὸ) μέσ' στὸ σπίτι καὶ τὶς πετοῦν στὶς ὄχτω. Μερικοὶ ἀνεβάζουν πέτρα μεγάλη στὸ σπίτι, τόσο μεγάλ', ποὺ τὴ φορτῶνεται ἕνας στὴν πλάτη γιὰ γούρι». Εἰς τὸν Πόντον κορίτσια καὶ γυναῖκες κατεβαίνουν εἰς τὴν θάλασσαν μὲ σκεῦος πλήρες «κορκότου» ἢ χόνδρων σίτου καὶ μὲ ἄλας· αὐτὰ τὰ χύνουν εἰς τὴν θάλασσαν, μὲ τὸ ἴδιον δὲ σκεῦος παίρνουν ἀπὸ τὴν θάλασσαν κροκάλας μὲ νερό καὶ ἐπιστρέφουσαι εἰς τὴν οἰκίαν τὰ σκορπιζουν εἰς τὰ δωμάτια. Ἐνα ἀπὸ τὰ λιθάρια αὐτὰ τὸ ρίπτουν εἰς τὸ σκεῦος τῆς ζύμης, τὸ ἀντικαθιστοῦν δὲ μετὰ ἐν ἀκριβῶς ἕτος δι' ἑτέρου. Νομίζουν ὅτι τοῦτο παρέχει ἀφθονίαν οἰκιακῶν ἐφοδίων». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

(δ) Ἐκθεσις ἀντικειμένων εἰς τὰ ἄστρα. Σπορὰ κριθῆς κλπ. Π.χ. εἰς τὰ Σβέρδια τῆς Λήμνου τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγ. Βασιλείου τὸ βράδν, «βγάζουν τὰ φλουριά στὸ παραθύρο, στὰ κεραμίδια, νὰ τὰ ἰδῆ τὸ ἄστρο, (νὰ μὴν τὰ ἰδῆ ὁ ἥλιος), γιὰ νὰ ἴναι εὐτυχησμένος ὁ χρόνος. Στὸ ἄστρο βγάζουν καὶ ἄφκο, σιάρ', κθάρ', μπαμπακόσπορο, ἀπ' οὔλα τὰ σπορικά, καί, τὸ πρῶτ' τὰ παίρνουν καὶ τὰ σπέρνουν μέσα στὸ σπίτι καὶ λέν: «πολλά μπερεκέτια!» Θὰ πάρουν μιὰ πέτρα ἀπ' τὰ κεραμίδια, νὰ ἴναι κόκκιν', καὶ θὰ κάτ' ἀπάν' ὁ νοικοκύρ' καὶ θὰ σπείρ' ἀπ' οὔλα τὰ σπορικά μέσα στὸ σπίτι».

(ε) Θραῦσις ροδιοῦ. Ποῖος τὸ θραύει καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Μὲ ποίας τυχὸν ἄλλας πράξεις καὶ εὐχὰς συνοδεύεται τοῦτο;

Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «ἀποβραδὺς ξαστριζοῦν ἕνα λιθάρι κ' ἕνα ρόιδο. Τὸ πρῶτ', αὐτὸς ποὺ θὰ γυρίσῃ ἀπὸ τῆς βρύσης τὰ πεταίε μέσα στὸ σπίτι λέγοντας: Σὰν τὸν λιθάρι' γιορὶ κὶ σὰν τὸν ρόιδου γιμῶτ'!»

(ε) Κτυπήματα με βέργαν ή κλώνον ελαίας εις την ράχιν ή με σκυλλοκρομμύδα ή σιδηροῦν ὄργανον, εις την κεφαλήν. Ἀνάρτησις ἀγριοκρομμύδας ἐκ τοῦ ἀνωφλίου τῆς θύρας κλ.

Εἰς τὴν Στενήμαχον «τ' Ἀη Βασίλ' τὴν παραμονὴ τ' ἀπόγεισμα, πᾶν οἱ κουπέλλις μὲ μινὰ στάμνα κ' ἓνα ραβδί ἀπὸ κρυνιά στοῦ ποντάμ'. Γιμίζουν τὴ στάμνα κὶ χτυποῦντι μὶ τοῦ ραβδί κὶ λέν' : Κὶ τοῦ χρόν' ! Τοῦ προῦ μὶ κείνου τοῦ ραβδί γυρλίς'ν στὰ συγγενικά τὰ σπίτια κὶ χτυποῦν τς ἀνθρῶποι κὶ λέν' : Κὶ τοῦ χρόνου». Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μαραθῶνος καὶ τοῦ Ὠρωποῦ ὁ κομίζων τὸ ἀμίλητο νερὸ εἰς τὴν οἰκίαν φέρει καὶ κλώνους τινὰς ελαίας καὶ ἄγριον κρίνον καὶ με αὐτὰ κτυπᾷ ὅλους τοὺς οἰκίους εἰς τὴν κεφαλήν ἐπευχόμενος «καλημέρα καὶ εὐτυχὲς τὸ νέον ἔτος», κατόπιν δὲ τὸ ἀναρτᾷ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀνώφλιον τῆς ἔξω θύρας.

17. Ἀλλαι μαγικαὶ πράξεις πρὸς ἐπίτευξιν ἀφθονίας τῶν καρπῶν, κλοπὴν τῆς ἐσοδείας ἢ τῆς εὐτυχίας τῶν ἄλλων κλ.

(α) Διὰ νὰ κάμουν μεγάλη θημωνιά. Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας «τ' Ἀη Βασιλειοῦ, ἅμα εἶχεν ἓνας γαμπρό, θαλὰ ῥθῆ μ' ἓνα ξύλο μακρὸ, λοῦρο (ἅμαξόξυλο), σουρβάκιζε τὸν πεθερὸ, τὴν πεθερὰ μὲ τὸ ξύλο αὐτό : — Γειά, χαρά, Καλημέρα ! Καλῶς ἦρθε κὶ Ἀη - Βασίλ'ς μὲ τὸ πολὺν τὸ μπερεκέτ'. Γερὸ κορμί, γερὸ σταυρὶ καὶ τοῦ χρόνου πióτερα ! Κ' ὕστερα τὸ σήκωνε στὴν κομίνα (καπνοδόχο), νὰ φαίνει' ἀποπάν', νὰ κἀν' ὁ πεθερὸς μεγάλ' θημωνιά. Ἀμα φώτιζε ὁ παπᾶς, τὸ κατεβάζαν ὕστερα καὶ τὸ καίγαν».

(β) Διὰ νὰ κάμουν πολλὰ πουλιά. Εἰς τὴν Ἑπειρον τὴν Πρωτοχρονιὰ «βάνουν ἓνα πουρνάρι στὴ γωνιὰ μπροστὰ κὶ ἅμα ἔρθουν ἀπ' τὴν ἐκκλησιά, κάθετα ἓνας ἀπουπάν' καὶ τὸ πλακῶν', γιὰ νὰ βγάνουν οἱ κότες πολλὰ πουλιά».

(γ) Διὰ νὰ κλέψουν τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἄλλου. Εἰς θρακικὰ χωρία (Τσορέκκιοι) «τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ὅποιος σηκωθῆ πρῶτος πηγαίνει εἰς τὴν ἐστίαν ἔρπων καὶ ἀνάπτει πῦρ, ἔπειτα δὲ πρέπει νὰ ὑπάγῃ κρυφὰ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γείτονός του καὶ νὰ κλέψῃ χῶμα, πέτρα ἢ κάτι ἄλλο· ἔτσι νομίζει, ὅτι τοῦ παίρνει τὴν εὐτυχίαν». Εἰς τὴν Σκῦρον «ἅμα θέλῃς νὰ πλουτίσης, πᾶς κρυφὰ τοῦ ἀγίου Βασιλείου πρῶτ' - πρῶτ' ὁ ἓνα πλούσιο σπίτι, προσέχεις νὰ μὴ σὲ δῆ κανένας, κλέβεις λίγο νερὸ καὶ φεύγεις. Τὸ νερὸ θὰ τὸ πᾶς σπίτι σου, νὰ πιοῦν ὅλοι οἱ δικοί σου τρεῖς γουλιές ὁ καθένας καὶ νὰ ρίξῃς καὶ στὶς τέσσερις γωνιὰς τοῦ σπιτιοῦ σου. Τὸ σπίτι τὸ ξένο θὰ στεγνώσῃ καὶ θὰ ξεκληριστῆ καὶ τὸ δικό σου θ' ἀρχοντύνῃ» (Ν. Πέρδικα).

18. Μαντικαὶ συνήθειαι τῆς παραμονῆς ἢ τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους.

(α) Ἀπὸ τὸ νόμισμα τῆς βασιλόπιττας (βλ. ἀνωτ. σελ. 123).

(β) Ὁμοπλατοσκοπία, ὄστεομαντεία. Π.χ. εἰς τὰ χωρία Μετρῶν Θράκης «ὁ μεγαλύτερος τοῦ σπιτιοῦ θὰ κοιτάξ' τὸ καρὰβ' (τοῦ καπονιοῦ). Σὰν εἶναι γιομαῖτο (σκοτεινός), ἢ χρονιά θὰ πάη μπερκετλίδκ', σὰν-εἶναι πάλε ἄδειο, θὰ ἔχμε φτώχεια».

(γ) Ἐμπυροσκοπία. Κόκκοι σίτου ἢ φύλλα ἐλαίας ἢ σοῦρβα (πράσινα μάτια σουρβιάς) ἢ κουκούτσια ἀπὸ κρανιές ἢ φύλλα πρίνου ρίπτονται εἰς τὴν πυρακτωμένην παρασιὰ ἢ πάνω στὴν θερμάστρα. Ἀπὸ ποίας παρατηρήσεις οἰωνίζονται ὑγείαν ἢ θάνατον, εὐφορίαν ἢ ἀφορίαν;

(δ) Οἰωνισμοὶ ἐκ μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων διὰ τὴν ἐσοδείαν τῆς μετέξης, τὴν εὐφορίαν τῶν ἀγρῶν, τὴν γέννα τῶν ποιμνίων. Π.χ. ἐὰν κατὰ τὴν Πρώτην τοῦ ἔτους ὁ οὐρανὸς εἶναι διάστερος, ἢ ἔκτροφή τῶν μεταξοσκωλήκων θὰ εἶναι ἐπιτυχῆς (Ἄδριανούπολις).

(ε) Ὀνειρομαντεία, μὲ τὸ προζύμι τῆς βασιλόπιττας ἢ μὲ τὴν πρώτη βούκα τῆς πίττας ἢ ἄλλου φαγητοῦ τοῦ δείπνου τῆς Πρωτοχρονιάς. Π.χ. εἰς τὰ περὶχωρα τῶν Πατρῶν τὰ κορίτσια κρατοῦν ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸ προζύμι, ποὺ θὰ κάμουν τὴ βασιλόπιττα, τὸ ἀλατίζουν πάρα πολὺ καὶ τὸ ψήνουν. Τὸ βράδν ποὺ θὰ κοιμηθοῦν τὸ τρῶνε. Ὅποιον ἰδοῦν τὴ νύχτα νὰ τοὺς δώσῃ νερό, αὐτὸν καὶ θὰ πάρουν. Ἄλλοῦ γίνεται καὶ προσκάλεσμα τῆς Μοίρας π.χ. μία βούκα μασημένη ἀπὸ τὴν πίττα κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι, τὸ σταυρώνει καὶ λέει: «*Αγιε Βασίλη μου καλέ, / καλέ καὶ ἀγαθέ, / ἀπὸ τὴν ἔρημο περνᾶς, / καὶ τίς Μοῖρες ἀπαντᾶς, / ἂν δῆς καὶ τὴ δική μου, / νὰ μοῦ τὴ χαιρετᾶς. / Ἄν κάθεται, νὰ σηκωθῆ, / καὶ ἂν στέκεται, νὰ περπατῆ, / νὰ ῥθῃ νὰ θερίσωμε / σᾶρι, κριθᾶρι, / καὶ χροσὸ μαργαριτᾶρι. / Τὴ νύχτα βλέπει στὸν ὕπνο της κεῖνον ποὺ θὰ πάρῃ (Τρίγλεια Βιθυνίας) ἢ ὉρΓεννάρη, Καλαντάρη, / καὶ καλὰ καλαντισμένε, / ἐκεῖ στὴ Γέννα ποὺ θὰ πᾶς...*» (Ἀθῆναι).

(ς) Ἄλλα πράγματα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον: ἀποκτενίδια, κτένι, καθρέπτης, ἀγριαγκινάρα κλπ. μετὰ ἢ ἄνευ καταδέσμου τῆς Μοίρας. Π.χ. εἰς τὴν Αἴγιαν τὴν ἐσπέραν τῆς παραμονῆς τοῦ νέου ἔτους ἢ νέα κτενίζεται καὶ τ' ἀποκτενίδια τῆς μ' ἓνα χτένι καὶ ἓνα καθρέπτη θέτει ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τῆς κλίνης τῆς, ἔπειτα περιζώνεται χρυσομάντηλον, τοῦ ὁποίου τὰ δύο ἄκρα δένει ὀπισθὲν τῆς μὲ τρεῖς κόμβους, λέγουσα: *Σὲ δένω, Μοῖρα μου, νὰ ῥθῃς ἀπόψε στὸν ὕπνο μου, νὰ μοῦ εἰπῆς ποῖον θὰ πάρω, καὶ ἂν δὲν ἔρθῃς, δὲ σὲ λύνω.*

19. Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ.

Π.χ. «*Ἄμα εἶναι τοῦ Ἀη Βασιλείου καλοκαιριά, θὰ εἶναι σαράντα μέρες κακοκαιριά*» (Αἰτωλία).

20. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι.

Προσέχουν νὰ μὴ κλάψουν, νὰ μὴ χάσουν τίποτε, γιατί ἔπειτα ὄλον τὸν

χρόνο θὰ τὸ παθαίνουν αὐτό. «Καφὲ κείν' τὴν ἡμέρα δὲν κάνουμ'. Ὁ καφὲς εἶναι πίκρα». — «Δὲν δίνουν τίποτε ἀπὸ τὸ σπίτι οὔτε χάρισμα οὔτε δανεικό».

Στὴν Μεθώνη «τὴν Πρωτοχρονιὰ καὶ στὶς ἀρχιμηγιῆς παρατηροῦμε ποιὸν θὰ πρωτοῖδοῦμε, σὰ θὰ βγοῦμ' ὄξω ἀπὸ τὸ σπίτι μας. Πρέπει πάντα νὰ ᾄχη καλὸ ἀνάχαρο. Καμπόσοι τηρᾶνε πρῶτα τὴ θάλασσα καὶ τὰ βουνὰ κ' ἔπειτα ὄποιον καὶ νὰ ἰδοῦνε δὲ στρέγει». Στου Σκάρμιγκα «σηκώνονται τὴ νύχτα καὶ δένουν γιατρούκια, γιὰ νὰ ζεματίσουνε τὸ μῆνα τὸν Ἄη Βασίλη, νὰ μὴν τοὺς τοιποιήσῃ ἀπὸ τὸ κρύο. Τὸ πρῶτ' κάνουν τὸ σταυρὸ τους καὶ λένε: "Ἄγιε μας Βασίλη, σὲ ζεματίσαμε μὲ θερμοῦ, νὰ μὴ μᾶς ζεματίσῃς μὲ κρύο» (Μ. Τσάκωνα).

Δὲν κάνει σκύλος μαῦρος νὰ μπῆ μέσα στὸ σπίτι τὴν ἡμέρα τ' Ἀθηβασιλειοῦ· ἂν ὁ σκύλος εἶναι ἄσπρος, εἶναι καλὸ. Τοῦ δίνεις ἓνα κομμάτι ψωμὶ ἢ γλυκὸ γιὰ τὸ καλὸ. «Ἄν ἔμπη χοῖρος, κάποιος ἀπὸ τ' ἀντρόγγιο θὰ χηρέψῃ» (Κάρπαθος). «Κακὸ εἶναι καὶ ὅταν σπάσῃ γναζὶ ἢ καθρέφτης στὸ σπίτι τὴ μέρα τῆς Πρωτοχρονιάς» (Σκῦρος).

21. Ἐπισκέψεις, δῶρα, εὐχαί. Χοροί, παιδιαί.

Ἐξετάζεται ποῖος θὰ κάμῃ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν (τὸ ποδαρικό); Τί φέρει εἰς τὸ σπίτι καὶ τί ἐπεύχεται; (πέτρα). Δῶρα τῶν βαπτιστικῶν πρὸς τὸν ἀνάδοχον (κανίσκι μὲ ξηροτήγανα ἢ ρόδια, καρύδια, κυδώνια στὴ νουνὰ ἐν Καρπάθῳ, μὲ γλυκὸ καὶ κρέας (χήνα, κουνέλι) ἐν Ἀραχόβῃ), ἀνταλλαγὴ δώρων. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «στέλνουν χρονοπολλίσματα στὰ σπῖτια» (=δῶρα διὰ τὸ χρόνια πολλά).

Εἰς Κρήνην τῆς Ἰωνίας τὴν Πρωτοχρονιὰ «ἀφήνουν πόρτες καὶ παραθύρια τέντα ἀνοιχτὰ κ' ἔχει τὸ δικαίωμα ὁποιοσδήποτε, γνωστὸς καὶ ἄγνωστος, νὰ μπῆ γὰ τραταριστῆ». (Πρβλ. «Ἄη Βασίλη ἔχεις;» γιὰ ὅσους ἔχουν πόρτες καὶ παράθυρα ἀνοιχτὰ ἄλλες μέρες).

Κεράσματα (παστέλλια, σῦκα, πίττες, ξηροὶ καρποί).

22. Ἐθιμα τοπικά, ὡς ἀνάρτησις κλάδων ἐλαίας κτλ.

Εἰς τὴν Σινώπην «ἡ νοικοκυρὰ τὸ βράδυ τῆς Ἀρχιχρονιάς ἔκαμνε σταυρὸν ἀπὸ χαλβᾶ καὶ τὸν κολλοῦσεν πάνω ἀπὸ τὸ τζάκι κ' ἔλεγε: «Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ὁ παλιὸς χρόνος βγήκε κ' ἐμπῆκεν ὁ καινούργιος χρόνος». Λίγο ψηλὰ ἀπὸ τὸ χαλβᾶ ἄρφώνανε ἓνα κλαδὶ ἐλαίας, μὲ 40 - 50 φύλλα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα κρεμοῦσαν λουφτουκάβρα (σπασμένα εἰς τὸ ἄκρον). Ἐκεῖ στεκότανε ὄλο τὸ χρόνο. Παίρναμε τὸ παλιὸ κλαδὶ καὶ βαλίσκαμε τὸ καινούργιο».

Ὁμοίως εἰς τὸν Πόντον τοποθετοῦν ἕξ κλάδους ἐλαίας καὶ ἕξ δάφνας εἰς τὸ εἰκονοστάσιον εὐχόμενοι: «Ἦρτε καλοχρονία, ὡς πάη κακοχρονία». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

4. Θεοφάνεια.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Θεοφανείων.

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: Φῶτα, Ὀλόφωτα, Ἁγιαση, Γιορδανιοῦ. Ὄνομα τῆς παραμονῆς: τοῦ Ἁγιασμοῦ, τοῦ Σταυροῦ, Πρωτάγιαση. Σημασία τῆς ἑορτῆς: «Μεγάλη γιορτή, θεότρομη». «Τὰ Φῶτα εἶναι ἡ μεγαλύτερη γιορτή γιὰ τοὺς Βεντζιῶτες (Δυτ. Μακεδον.) Κάθε καινούργιο ροῦχο τὸ πρωτοφοροῦν τὰ Φῶτα, γιὰ νὰ φωτιστῇ».

2. Ὁ ἁγιασμός τῆς παραμονῆς. Ὄνομα καὶ χρῆσις τοῦ ἡγιασμένου ὕδατος: πρωτάγιαση, φώτιση. Εἰς Ἁγιάσον Λέσβου, τὴν φώτιση τὴν ρίχνουν στὰ κτήματα καὶ στὶς βρύσες. Δοξασία ὅτι μὲ τὴν πρωτάγιαση ὁ παπᾶς διώχνει τοὺς καλλικαντζάρους. Σχετικαὶ διηγήσεις καὶ παροιμίαι. Π.χ. ἁγιάσαν τὰ νερά, πᾶν τὰ παρανά.

3. Ἄλλαι καθαριτικαὶ πράξεις τῆς παραμονῆς. Περισυλλογή τῆς στάκτης ἀπὸ τὴν ἐστίαν καὶ χρῆσις αὐτῆς. Ἐκκένωσις τῶν ἀγγείων τοῦ ὕδατος κτλ. Πῶς δικαιολογοῦνται αἱ συνήθειαι αὗται; Π.χ. εἰς τὴν Ἱμβρον «τὴ μέρα ποὺ θὰ βγῆ σταυρός, πρωὶ - πρωί, πρὶν πᾶμε στὴν ἐκκλησία, θὰ βγοῦμε νὰ τριγυρίσουμε ὅλο τὸ σπίτ'. Ρίχνουμε τὴν ἀγλιά τρογύρον τὸ ἄχουμι σὲ καλὸ γιὰ τὰ μαμμούδια. Τὰ προφυλάει ἀπὸ τὰ τέσσερα τὰ ντουβάρα». Ἄλλοῦ τὴ στάκτη τὴ βαστοῦν καὶ τὴν ἀνακατώνουν στὸ σπόρο, γιὰ νὰ μὴ βγάζουν τὰ γεννήματα δαυλό.

4. Παρασκευὴ ἄρτων, πιττῶν, κουλλουρίων, εἰδικῶν φαγητῶν. Ὄνομασία, τρόπος παρασκευῆς αὐτῶν καὶ χρῆσις. Π.χ. φωτίτσα (ἐν Κεφαλληνίᾳ) ἄρτος ἐν σχήματι σταυροῦ, ποὺ τρώγεται τὸ πρωὶ τῶν Φώτων, μαρμαρῖτες (ἐν Λήμνῳ) οἱ τηγανίτες: «Παίρνομε ἁγιασμό ἀπ' τὴν ἀγκλησὰ τοῦ Φωτός, τὴν πρώτη μέρα, (ὄχ' ἀνήμερα) καὶ κάνομε μαρμαρῖτες. Ζ' μώνονμ' ζ' μᾶρι μὲ νερὸ καὶ μὲ τὸν ἁγιασμό κ' ἔπειτα τ' ἀνελοῦμε καλά πυρώνομε τὸ πλακί (πέτρα) καὶ τὸ βάζομε στὴν πυρουσιὰ καὶ φωτιά πολλή ἀποκάτ' καὶ χύνομε μὲ τὸ κουτάλ' ἀργιὰ ἀργιὰ καὶ γίνονται τρυπίτσες. Καὶ λέμε τὰ παιδιά, ὅτι ἔρτανι Καλλ' καντζάρ' καὶ τὶς τρυποῦν (Λήμνος).

5. Ἔθιμα ἀγροτικά τῆς παραμονῆς. Φωτισμός (καφάλισμα) τῶν ἀροτριώντων. Βουδόπιττα, ὡς κατὰ τὰ Χριστούγεννα. Σιτάρι βρασμένο ὡς κόλλυβο. Ποία ἡ χρῆσις του; Π.χ. εἰς τὴν Ρόδον «οἱ ζενκαῶδες τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων παίρνουν φῶς ἀπὸ τὴν ἐκκλησία σ' ἓνα κερὶ καὶ φωτίζουν τὰ βόδια, καίουν δηλ. τὶς τρίχες στὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματός των. Ἐπίσης τὴν ἴδια ὥρα κρεμοῦν στὸ ἓνα κέρατο ἓνα κουλλουράκι, ποὺ τοῦ τὸ δίνουν τὴν ἄλλη μέρα καὶ τὸ τρώγει. Εἰς τὸ Κατσιδόνι Κρήτης «τὴν παραμονὴ τῶ Φωτῶ ψήνουνε τὰ παλληκάρια γιὰ τὰ

βούγια δηλ. μείγμα ἀπὸ ἀρακῶ, κονικιά, ροβίθια, σιῆρι και ἀπὸ ὄλα τὰ ὄσπρια και τὰ δίδουν στὰ βούγια νὰ τὰ φᾶνε. Τὸ πρῶτ' ἐπαιρναν ἀπὸ τὰ παλληκάρια αὐτὰ και, ἐνῶ τὰ ἐσκορποῦσαν εἰς τὸ δῶμα, ἔλεγαν· Φᾶτε, πουλιά και ἀσκορδαλοί, μὴ φᾶτε τῆ σπορά μου» (Ἐπ. Κρητ. Σπ. Γ' 418).

6. Ἄγερμοί. Γυρίζουν τὰ παιδιὰ (ἢ και μεγάλοι) τὴν παραμονὴν ἢ τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων; Τί τραγουδοῦν; Εἶναι μετημφισμένοι; Πῶς λέγονται οὔτοι κοινῶς; Δίδουν καμίαν παράστασιν μιμικὴν; Τί τοὺς δίδουν ὡς δῶρον; Διασκεδάσεις μὲ τὰ συναθροιζόμενα δῶρα. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμμον «τὰ Φῶτα, τὴν παραμονή, μόλις βασιλέψ' ὁ ἥλιος, γίνονται παρέες και δυὸ ἀπ' αὐτοὺς φοροῦν μουνσοῦνες. Εἶναι ντυμέν', βάζουν και' τσόλια, και πᾶν' ἀπὸ σπίτ' σὲ σπίτ' και φοβερίζουν τὰ παιδιὰ. Ἔχουν και κ'δούνια, τρέχουν και βροντοῦν τὰ κ'δούνια. (Τὰ «βαδατσοῦδα» τὰ λέμε, *badátzos* = καλλικάντζαρος). Ἄμα ἀκούσουν τὰ παιδιὰ, κρυβιέται και αὐτοὶ ρωτοῦν: Κλαῖν' τὰ παιδιὰ; Χτυποῦν και τὸ ραβδί χάμω και στήν πόρτα. Τις δίνουμ' μαρμαριῆτες, κρασί, μουστο, κρέας χοιρινό. Τοὺς λέμε και Καλλ'κατ'ἀρ'» (Γ. Μέγας). Ποῦ ἄλλου ἀπαντᾷ ἡ ὄνομασία και ἡ συνήθεια αὐτή; Εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Ἄλμυροῦ τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων οἱ μεταμφιεζόμενοι (*καλιτράδες*) ὑποκρίνονται τὰ πρόσωπα μιμικῶ δράματος: *νύφη, γαμπρός, πεθερά, ἀράπης, γιατρός* (βλ. περιγραφὴν ἐν Λαογραφίᾳ, Ε. 225 κέ.).

7. Πυραὶ τῶν Θεοφανείων. Πότε τὰς ἀνάπτουν και πῶς τὰς δικαιολογοῦν; Π.χ. εἰς Ἄνακοῦ Καππαδοκίας τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων «τὰ παιδιὰ γυρίζουν τὰ σπίτια φωνάζοντας; «*Σιγίρια σιγίρια* (φρύγανα) *ἀδιά τὴν καλόγρια*». Ἄφοῦ μαζέψουν ἀρκετά, τὰ φέρουν εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐκκλησίας, ὅπου μετὰ τὴν ἀπόλυσιν μαζεύεται ὁ κόσμος και βάζουν φωτιά εἰς τὸν σωρόν: καίουν τὸν Σιφῶτ' (δαίμονα). Ἄλλοτε μάλιστα ἔκλειναν σὲ πῆλινον ἀγγεῖον μία γάτα, γιὰ νὰ παραστήσουν τὸν Σιφῶτ'».

8. Ὁ μέγας ἀγιασμός και ἡ κατάδυσις τοῦ σταυροῦ. Ἔθιμα ἐπικρατοῦντα κατὰ τὰς τελετὰς ταύτας.

(α) Πλειοδοτικὴ δημοπρασία διὰ τὴν ἐκχώρησιν τοῦ δικαιώματος τοῦ βαστάζειν τὸν Σταυρόν ἢ τὴν εἰκόνα τῆς βαπτίσεως. Τρόπος προκηρῦξεως: Ποιὸς θ' ἀξιωθῆ νὰ ὑψώσῃ τὸν τίμιον και ζωοποιὸν Σταυρόν! Διαγωνισμός. Ἄλλαι προκηρῦξεις: «*Σὲ τίνος ἀλώνι θὰ γίνῃ ὁ μέγας ὁ ἀγιασμός*» (Ἄνασέλτισα). «*Ποῖος θὰ πάρῃ σπῆν τοῦ τὴν εἰκόνα τῆς βαπτίσεως*» (Βέντζια) κλπ.

(β) Ἡ κατάδυσις τοῦ Σταυροῦ εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν, εἰς δεξαμενὴν κλπ. *Πομπή* μὲ τὰ ἐξαπτέρυγα. Πλύσις εἰκόνων, γεωργικῶν ἐργαλείων

κτλ. εἰς τὴν θάλασσαν ἢ τὸν ποταμόν. Οἱ «βουτηχτᾶδες», καὶ τὰ δικαιώματά των ἢ περιφορὰ τοῦ Σταυροῦ κλπ. Παραδείγματα :

Εἰς τὴν Πλάκαν τῆς Λήμνου «τ' Ἀλόφωτα οἱ γυναῖκες παίρνουν τὶς εἰκόνες ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ πᾶνε στὴν ἐκκλησιά καὶ μετὰ πᾶνε ὀτὴ θάλασσα. Καὶ ὅταν ρίξῃ ὁ παπᾶς τὸ Σταυρὸ, κολυμποῦν οἱ ἀθρῶποι νὰ τὸν πιάσουν καὶ ἀναμεταξὺ οἱ γυναῖκες, ὅσο νὰ πιάσουν τὸ Σταυρὸ ἀπὸ τὴ θάλασσα, παίρνουν μὲ μιὰ κρατοῦνα (νερο-κολόκυνθο) νερὸ ἀπὸ 40 κύματα καὶ ἔπειτα βουτοῦν βαμπάκι μέσα στὸ νερὸ καὶ πλένουν τὶς εἰκόνες· δὲ λαλᾶνε (ἀναλο νερό). Ὑστερα τὸ νερὸ ἐκεῖνο τὸ πηγαίνουν στὴν ἐκκλησιά καὶ τὸ χύνουν σὲ μέρος ποῦ δὲν πατιέται».

Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «οἱ γυναῖκες κατέβαζαν τῶν Φώτων τὰ εἰκονίσματα κατέβαζαν καὶ ἑνὶ καὶ τσάπα, ὅποιος τί ἐπάγγελμα εἶχε καὶ τὰ πλέναν στὸ γιολό, τ' ἀρμυρὸ νερό. Ἁγιασμός γέν'ταν ἢ θάλασσα. Ἐπαιρναν καὶ νερό, γιὰ νὰ ρίξ'νε μὲς' στὸ σπῖτ'. Φωτίσκαν τὰ νερά, ἔλεγαμ', δὲν ἔχ' ζούδια ποτιώρα!»

(γ) Πυροβολισμοί, ἀπόλυσις περιστερῶν.

(δ) Περιφορὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων περὶ τὸ χωριὸν καὶ τοὺς ἀγρούς ἢ περὶ τὴν ἐκκλησίαν. Παράθεσις τροφῶν, καρπῶν καὶ ἁγιασμός αὐτῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ διανομὴ αὐτῶν εἰς τὸ ἐκκλησίασμα ἢ κατ' οἶκον. Κοινὴ ἐστίασις.

Παραδείγματα : Εἰς τὰ Βέντζια τῆς Δ. Μακεδονίας «τὴν ὥρα ποῦ λειτουργεῖ ὁ παπᾶς, τὰ παλληκάρια τοῦ χωριοῦ μὲ τὶς εἰκόνες τοῦ σπιτιοῦ των τὸ καθένα στὸ χέρι, γυρίζουν ὅλα τὰ ἐξωκκλήσια ἢ εἰκονοστάσια, ποῦ εἶναι ἔξω ἀπ' τὸ χωριό, φωνάζοντας διαρκῶς : «Κύργε ἐλέησο!», κάμνοντες ἔτσι τὸ γῦρο τοῦ χωριοῦ. Γυρίζουν ἔπειτα μπροστὰ στὴν κεντρικὴ ἐκκλησιά καὶ βάζουν τὶς εἰκόνες μὲ τὴ σειρὰ στὸ νάρθηκα, ἐνῶ οἱ κοπέλλες τοῦ χωριοῦ, φορτωμένες μὲ τὰ φτσέλια (μικροβυτία, μπουκλές), γεμᾶτα νερό, μὲ ἓνα πιάτο στὸ χέρι, γεμᾶτο μὲ ἄλας καὶ μιὰ κουλλούρα ἀπὸ σταγίσι ἀλεύρι ἔχοντας ἐπάνω ἀπ' αὐτὴν καὶ μιὰν ἁγιαστούρα, καμωμένη ἀπὸ στάχνα σίκαλης, στολισμένα μὲ βασιλικὸ καὶ χρωματιστὲς κλωστῆς, πηγαίνουν καὶ ἀφήνουν τὸ φορτίο τους μπροστὰ στὶς εἰκόνες των ἢ κάθε μιὰ. Ἐκεῖνη τὴν ὥρα βγαίνουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά καὶ ὁ παπᾶς μὲ τὴν ὅλη πομπὴ καὶ κάνουν τὸ μεγάλο ἁγιασμό. Μετὰ τὸν ἁγιασμό οἱ νέοι τοῦ χωριοῦ ἀρπάζουν στὰ χέρια τοὺς τυχόν νιόπαντροὺς καὶ πᾶν νὰ τοὺς βουτηξοῦν στὸ κρύο νερὸ τῆς λεκάνης τῆς βρύσης καὶ μόνο τότε τοὺς ἀφήνουν, ὅταν τοὺς ὑποσχεθοῦν νερὸ γλέντι. Ἐκεῖνη τὴν ὥρα περνοῦν μπροστὰ στὴν ἐκκλησιά τὰ βόδια, ὀδηγούμενα ἀπὸ τοὺς νοικοκυραῖους καὶ τὰ φωτίζει ὁ παπᾶς. Ἐπειτα βγαίνει στὴ δημοπρασία ἢ εἰκόνα τῆς βαπτίσεως : ἐκεῖνος ποῦ θὰ προσφέρει περισσότερα στὴν ἐκκλησιά τὴν παίρνει στὸ σπίτι του καὶ δέχεται τὴν ἐπίσκεψη καὶ τὶς εὐχὲς ὄλων τῶν κατοίκων. Τὶς φωτισμένες κουλλούρες τὶς δίνουν στὰ βόδια τους, τὸ φωτισμένο ἄλας τὸ μοιράζουν σὲ ὅλα τὰ ζῶα τους καὶ μὲ

τὴν στάχνη ἁγιαστοῦρα καὶ τὸν ἁγιασμό τῆς φρσέλας ραντίζου'ν ὄλα τὰ σπαρμένα χωράφια» (Κ. Τσιούμης, ἐφημ. «Βόρειος Ἑλλάς», Κοζάνη 23 Ἰαν. 1938).

Εἰς τὴν Αἶνον «μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τὸν γῦρον τοῦ χωρίου ὄλοι οἱ χωρικοὶ εἰσέρχονται εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἴστανται κατὰ σειρὰν εἰς τὰ στασίδια· ἐκεῖ τοὺς διανέμεται ἀνὰ ἓν μικρὸν κολλύριον καὶ τεμάχια κρέατος ξεροψημένου ὑπὸ τοῦ «νοννοῦ» τοῦ παρελθόντος ἔτους. Εἰς ἓν τῶν κολλυρίων ὑπάρχει μικρὸς ἀργυροῦς σταυρός, ὃ δὲ ἀνευρίσκων αὐτὸν χωρικός ὀνομάζεται νουνὸς καὶ ὑποχρεοῦται νὰ κατασκευάσῃ τὰ κολλύρια κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος καὶ νὰ θυσιάσῃ βουὴν ἢ δάμαλιν καὶ νὰ φιλεύσῃ ὄλους τοὺς χωρικούς».

Εἰς τὰ Νένητα Χίου «ὁ ἱερεὺς ἐκάστης ἐνορίας μετὰ τὸν ἁγιασμόν παρέθετε ἐν τῷ ναῷ ψωμί, τυρὸν καὶ κρασί καὶ ἔδιδεν ἀπὸ ἓν τεμάχιον εἰς ἕκαστον τῶν ἐκκλησιαζομένων». Εἰς τὴν Σινώπην αἱ γυναῖκες κατὰ τὸν ἑσπερινὸν διανέμουν σῦκα, μήλα καὶ ροδάκινα. Ποία ἢ συνήθεια ἄλλοῦ;

(ε) Ἐμβάπτισις τοῦ παπαῦ ἢ τῶν νεοσύμφων, ὡς καὶ ἀσθενῶν πασχόντων ἐκ ρίγους, εἰς ποταμὸν ἢ ἄλλα ὕδατα καὶ αἱ συναφεῖς πράξεις. Π.χ. εἰς τὸ Σιναπλὶ «ἅμα τελείωνεν ὁ ἁγιασμός, κάθε χριστιανὸς τῆς συνοικίας πῆγαινε στοῦ παπαῦ του τὸ σπῖτ' καὶ ἔβαναν τὸν παπαῦ πάν' σ' ἀμάξ' καὶ τὸν πῆγαιναν σὲ βρῦσ' ὄξω ἀπ' τὸ χωριὸ νὰ τὸν λούσουν. Ἦταν γιὰ ντὴ γειὰ καὶ τὸ μπερεκέτ' σημεῖον ποὺ βαφτίστηκεν ὁ Χριστὸς καὶ ἔλουγαν τὸν παπαῦ. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς φορεῖται ἕνα ράσο τοῦ παπαῦ παλιό, γέρονταν ψευτοπαπᾶς καὶ οἱ ἄλλοι τρανοῦσαν τ' ἀμάξ' μοναχοὶ τους καὶ τὸν πῆγαιναν σὲ μακρινὴ βρῦση, ἀπὸ χιλιόμετρο' περισσότερο καὶ τὸν ἔβρεχαν, τὸν ἔλουγαν· τοῦ ἔρριχναν ἕνα δυὸ κακάβια νερὸ στὸ κεφάλ' καὶ ὅταν τὸν γύριζαν, τοὺς ἔκανε τραπέζ' ὁ παπαῦ καὶ τοὺς μεθοῦσε καὶ χόρευαν». Πρβλ. τὰ βρεξούδια ἐν Σκοπέλῳ καὶ Πέτρῳ (Θράκ.) ἐν Ἀρχ. Θρακ. Θεσ. Η, 149.

Εἰς τὴν Σινώπην τὴν ὥρα ποὺ ἔρριχτεν ὁ παπαῦ τὸ Σταυρὸ «ὄσοι εἶχαν ψῦχος (=ρίγη πυρετοῦ) ἔπεφταν στὴ θάλασσα καὶ περνοῦσαν ἐφτὰ κύματα ἀποπάνω τους καὶ γίνονταν καλά. Ὅσοι δὲν ἦσαντε ἐκεῖ, ἔστελναν τὸν κουβᾶ τους καὶ τοὺς ἔβαζαν ἐφτὰ κύματα· τὰ πῆγαιναν στὸ σπῖτι κ' ἔλουζαν τὸν ἄρρωστο».

9. Τὰ φωτίκια ἢ φωτοκερία, δῶρα τοῦ νουνοῦ πρὸς τὸν βαπτιστικόν. Π.χ. εἰς τὸ Τσακίλι τῆς Θράκης ὁ νουνὸς ἐτοιμάζει φωτίκι: δένει σ' ἕνα σπάγγο ἕνα τσάκνο, ὕσταρα περνάει ἕνα σῦκο, ἕνα πορτοκάλ', ἕνα σεκέρ (ζαχαρωτό), ἕνα μῆλο, ἕνα σῦκο ἕνα πορτοκάλ', ἕνα σεκέρ καὶ πάλε τὰ ἴδια μὲ τν ἀράδα, ἴσαμε π' νὰ γιομίσ' ἢ ἀρμαδιά. Ἀπάν' δέν' κ' ἕνα κερὶ καὶ τὰ σιέλν' σ' ἀδεξίμ' τ'. Ὅσο μεγάλο εἶναι τὸ φωτίκ', τόσο θὰ μεγαλώσ' καὶ τ' ἀδεξίμ'». Πότε ἀνάβουν τὸ κερὶ;

10. Χρηῖσις τοῦ μεγάλου ἁγιασμοῦ: ραντισμὸς σπιτιοῦ, βαρελιῶν, ἀγρῶν

ἀμπέλων, κτηνῶν κλπ. Ἐνοσίχθων κλασμάτων, ἀσήμωμα βαρελιῶν κλπ. Π.χ. οἱ ζευγάδες τῆς Καρπάθου ἀγιάζουν τὰ βόδια μὲ τὸν ἀγιασμό καὶ λέγουν: «Ἁγιασμός, φωτισμός, / Φῶτα τσαὶ καλὸς τσαιρός». Ἐπίσης ρίχνουν λίγο ἀπὸ τὸ μεγάλο ἀγιασμό στ' ἀπανωπίθια (πιθάκια) τοῦ κρασιοῦ στὸ ἀμπελόσπιτο καὶ λέγουν τὰ ἴδια. Εἰς τὴν Φθιώτιδα παίρνουν ἀγίασμα ἀπὸ τὸν μεγάλον ἀγιασμό, ρίχνουν μέσα καὶ στάχτη ἀπὸ τὴ βραδεῖα τῶν Χριστουγέννων, ποὺ εἶναι ἀκατούρηγη ἀπὸ τὰ Καλλικατζούρια καὶ ραντίζουν τ' ἀμπέλια τους καὶ λένε: *Φεύγα, κάλαβρε, ἀπ' τ' ἀμπέλια ἔχω παγανήσια στάχτη καὶ μεγάλον ἀγιασμό*. Εἰς τὴν Κορώνην «τὸ ἄνοιγμα τῶν κρασιῶν γίνεται τῷ Φωτῶνε ποὺ ἀγιάζονται πάνε στὰ βαρέλια, τοὺς ρίχνουνε ἀγιασμό κ' ὕστερα τ' ἀνοίγουνε. Μαζεύονται οὐλοὶ οἱ συγγενεῖς, γαμπροὶ, ξαδέρφια καὶ ἀσημώνουνε τὸ βαρέλι ποὺ θ' ἀνοίξουν. Πρῶτος τὸ ἀσημώνει ὁ νοικοκύρης, παίρνει ἓνα δεκάρικο ἢ εἰκοσάρι καὶ μὲ μαστίχι τὸ κολλάει ἀπάνω στὸ βαρέλι. Ὑστερα τὸ ἀσημώνουνε οὐλοὶ οἱ δικοί. Ὁ νοικοκύρης θὰ τοὺς βγάλῃ ἓνα μεζέ, καὶ πίνουνε καὶ γλεντᾶνε».

11. Ἄλλα ἔθιμα μετὰ τὸν ἀγιασμόν τῶν ὑδάτων:

(α) Σταύρωμα τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὰ κηρία τῶν Φώτων. Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «σταυρώνουν τὸ σπίτι, κολλοῦν δηλ. τέσσερα κερὰ στοὺς τέσσερεις τοίχους τοῦ δωματίου, γὰρ νὰ φύγουν οἱ ἔξω ἀπ' ἐδῶ».

(β) Ἀγῶνες δρόμου ἢ πάλης. Π.χ. εἰς τὴν Σωζόπολιν μετὰ τὸ ρίξιμο τοῦ Σταυροῦ στὴ θάλασσα τῆς Ἀχτῆς ἐσυνθηθίζετο ἡ ἵπποδρομία μέχρι τῆς πλατείας.

(γ) Ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος (καινούργιο νερό). Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὸ νερὸ τῆς ἡμέρας τῶν Φώτων, ποὺ θὰ βρεθῇ στὰ ἀγγεῖα τοῦ σπιτιοῦ, τὸ πρῶτὸ τοῦ Ἁγίου Γιαννίου πρέπει νὰ χυθῇ καὶ νὰ πάρουν νύχτα καινούργιο νερὸ ἀπὸ τὶς πηγές. Θεωρεῖται ἀγιασμένο καὶ δὲν κάνει νὰ τὸ πιοῦν».

(δ) Πράξεις καὶ ἐνέργειαι ἀποσκοποῦσαι τὴν ἐπίτευξιν γάμου, τὸ κλώσσημα τῶν ὄρνιθων κττ. (Ὁ βασιλικὸς τοῦ παπᾶ, γέννημα ἀπὸ τὸ δισάκι τοῦ παπᾶ κττ.). Π.χ. εἰς τὴν Σμύρνην «τὸ κορίτσι ποὺ θέλει νὰ παντρευθῇ μέσα στὸ χρόνο, φυτεύει ἓνα βασιλικὸ τὸ Μάη καὶ φροντίζει νὰ τὸν διατηρήσῃ ὡς τὰ Φῶτα, ποὺ ἔρχονται οἱ παπᾶδες καὶ ἀγιάζουν. Τότε κόβει μιὰ φούντα ἀπὸ τὸ βασιλικὸ τῆς, τὴ δίδει στὸν παπᾶ καὶ παίρνει αὐτὴν ποὺ κρατᾶει αὐτὸς καὶ τὴ φυλάει στὰ εἰκονίσματα. Ἄν τὸ καταφέρῃ, θὰ παντρευθῇ ἐκεῖνο τὸ χρόνο». Εἰς τοὺς Γαλιναῖδες τῆς Νάξου «τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων ἡ νοικοκυρὰ κάθε σπιτιοῦ, ποὺ ἐπισκέπτεται ὁ παπᾶς, παίρνει ὀλίγον γέννημα ἀπὸ τὸ δισάκι τοῦ παπᾶ, διὰ νὰ κλωσῆσουν οἱ ὄρνιθές τῆς. Ἐπίσης διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὸν βάζει καὶ κἀθετα κομμάτι».

12. Δοξασαῖαι ὅτι τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων «ἀνοίγουν» οἱ οὐρανοὶ καὶ

διεζητήσης γίνεται», ότι «ἡ θάλασσα γίνεται γλυκεῖα καὶ πίνεται», ότι «τῶν Φώτων βαπτίζονται οἱ ἀνέμοι καὶ ὅποιοι ἀνεμοὶ τύχη νὰ φυσᾷ τότε, ἡμερώνει κατόπι» ἢ «αὐτὸς θὰ φυσᾷ ὅλο τὸ χρόνον», ότι «ὁ καιρὸς ἀλλάζει τὴν στιγμή πού πέφτει ὁ Σταυρὸς στὴ θάλασσα», ότι «τὰ βόδια μιλοῦν στὸ στάβλο» κλπ. Προβλ. τὴν παροιμίαν: «Χαρὰ στὰ Φῶτα τὰ στεγνὰ καὶ τὶς Λαμπρὲς βρεμένες».

Σχετικαὶ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Σηλυβρίαν «τὰ κορίτσια ἀγρυπνοῦν πέραξ μιᾶς γλάστρας βασιλικοῦ, ὅστις, ὅτε ἀνοίγονται τὰ οὐράνια, (περὶ τὴν πρωΐαν), ἀνθεῖ...».

13. Ἄλλαι προλήψεις. Π.χ. «ἀπὸ τὸ ἄλλο πρωῖ, ἀνημερὶς τοῦ Φωτοῦ, πού πέφτει ὁ Σταυρὸς στὴ θάλασσα, ἀρχίζουνε καὶ πιάνουνε καὶ τὰ ὄνειρα, τὰ ὅποια δὲν πιανόντουσαν σὲς ἡμέρες τοῦ Δωδεκαημέρου, ἐπειδὴ τὰ μπερδεύανε οἱ πονηροὶ Καλλικάντζαροι» (᾽Υδρα).

14. Ναυτικαὶ συνήθειαι. Αἱ σχετικαὶ παροιμίαι μὲ τὴν ἐρμηνείαν των. Π.χ. «Τοῦ Σταυροῦ δέσε, τοῦ Σταυροῦ λύσε», δηλοῦσα τὸν χρόνον διακοπῆς καὶ ἐνάργεως τῶν θαλασσίων ταξιδίων (14 Σεπτεμβρίου—6 Ἰανουαρίου).

γ) Ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου μέχρι τῶν Ἀπόκρεων.

1. Συναξὶς Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ (7 Ἰανουαρίου).

1. Διανομὴ τεμαχίων πίττας εἰς τὸν νάφθηκα τῆς ἐκκλησίας (κατὰ ἄτομα ἢ κατὰ οἰκίας;) Ποῖος ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ κατασκευάσῃ τὴν πίτταν;

2. Πανήγυρις καὶ θυσία βοός. Κοινὴ ἐστίασις τῶν ἐορταστῶν. Π.χ. εἰς τὸ Βάρος Λήμου «τὸ Ἄη Γιαννιοῦ τὸ ταχεῖα ἔσφαζαν ἕνα μπαλιό (=παλιό-βοῖδο), τὸ μαγερεῦαν καὶ τὸ τρώγαν ὅλ' οἱ χωριανοί, ἄντρες, γυναῖκες, μέσ' στ' ἄλάνι» (πλατεῖα). Πῶ ἄλλοῦ συνήθιζεται τοῦτο;

3. Ἐμβάπτισις (ἰδίᾳ τῶν νεονύμφων) εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν. Π.χ. εἰς τὴν Ἀγχιάλον «τὸ Ἄη Γιαννιοῦ ὅσοι ἦδασ' νιόπαντροι, χρόνος μὴ μπεράσ' ἀπὸ πάνω δους, ἦδασ' ὑποχρεωμέν', τοὺς ἐπαιρναν μὲ τὰ ὄργανα, τοὺς πῆγαιναν στὸ γιालὸ καὶ τοὺς πέταγαν στὴ θάλασσα. Ἐπρεπε νὰ βραχῆ ὀλόκληρος. Περνούσανε μὲ τὰ σπῖτια δους κατόπ' καὶ ἄδον ἀφήγανε τὸν καθένα στὸ σπῖτ'. Φιλοῦσε τὸ χέρι τῆς πεθερᾶς καὶ τοῦ πεθεροῦ του εἴτε τοῦ πατέρα καὶ τῆς μητέρας του καὶ δὲ φκιούντασ' : «Χρόνια πολλὰ, νά'ναι γερός». Ὅταν βρέξουνε τὸν ἄδρα, παίρνουν μὰ κανάτα νερὸ μὲ δὴ θάλασσα καὶ βρέχουνε δὴ γεναῖκα». «Νὰ ζῆστε, ἔτη πολλὰ καὶ νὰ σᾶς δώκ' ὁ Θεὸς παιδιά». Ἦταν γιὰ γερωσύν'».

4. Ἀγερμοὶ ἀνδρῶν. Π.χ. εἰς τὰ Λακκοβίκια τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου «ὁμὰς ἀνδρῶν ἐνδύεται παλιόρρουχα, κρεμᾶ κώδωνας καὶ πᾶν ἄλλο δυνάμενον νὰ ἐμποιήσῃ τρόμον εἰς τοὺς λοιποὺς, ἀνθρώπους καὶ περιέρεχεται ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καὶ οἰκίας, ὁπόθεν λαμβάνει χρήματα (παμπόγεροι)». (Γουσίον, Παγγαῖον, σ. 40).

5. Θροניσμός (ἄξιωμα). Π.χ. εἰς τὴν Στενήμαχον ὁ παπῶς ποὺ πήγαινε νὰ εὐχηθῆ στὰ σπίτια, ὅπου ὑπῆρχε παιδί ἀγόρι, τὸ σήκωνε μὲ τὰ χέρια του καὶ ἔλεγε: «ἄξιος, ἄξιος!» δηλ. νὰ γίνῃς ἄξιος, ὅπως ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης ποὺ ἀξιώθηκε νὰ βαπτίσῃ τὸ Χριστό. Ἄλλοῦ τὸ ἄξιωμα τὸ κάμνονν παιδιά, ποὺ γυρίζουν στὰ σπίτια μ' ἓνα σκαμνί. (Λαογραφ. Β' 417, 18).

6. Συμπόσιον καὶ διασκεδάσεις παιδιῶν. Π.χ. εἰς τὸ χωρίον Κρεμιστὴ τῆς Ρόδου «τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστῆ τὸ βράδυ μαζεύονται, σὲ διάφορα σπίτια χωριστὰ ἢ ἀγόρια καὶ χωριστὰ τὰ κορίτσια καὶ κάμνονν τὸ ρουφενέ ἀγοράζονν μὲ ἔρανο μεξέδες, κρασί καὶ διασκεδάζονν ὅλη τὴ νύχτα ἐκείνη τρώγοντας καὶ πίνοντας. Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μπῆ κανένας μεγάλος σὲ ὅποιον σπίτι γίνεται ὁ ρουφενέ». Χοροὶ καὶ τραγούδια. Ποῦ ἄλλοῦ ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμον τοῦτο;

2. Τῆς ἁγίας Δομνῆς (8 Ἰανουαρίου).

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: ἡ μέρα τῆς μαμμῆς, τῆς μπάμπως ἢ μέρα, τὸ μπάμπου γκιουνού.

2. Ἑορτὴ καὶ συμπόσιον γυναικῶν. Ποῖαι γυναῖκες συμμετέχουν εἰς τὴν ἑορτὴν καὶ διὰ ποῖον σκοπόν; (Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβριάν «κάθε γυναῖκα ποὺ τεκνώνει... τοῦχαν σὲ καλό, γιὰ ν' ἀποχτοῦν παιδιά»). Ἐπίσκεψις καὶ δῶρα εἰς τὴν μαμμὴν (σαποῦνι, μαντήλα, φαγητά, ρακὶ κλπ.). Νίψις τῶν χειρῶν τῆς μαμμῆς, παρασκευὴ φαλλοῦ καὶ συμβολικαὶ πράξεις: «ἔκαμναν ἕ ἀστεῖα μὲ κᾶνα λουκάνικο κεῖνο τὸ λουκάνικο τὸ ἐκλαιγαν, τὸ φιλοῦσαν»). Στολισμός καὶ καμάρωμα τῆς μαμμῆς (λουλουδία χρυσομένα, πλεξάνες κρομμυδιῶν, σκόρδων ἢ ὄρμαθοὶ μὲ σῦκα, σταφίδες, χαρούπια ἀντὶ περιδεραίου, ἓνα κρομμύδι ἀντὶ ὥρολογίου κλπ.).

Ἐξόδος τῆς μαμμῆς ἐστολισμένης ὡς νύφης ἐν πομπῇ ἐφ' ἀμάξης κατὰ βρεγμα αὐτῆς εἰς τὴν βρύσιν κλπ. Τραγούδια «καλὰ καὶ ἀχαμνά», μεταμφιέσεις, χοροί, ἀστεῖσμοι (π.χ. τὸ τρίκωλο). Ἀποκλεισμός τῶν ἀνδρῶν εἰς τὰς οἰκίας.

3. Πότε ἄλλοτε συνηθίζεται παρομοία ἑορτὴ; (Π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ γάμου καὶ τὴν Πρωτομαγιά).

Ἐκτενὴ περιγραφὴν τοῦ ἔθιμου βλ. ἐν Ἀρχεῖῳ Θρακ. Θησ. Γ' 196 κ.ε.

3. Τὰ Ἀντίφωτα (14 Ἰανουαρίου).

Ποῖαι δοξασαίαι καὶ συνήθειαι σχετίζονται μὲ τὴν ἡμέραν αὐτήν; Π.χ. οἱ γεωργοὶ δὲν καματεύουν. Πρὸβλ. *Τὰ Φῶτα ἔκαψε τὸ ζευγάρι, τ' Ἀντίφωτα καὶ τὸ ζευγολάτη* (Γύθειον).

4. Τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου (17 Ἰανουαρίου).

Τιμωρία τῶν μὴ τηρούντων τὴν ἀργίαν. Πρὸβλ. τὴν κατάραν: «ποὺ νὰ σ κάψη τ' Ἀγναντωνιοῦ τὸ χαλάζι» καὶ τὴν παρουσίαν «Κάλλια τ' Ἀγναντωνιοῦ φωτιά, παρὰ τ' ἀγάπης κρίση».

Θεραπεία τῶν δαιμονιώντων δι' αὐστηρᾶς 40ήμερου νηστείας καὶ διὰ προσδέσεως αὐτῶν διὰ τῶν ἱερῶν ἀλύσεων ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου (Βέροια).

5. Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (18 Ἰανουαρίου).

1. Θυσία δημοτελῆς βοδὸς ἢ προβάτων καὶ σκοπός, δι' ἣν αὕτη γίνεται. Θυσίαι οἰκογενειακαὶ πετεινῶν «διὰ τὴν υγείαν των». Π.χ. εἰς τὸ Καβατζίκι τῆς Αἴνου «τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου εἰς κάθε σπίτι εἶναι ἀπαραίτητον νὰ σφάζουν ἀπὸ ἓνα πετεινὸν διὰ τὴν υγείαν τους».

2. Προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Πυλίαν «τ' Ἅγιο Θανασοῦ τό' χουνε σὲ κακὸ νὰ κάνουνε ἀρχή. Οἱ γυναῖκες δὲ ζυμώνουνε, δὲν πλένουνε λένε εἶναι τῆς Ἀσπρης».

6. Τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου (20 Ἰανουαρίου).

1. Παρασκευὴ πιτῶν καὶ διανομὴ τεμαχίων εἰς ἄρρενα παιδιά ὑπὸ γυναικῶν μετὰ τὴν λειτουργίαν, διὰ ν' ἀποκτήσουν καὶ αὐταὶ ἀγόρια (Λαογρ. 5', 172). Πρὸβλ. «Τ' Ἅγιο Θυμιοῦ θυμήσου με, κλήρα γιὰ νὰ σ' ἀφήσω».

2. Μαντικαὶ συνήθειαι: «Τ' Ἅγιο Θυμιοῦ κολλᾶνε κερδιὰ στὸ καντήλι ἢ στὸ τζάκι κοντά, ὅσα παιδιά ἔχεις. Τὰ κολλᾶς μονότερα καὶ ὅποιο σωθῆῃ μπροστά, θὰ πεθάνῃ πρῶτος (Ἅγ. Ἄννα Εὐβοίας).

7. Τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν (30 Ἰανουαρίου).

Ἄνομα τῆς ἑορτῆς: *Τῶν Γεραρχόντων* (Μανιάκι), *τῶν Τριανταρχόντων* (Αἰτωλία). Ποῖοι ἑορτάζουν τὴν ἡμέραν αὐτήν; Π.χ. ὁ Ἀρχοντῆς κ' ἢ Ἀρκοδοῦ ἐν Θοράκη.

Τὰ Συμβόμορτα (1-3 Φεβρουαρίου).

Κοινὸν ὄνομα τῶν τριῶν ἑορτῶν τῆς α' ἑβδομάδος τοῦ Φεβρουαρίου.

8. Τοῦ ἁγίου Τρύφωνος (1 Φεβρουαρίου).

1. Ἅγιος φύλαξ τῶν ἀμπέλων καὶ προστάτης τῶν ἀγρῶν. Παράστασις αὐτοῦ ἐν εἰκόνι (μὲ κλαδευτήρι): «*στο κόλλυβο πᾶν ζωγραφισμένος ὁ ἅγιος Τρύφος μὲ τὸ σταφύλ'*» (Ἄγγιλιος). Κατὰ ποίων ζῶων ἔχει ἐξουσίαν; (κατὰ ποντικῶν καὶ κάμπης).

2. Τέλεσις ἁγιασμοῦ καὶ ἀρτοκλασίας μετὰ κολλύβων ὑπὸ τῶν κηπουρῶν, ράντισις ἀμπέλων καὶ κήπων. Διατι ἀπὸ τὸν ἁγιασμὸν τοῦ ἁγίου Τρύφωνος δὲν πίνουν οὔτε τὸν παίρνουν μέσα εἰς τὸ σπῆτι; Εἰς τὰς Μέτρας κάθε χωρικός ἐρράντιζε μὲ τὸν ἁγιασμὸν τὸν κῆπον του, χωρὶς νὰ πατήσῃ ἐντὸς αὐτοῦ. Διατί;

3. Ἀπαγόρευσις ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, τιμωρία τῶν παραβατῶν.

4. Τοπικαὶ συνήθειαι. Π.χ. ἐν Ἡλείρῳ κᾶνουν κολλοῦρες καὶ τὶς κυλοῦν εἰς τ' ἀμπέλια, τὰ χωράφια καὶ τοὺς κήπους τραγουδῶντας: *Τρύφωνα πολύνκαρπε, / ἔλα δῶ σ' ἀμπέλι μου / καὶ στο χωραφάκι μου, / νὰ φᾶμε καὶ νὰ πιοῦμε.* Ἐν Στενημάχῳ ἔσφαζαν βόδι (κοιρμπάνι), γιὰ νὰ εὐχαριστήσουν τὸν Ἅγιο, καὶ ἐμοίραζαν τεμάχια εἰς τοὺς κατοίκους, μετὰ δὲ τὴν λειτουργίαν ἐγένετο ἀγὼν πάλης ἐν τῇ πλατεῖᾳ. «*Παλεύουν δυὸ ἀντρειωμένοι κι ὁποῖος νικήσῃ παίρνει βραβεῖο ἕνα ἀρνί.*» Ἐν Δρυμῶ Μακεδονίας συγχρόνως μὲ τὸ ράντισμα παραχῶνουν καὶ τὸ «*κλικούδ' τ' καλλκάτζαρον*», (ποῦ θυμιάζεται Χριστοῦγεννα, Ἁγία Βασίλη καὶ Φῶτα) καὶ τὸ κόκκινον αὐγὸ τῆς Μεγ. Πέμπτης: τὰ κόβουν μικρὰ μικρὰ κομματάκια καὶ τὰ θάβουν στ' ἀμπέλια καὶ στὰ γεννήματα. Ποῖαι αἱ συνήθειαι ἄλλοῦ;

9. Τῆς Ὑπαπαντῆς (2 Φεβρουαρίου).

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: Τῆς Ἀποπαντῆς (Κάρπαθος), ἁγία Πακονή, ἁγία Πακὸν = «*ἡ ἁγία ποὺ ἀκούει*» (Πάρος), ἡ Φλεβαρανὴ (Κύμη), Παναγία ἡ Μυλιαροῦσα ἐξήγησις: «*οἱ μύλοι ἀργοῦν, καὶ νὰ τοὺς βάλῃς μπροστά, σταματοῦν καὶ δὲν ἀλέθουν*» (Λατσίδα Κρήτης).

2. Ἀργία γεωργῶν: τὴν φυλᾶνε γιὰ τὸ χαλάζι (Αἰτωλία).

3. Προβλέψεις περὶ τοῦ καιροῦ. Π.χ. «*Ὅ,τι καιρὸ κἀνῆ τῆς Ὑπαπαντῆς, θὰ κἀνῆ σαράντα μέρες ὕστερα*» (Αἰτωλία) ἢ «*ὄλον τὸν Φεβρουάριον*» (Μέτραι Θράκης). Ἄλλ' εἰς τὴν Δυτ. Κρήτην «*ὄντὸν εἶναι καλὴ μέρα τῆς Ὑπαπαντῆς, ἔχει πολὺν χειμῶνα πίσω*».

4. Λαμπαδηφορία.

10. Τοῦ ἁγίου Συμεῶν (3 Φεβρουαρίου).

Ὄνομα: Τ' ἅγιο - Συμοῦ ἢ Συμιοῦ.

Ἀπαγόρευσις πάσης ἐργασίας εἰς τὰς ἐγκύους. Προφυλάξεις καὶ ἐνέργειαι διὰ «*νὰ μὴ γεννηθῇ τὸ παιδί σημειωμένο*». Π.χ. εἰς τὴν Σῦρον «*οἱ ἔγκυες γυναῖκες τὸ*

βράδν, πὸν θὰ πέσουν νὰ κοιμηθοῦνε τὴν ἡμέρα κείνη, πρέπει νὰ βγάλουν τὰ ροῦχα ἀνάποδα καὶ νὰ περάσουν ὕστερα τὰ χέρια τους στὶς πλάτες ἢ στὰ μεριά τους, ὥστε καὶ ἂν βγῆ τίποτε, νὰ βγῆ πίσω καὶ νὰ μὴ φαίνεται».

Ἄλλαι ἀπαγορεύσεις: π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα Μεσημβρίας «τὸ Ἄη Συμιοῦ δὲν κόφτουμε μὲ τὸ μαχαίρ' τίποτε, οὔτε ψαλίδ' ἀνοίγουμε, οὔτε ξύλα κόφτουμε μὲ τὴν τσεκούρα γιὰ τὰ σημεῖα, καμιά ἔγκνα πού'ναι νὰ μὴν πάθ' τὸ παιδί τίποτε».

11. Τοῦ ἁγίου Χαράλαμπους (10 Φεβρουαρίου).

1. Κατὰ ποίων ἀσθενειῶν θεωρεῖται ὁ ἅγιος Χαράλαμπος προστάτης; Παράστασις τοῦ Ἁγίου εἰς εἰκόνας. Διηγήσεις περὶ αὐτοῦ.

2. Παρασκευὴ μονομερίτικου παννιοῦ ὑπὸ γυναικῶν καὶ κορασιῶν καὶ ἀφιέρωσις αὐτοῦ «σὰν ποδιά» εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου. (Τὸ ποκαμισάκι τοῦ ἁγίου Χαράλαμπου, Λαογραφ. Ζ' 503). Γίνεται τοῦτο κατ' ἔτος ἢ κατὰ 3 ἢ 4 ἔτη; Ἀπὸ ποίαν ἀφορμὴν καθιερώθη τὸ ἔθιμον αὐτό; Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς τοῦ μονομερίτικου παννιοῦ;

3. Ποῖοι κατ' ἔξοχὴν ἀργοῦν κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου; π.χ. εἰς τὸ Καινούργιο Χωριὸ τῆς Πυλίας «τὸν Ἅγιο Χαράλαμπο τότε φυλᾶνε οἱ τσοπάνηδες γιὰ τὸ φίδι». Εἰς τὸ Κατσιδόνι Κρήτης «τὸν λειτουργᾷ ὁποῖος τὰ ζῶα του δὲν πηγαίνουν καλὰ καὶ τάσσεται νὰ τοῦ τὰ θεραπεύσῃ». Εἰς τί κυρίως σύγκειται τὸ τάμα;

4. Πανηγυρις καὶ θυσία ταύρου δημοτελής. Ἐνα ἀξιολογώτατον παράδειγμα: Εἰς τὴν Ἁγίαν Παρασκευὴν τῆς Λέσβου «γιορτάζουν τὸν ἅη Χαράλαμπε, πὸν βρίσκεται τρεῖς ὄρες πέρα ἀπ' τὸ χωριό, σ' ἓνα βουνὸ πὸν λέγεται Ταῦρος. Τὸ πανηγύρι αὐτὸ γίνεται κάθε χρόνο μετὰ τὸ Πάσχα, ὅταν βγαίνει ὁ Μάιος ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἰουνίου. Τὸ σωματεῖο (δὲν καθορίζεται ποῖον) δρίζει τὴ μέρα καὶ ὁ κόσμος ἐτοιμάζεται... Εἶναι γιορτὴ ἀγροτικὴ καὶ ἔχει σχέση μὲ τὰ ζῶα. Ὁ κάθε χωρικός πὸν ἔχει φοράδα τάξει στὸν Ἅγιο· πάει νὰ γεννήσῃ ἢ φοράδα του καὶ θὰ κἀνὴ τὸ κουρμπάνι (δηλ. θὰ μετάσχῃ εἰς τὴν θυσίαν καὶ τάξει νὰ σφάξῃ αὐτὸς τὸ βόδι). Γιὰ νὰ γίνῃ ἢ γιορτὴ πρέπει πρῶτα νὰ βρεθῆ τὸ κουρμπάνι, τὸ βόδι δηλ. πὸν πρέπει νὰ θυσιαστῆ. Ὅλη ἢ γιορτὴ εἶναι τὸ θυσίασμα αὐτό. Τὸ πανηγύρι ἀρχίζει Παρασκευὴ πρῶτ' καὶ τελειώνει τὴν Κυριακὴν τὸ βράδυ. Τὸ πρῶτ' τῆς Παρασκευῆς κατεβάζουν τὸν ταῦρο στὴν ἐκκλησία, ὅπου τὸν στολίζουν μ' ἓνα στεφάνι στὸ λαιμὸ ἀπὸ πολύχρωμα λουλούδια καὶ χρυσῶνουν τὰ κέρατά του. Κατόπι τὸν παίρνουν οἱ Ἐπιτρόποι μὲ τὴ μουσικὴ καὶ τὸν γυρίζουν μέσα στὸ χωριό. Ἀπὸ κάθε δρόμο καὶ στενὸ θὰ περάσουν τὸ βόδι. Ἡ μουσικὴ παίζει ἓνα σκοπὸ τῆς ἡμέρας αὐτῆς εἰδικό, πὸν τὸν λένε γκιόρουγλου. Βγαίνουν οἱ γυναικοῦλες καὶ

οίχθουν πάνω στον ταύρο μεταξύ και πόσια, τραπεζομάντηλα και άλλα, κεντημένα απ' τα κορίτσια. Όλοι τρέχουν να ιδούν το βόδι. Με το ξγυρμα του ήλιου, κι αφού ο γύρος θά 'χη τελειώσει, καρβαλλαράιοι με σελωμένα αλογα, με μπρισκούλια και χαϊμαλιά, παίρνουν τον ταύρο, για να τον πᾶν στον Ἅγιο. Ἡ ἐκκλησία βρίσκεται μέσα στα πεύκα στην πλαγιά του βουνού (του Ταύρου). Ἄλλὰ δὲν σφάζεται ἀμέσως τὸ βόδι. Θὰ περιμένουν αὐτοὺς πὺν θὰ ἔλθουν τὸ Σαββάτο. Τὸ Σαββάτο τὸ βράδυ λοιπὸν μαζεύονται ὅλοι γύρω στὸ βόδι κι αφού ὁ παπᾶς τελειώσει τὴν εὐχή, ὁ Ἐπίτροπος σηκώνει τὸ μαχαίρι καὶ προσφέρει τὴν πρώτη τιμὴ, για να τὸ σφάξῃ. Τότε πολλοὶ πὺν τὸ ἔχουν τάμα βάζουν ἀπάνω δηλ. στὸ αἷμα ἢ στὸ μαχαίρι, τὸ ἀνεβάζουν, ὅπως λένε, καὶ σ' ὅποιον κατακρωθῆ, αὐτὸς τὸ σφάζει. Λένε ὅτι τότε γονατίζει τὸ ζῶο κι αὐτὸς τοῦ βάζει τὸ μαχαίρι στὸ λαιμό. Τότε περνοῦν ὅλοι ἀπὸ μπροστὰ καὶ βουτῶντας τὸ δάχτυλο στὸ αἷμα πὺν τρέχει ἀχνίζοντας κάνουν ἓνα σταυρὸ στὸ κούτελο. Εἶναι για τὸ καλό. Τότε ἀρχίζει τὸ γλέντι καὶ βαστᾶ ὅλη τὴ νύχτα. Τὸ πρωτὶ, αφού φᾶνε τὸ κεσέκι, τὸ κρέας τοῦ βοδιοῦ μαγειρεμένο με σᾶρι, ξεκινοῦν για τὸ χωριό. Ἐξω απ' τὸ χωριό, στὴν Καυκᾶρα, περιμένει ὁ κόσμος τὰ Χαρλαμέλλια, ὄσους δηλ. πῆγαν στὸν Ἅγιο Χαρλάμ. Οἱ ἀρχὲς καὶ ὁ δεσπότης μαζί. Ἄφου τρέξουν τὰ αλογα, ὁ δεσπότης στεφανώνει αὐτὸ πὺν νίκησε καὶ χαρίζει στὸ νικητὴ ἓνα ἀλέτρι ἢ ἓνα γέμι ἢ καὶ σέλα καὶ πόσια ἀκόμα. Μετὰ ἔτσι ὅπως εἶναι καρβαλλάρηδες, ἢ κάθε παρέα με τὴ μουσική της κάνει τὸ γύρο στὸ χωριὸ για τὸ κέρασμα». (Ἀνακοίνωσις τοῦ φοιτητοῦ Παν. Φραγκέλλη).

12. Τοῦ ἁγίου Βλασίου (11 Φεβρουαρίου).

1. Ἅγιος φύλαξ καὶ προστάτης κατὰ τῆς εὐλογίας, κατὰ τοῦ λύκου κλπ. Δεισιδαιμονία: Π.χ. εἰς τὴν Πυλιαν «τὴ βαστᾶνε αὐτὴ τὴν ἡμέρα για τὸ τσακάλι καὶ για τὸ λύκο. Δὲν τυροκομᾶνε, δὲν κάνουνε δουλειὰ στὸ σπίτι τους. Ὅμοιος θέλει να δουλέψῃ παίρνει ἓνα σακκούλι καὶ για βελόνα καὶ τὰ ράφει ἀπὸ πίσω του. Τόνε ρωτᾶει ὁ ἄλλος: — Τί ράφεις; — Ράφτω πέτρες καὶ ἀκόνια! καὶ τοῦ λύκου τὰ σαγόνια. Τὸ λέει τρεῖς φορὲς κι ἀπέκει πάει καὶ δουλεύει». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὴ φυλᾶνε οἱ γεωργοί, προπάντων δὲν φορτώνουν τὰ ζῶα, οὔτε καὶ οἱ γυναῖκες φορτώνονται πάνω τους ξύλα, γιατί αὐτὸς ὁ ἅγιος εἶναι μουσκαροπνίχτης, πνίγει δηλ. σὲ ποτάμια τὰ μουσκάρια τους, ἂν φορτωθοῦν (Λουκοπούλου, Γεωργικά 173).

2. Κοινὴ τράπεζα εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Εἶδος φαγητῶν (χασούλ = φαγητὸν ἀπὸ σᾶρι κομμένο, μαγειρευμένο με μέλι καὶ βούτυρο ἐν Πόντῳ, κρέας προβάτων ἢ αἰγῶν, σφαζομένων εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ, ἀλλαχοῦ). Περιγράψατε τὸ ἔθιμον. Ἐν Κερκύρα διανέμεται εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους χειμωνικὸ (καρπούζι).